

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

regionális kutatási periodikus kiadvány, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata

Megjelenik félévenként az MTA Regionális Kutatások Központja, a Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék, az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi- és Iparkamara támogatásával

I. évfolyam 1.szám

Felelős kiadó:

Horváth Gyula főigazgató,
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs

Főszerkesztő:

Dr. G.Fekete Éva

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bihall Tamás

Franciscs László

Dr. Kocziszky György

Szerkesztőség:

MTA Regionális Kutatások Központja
Észak-magyarországi Osztály, Miskolc
3530. Miskolc, Mindszent tér 3.
Telefon/fax: (46) 509-033
E-mail: gfekete@rkk.hu

Rovatfelelősök:

Tanulmány: Zsúgyel János

Műhely: Pfliegler Péter

Ténykép: Solymári Gábor

Szakirodalmi figyelő: Baksa Sára

Technikai szerkesztő:

Baksa Sára

Nyomdai munkák és borítóterv:

REDON Nyomda és Kiadó Bt.

ISSN 1786-1594

Ajánlás

Komoly lehetőség és felelősség egy új területfejlesztési periodika indítása, különösen akkor, ha a sorozat karakterét - a szerkesztők szándéka szerint - maga a hely, az időpont és a szakmai háttér formálja.

Az ezredfordulóra a korábbiaknál jóval nagyobb mértékű társadalmi-, gazdasági diszparitások alakultak ki hazánkban. Közismert, hogy a főváros és a nyugati országrész teljesítmény-mutatói az országos átlagnál kedvezőbbek, míg más térségeké, így az Észak-magyarországi régióé is gyengébbek.

Térségünkben élők nem kis hányada az elmúlt évtizedben végbement változásokat nem kevés gond és nehézség mellett élte meg. A tömegtájékoztató elsősorban a negatívumokról, az egyéni és közösségi kudarcokról számolt be.

Periodikánk sajtósági tematikáját az a szerkesztői szándék alakítja, amely egyrészt teret kíván adni ennek a sajtósági strukturális gondokkal küzdő térség problémáinak megoldására irányuló területfejlesztési és területrendezési, urbanisztikai, szociológiai, regionális gazdasági műhelymunkáknak, másrészt azoknak a kutatási eredményeknek, amelyek különböző szempontból pozicionálják a régiót a nemzeti és az európai térben.

A szerkesztők másik, s korántsem másodlagos törekvése a térség sajátosságaival foglalkozó műhelyek bemutatása, együttműködésük eredményeinek prezentálása.

Az elmúlt másfél évtizedben megerősödött a regionális tudományok Észak-magyarországi kutatási és oktatási kapacitása, az MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztálya, valamint a Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszéke erőfeszítésének eredményeként ma már jelentős a térségben dolgozó szakemberek száma, akik a tanult szakma biztonságával elhivatottan akarnak és tudnak foglalkozni a terület- és vidékfejlesztés kérdéseivel.

Tudatos a sorozat indítási időpontjának megválasztása. A műhelyekben számos olyan munka készült, amely érdemes arra, hogy a szélesebb közvélemény is megismerhesse; másrészt van egy egészséges bizonyítási vágy is: a területfejlesztés szakma, tanítható és tanulható! (Ki-ki azt a mesterséget folytassa, amit kitanult! Ciceró)

Abban a reményben, hogy erőfeszítéseink nem lesznek hiábavalók, s felkeltjük a téma iránt érdeklődők figyelmét, lectori salutem!

Miskolc, 2004. augusztusa

A szerkesztők

Tartalomjegyzék

<i>Tanulmányok</i>	5
<i>Kocziszky György:</i> Az Észak-magyarországi régió innovációs potenciáljának vizsgálata	5
<i>G.Fekete Éva:</i> Az Észak-magyarországi régió kistérségeinek abszorpciós képessége és helyzetük Magyarország más kistérségével összehasonlítva	40
<i>Zsúgyel János:</i> Területi különbségek kialakulására ható tényezők vizsgálata az Európai Unió 27 tag- és tagjelölt államának régióiban	98
<i>Műhely</i>	112
<i>Soós Gergely/Pfliegler Péter:</i> Az Észak-magyarországi régiót mutatta be az ÉMRFÜ Brüsszelben	112
<i>Vásárhelyi Katalin/Pfliegler Péter:</i> Gyakornoki munkán az Európai Unió fővárosában	113
<i>Pfliegler Péter:</i> Tervezési biztos fogja össze régióink tervezési feladatait	115
<i>Baksa Sára/Osgyáni Gábor:</i> Székelyföldi tanulmányúton a kistérségi fejlesztők társaságában	117
<i>Mezei István:</i> Terület- és településfejlesztési szakképzés 1.	120
<i>Szakirodalmi figyelő</i>	123
<i>Baksa Sára:</i> Ladányi János-Szelényi Iván: A kirekesztettség változó formái	123
Területfejlesztési programok, szakmai anyagok	123
A régió területfejlesztését érintő témákban készített szakdolgozatok a 2003/2004-es tanévben	125
<i>Angol nyelvű összefoglalók</i>	129

Tanulmányok

Kocziszky György:

Az Észak-magyarországi régió innovációs potenciáljának vizsgálata

A hazai és a nemzetközi szakirodalom, mint azt az évről-évre megjelenő publikációk növekvő száma is igazolja, egyre nagyobb figyelmet fordít az innováció szubnacionális szintű összefüggéseinek és hatásainak vizsgálatára. Az érdeklődés érthető: a helyi gazdaság teljesítményét és versenyképességét determináló indikátorokban az innovációnak kiemelt fontosságú szerepe van (*EC* [2001], *EC* [2002]).

A regionális gazdaságtani szakirodalom a térségi innováció tárgyalásával kapcsolatosan kiemeli, hogy:

1. Az innováció alapvetően mikrogazdasági kategória (*EC* [1995]). Ugyanakkor utal arra, hogy adott vállalkozás innovációs teljesítménye, ill. annak eredményessége mégsem kizárólag a vállalat endogén adottságainak függvénye, hanem a belső és külső tényezők (pl.: az állami szerepvállalás formája és mértéke, stb.) együttes hatásának következménye (*Brugger* [1989]).

2. Adott település, ill. térség gazdasági fejlődése és innovációs potenciálja között szignifikáns összefüggés van; az innovatívabb térségek teljesítménye nagyobb, mint az innováció hiányosoké (*Weibert* [1999]). Fordítva is igaz: a relatíve magasabb költséggel működtethető telephelyek csak akkor lehetnek versenyképesek, ha magas innovációs hányadú termékeket/szolgáltatásokat tudnak kifejleszteni, ill. a piacra bevezetni (*Clar/Corkapis/Landabaso* [2001]).

Nem véletlen, hogy az elmúlt két évtizedekben az Európai Unió (nem kis mértékben, világgazdasági versenyképességének csökkenése miatt) újraértékelté innovációs politikáját.

Új célok megfogalmazása mellett, új eszközök és módszerek jelentek meg, amelyek az un. „európai innovációs klíma” javítását hivatottak elősegíteni (*EC* [2001], *EC* [2002]). Ennek új eleme többek között, hogy a regionális (szubnacionális) szint kiemelt feladata a helyi adottságokkal konform regionális kutatási- és technológiapolitika alakítása, fejlesztése, ami szervesen kapcsolódik az Európai Unió decentralizációs törekvéseihez. Azaz egyértelművé vált az a felismerés, hogy szükség van a központi elképzelések transzmissziójára, területi szintű megjelenítésére, a területi innovációs folyamatok generálásában való közreműködésben (*Rechnitzer* [22]).

3. A regionális versenypozíciók erősítése aligha képzelhető el a térségi innovációs klíma tudatos befolyásolása, a jövő formálását szolgáló regionális innovációs stratégiák kidolgozása, gördülő jellegű karbantartása, a térségi szereplők együttműködésének ösztönzése nélkül (*Frascati Manual* [1993]). Másrészt az adott térség innovációs képessége nemzetgazdasági beavatkozásokon túl a rezidens vállalatok mikrogazdasági- és telephelyi adottságainak változtatásával befolyásolható (*Krätzschnmar* [1995]; *Bohle* [1988]; *Nuhn/Sinz* [1988]).

4. A területi diszparitások kialakulásában meghatározó szerepe van az innovációs teljesítménynek; periférikus helyzetek felszámolása innovációs abszorpciós képesség nélkül aligha érhető el (*Evers/Brenck*, [1992], *Weibert* [1999]). A szakirodalom különbséget tesz az innováció input (pl.: innovációreleváns vállalati funkciók hiánya, K+F orientált ágazatok hiánya,

stb.), másrészt output (pl.: termék- és folyamatinnovációs eredmények hiánya) miatt kialakuló területi különbségek között (*Weibert* [1999], *Tödtling* [1990]).

5. Az intraregionális gazdasági fejlődés és növekedés ösztönzésében egyre lényegesebbé válik a régiók innovációs képességének mérése és értékelése, mivel a fejlesztési politika és stratégia sikere nagymértékben az egyes régiók erőforrásainak területi elhelyezkedésétől függ (*Pfirrmann* [1991], *Braczyk/Cooke/Heidenreich* [1998]).

A fejlett országok tudatos innovációspolitikai törekvéseitől a magyar gyakorlat sajnálatos módon elmarad. A hazai gondok többé-kevésbé ismertek (lásd pl.: *Szentes* [2002]; *Mosoniné, Tolnai, Orisek* [2004]; *Szítainé Kosai Á.* [2002]):

- nincs hosszútávú nemzeti innovációs politikánk;
- összehangolatlanok a regionális gazdasági- és innováció fejlesztési (már ahol ez utóbbival rendelkeznek) elképzelések;
- a hazai K+F ráfordítások elmaradnak a fejlett európai országokétól, ami azért gond, mert a tudásalapú, innovatív társadalom építéséhez (amit politikusaink előszeretettel hangoztatnak) jelentős forrásokra van szükség;
- a hazai K + F statisztikák hiányosak (a beszámolásra kötelezettek körének számbavétele pontatlan, a fogalmak értelmezése körül nehézségek vannak, az adatszolgáltatási fegyelmezetlenség és pontatlanság megkérdőjelezi az adatok megbízhatóságát) és nincsenek összhangban a nemzetközi statisztikákkal;
- a potenciális innovátorok között az együttműködés esetleges, esetenként ellenérdekeltségük nagyobb, mint együttműködési készségük;
- a területi szintű innovációs potenciál mérése, monitorizálása megoldatlan;
- a regionális innovációs stratégiák beépülése a helyi gazdaságfejlesztés elképzelésekbe parciális;
- a hazai vállalkozások K+F kapacitása 1989 után visszafejlődött, stb.

Ezzel szemben az Európai Unióban egyrészt megtörtént a hagyományos kutatási- és technológiapolitika újraértékelése (*Autio* [1998], *Braczy* [1998], *Cook* [2002]); amelynek eredményeként módosult a célrendszer, fejlődött a tervezés és monitorizálás módszertana, átalakult az innovációs politika megvalósulását támogató intézményrendszer és bővültek a forráshoz jutás feltételei. Másrészt az elmúlt két évtizedben teljesebbé vált az innováció értelmezése; az innováció ma már tágabb fogalom: az újdonság befogadás, újdonság teremtés és piaci bevezetésének komplex folyamata (*EC* [1995]).

1. A vizsgálat célja

Vizsgálatunk az Észak-magyarországi régió kistérségei innovációs potenciáljának meghatározására, azaz azoknak a tényezőknél a számbavételére és mérésére irányult, amelyek kölcsönhatásának eredményeként a magasabb hozzáadott értékű új, vagy újszerű termékek/technológiák fogadhatóak, generálhatóak, piacképesebbé tehetőek^{1/}. A regionális innovációs potenciál tehát az innováció területi szintű determinánsainak szintézise.

---

^{1/} / Jelen tanulmányt megalapozó kutatások a Miskolci Egyetem Európa Gazdaságtana Intézete (Dr. Bakos István, Dr. Fekete Iván, Kalocsai Kornél, Dr. Kocziszky György, Kneisz Ildikó, Kuttar Dániel, Nagy Zoltán, Péter Zsolt), a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara (dr. Szilágyiné Baán Anna), a Heves Megyei Kereskedelmi és Iparkamara (Fülöp

A vizsgálatok időszerűségét az Észak-magyarországi régióban aligha szükséges részletesen indokolni. Elég ha utalunk arra, hogy az elmúlt közel másfél évtized társadalmi-gazdasági változásait a régió megrázkódtatások árán érte meg. Közismert, hogy gazdasági teljesítménye az 1990-es évek elejétől látványosan visszaesett (1. táblázat), az itt élők jövedelmi viszonyai elmaradnak az országos átlagtól.

1. táblázat: Egy főre jutó GDP alakulása folyóáron (Ft/fő)

Év	Egy főre jutó GDP-országos	Egy főre jutó GDP-BAZ megye	Egy főre jutó GDP-Heves megye	Egy főre jutó GDP-Nógrád megye
1994.	455	299	307	260
1995.	544	418	405	322
1996.	669	468	493	380
1997.	830	570	599	435
1998.	983	670	716	553
1999.	1.113	736	805	605
2000.	1.290	827	916	698
2001.	1.458	936	1.093	819

Forrás: KSH megyei statisztikai évkönyvei

Még szembetűnőbbek a régió kistérségei közötti különbségek, amit szemléletesen fejez ki a kistérségek gazdasági fejlettségének vizsgálatára bevezetett kilenc változó.

Az Országgyűlés határozatában (30/1977. (IV.18.) OGY) elfogadott (demográfiai, foglalkozás szerkezeti, munkanélküliségi, gazdasági, infrastrukturális és egyéb) mutatók alapján öt fejlettségi típust különítettek el egymástól aszerint, hogy az egyes kistérségek mutatói az átlaghoz viszonyítva hol helyezkednek el. Az elemzés eredményei (1998) azt mutatják, hogy Észak-Magyarország 23 kistérsége közül mindössze egy (az egri kistérség) tartozik a „dinamikusan fejlődő”, s kettő (a miskolci és a gyöngyösi) a „fejlődő” kistérségek csoportjába. A „felzárkózók” táborába is csak 3 kistérség került. Ellenben a rangsor végét jelentő „stagnáló” és „lemaradó” típusba sorolódott 8, illetve 9 kistérség, a régió lakosságának mintegy 55 %-a.

2. táblázat: Az Észak-magyarországi régió és megyéinek részesedése az országos GDP-ből (%)

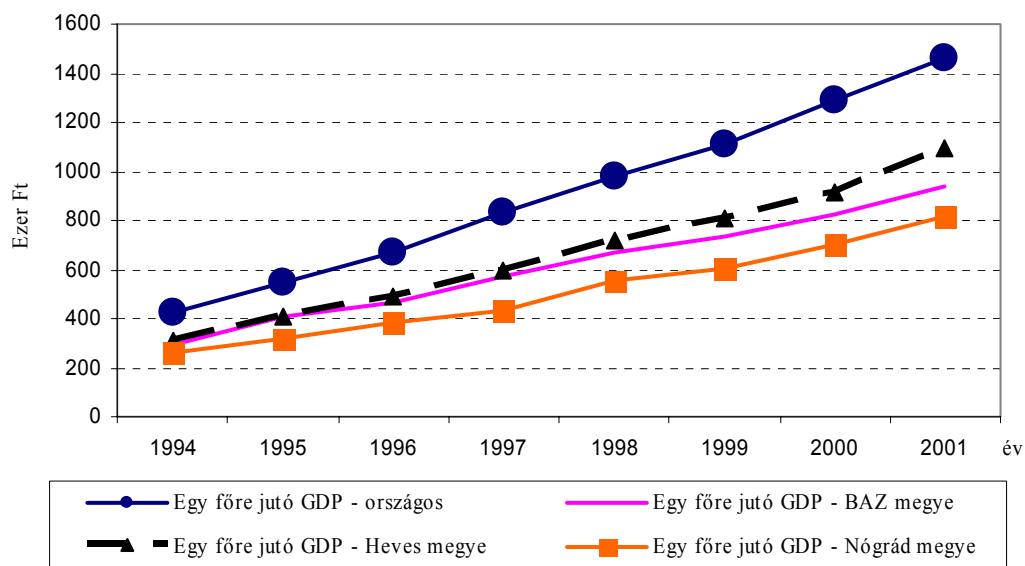
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
B-A-Z	5,1	5,5	5,2	5,1	5,0	4,8	4,7	4,6
Heves	2,3	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4
Nógrád	1,3	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2	1,4	1,3
ÉM régió	8,8	9,2	8,8	8,5	8,6	8,3	8,4	8,3
<i>Ország összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH megyei statisztikai évkönyvek

Gábor, Gégény Tibor), a Heves megyei Önkormányzat Területfejlesztési Irodája (Kun Zoltán), a Nógrád Megyei Önkormányzat (Holes Miklós, Svecz István), valamint az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség (Gyöngyösi Kálmán, Török Zoltán) munkatársainak közreműködésével, az Oktatási Minisztérium támogatásával készült 2003-ban.

A gondok kezelése, a pozitív konvergencia megindítása reményében több tucatnyi koncepció és stratégia készült, amelyek többsége nem vagy csak parciálisan kezelte az innováció kérdését. Lényegi tendenciaváltozást azonban, mint azt az 1. ábra is alátámasztja, nem sikerült eddig elérni. Mint kutatásaink igazolták, ebben meghatározó szerepe volt és van, hogy a régióban előállított termékek- és szolgáltatások hozzáadott értéke alacsony. A kedvezőtlen tendenciájú gazdasági folyamatok megállításához a hozzáadott érték növelésére van szükség, ami csak nagyobb tudással, hozzáértéssel, összefoglalóan: innovációval képzelhető el.

Forrás: KSH megyei igazgatósága

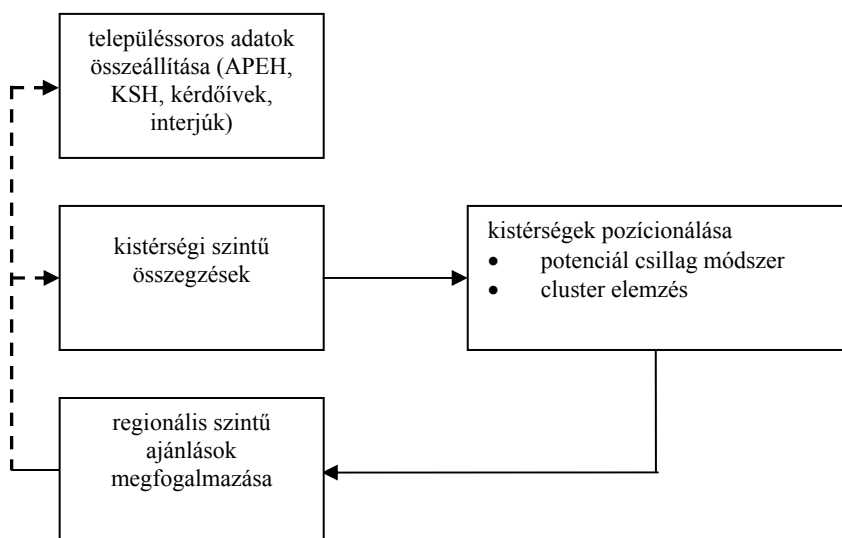
1. ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása 1994-2002, folyó áron

Kutatásaink célja egyrészt módszertani, másrészt gyakorlati jellegű volt. Módszertani törekvéseinket alapvetően az indokolta, hogy nemzetközi viszonylatban elfogadottá vált a szubnacionális szintű innovációs potenciál mérésének, összehasonlításának szükségessége, nem egységes azonban gyakorlata; adós továbbá a szakirodalom a kistérségi szintű vizsgálatokkal. A nagyobb területi egységeknél felhasználható indikátorok ui. ez utóbbi esetében nem, vagy csak igen fáradtságos munkával mérhetőek.

Gyakorlati vizsgálatainkat az motiválta, hogy nem szabad típusmegoldásokban gondolkodni. Kerestük/keressük azokat az ismérveket, amelyek alapján az Észak-magyarországi régió adottságait figyelembe véve alakítható ki a „mértetre szabott” regionális innovációs stratégia.

Kutatásainkat három fázisra tagoltuk (2. ábra).

- **A kutatás első fázisában** a „milyen paraméterek alapján és hogyan mérjük?” kérdésre kerestük a választ. Ebben a vonatkozásban a szakirodalom (mint több hasonló más esetben) közel sem egységes. Eltérő a vizsgálatba bevont változók száma, a számbavétel módszere.

2. ábra: A vizsgálat logikai folyamata

Említést érdemel, hogy a kezdeti parciális (egy tényezőcsoport pl.: vállalati innováció releváns faktorai) szemléletmód helyett egyre inkább a komplex, több tényezőcsoportra kiterjedő vizsgálatok kerültek előtérbe. Például az Európai Bizottság jelentésében (EC [2002]) az innovációs potenciál mérését négy tényezőcsoport (tudományos és fejlesztő kapacitások relatív nagysága, K+F szolgáltatások részaránya, termelési-, informatikai eljárások korszerűsége, humán potenciál színvonala) alapján értékeli. Így például számszerűsíti:

- a műszaki posztgraduális képzésben résztvevők arányát (20-29 évesek százalékában);
- a felsőfokú képzésben résztvevők arányát a saját korosztályukon belül;
- az élethosszig történő tanulásban résztvevők arányát;
- a feldolgozóipari high-tech ágazatokban foglalkoztatottak arányát;
- a high-tech szolgáltatásban foglalkoztatottak arányát;
- a közösségi K+F ráfordítások GDP-en belüli arányát;
- az üzleti K+F ráfordítások GDP-en belüli arányát;
- a tagállamokban született szabadalmak népességhez viszonyított arányát;
- az USA-ból származó szabadalmak számát/tagállami össznépeséghez képest;
- a high-tech kockázati tőke/GDP arányát;
- az otthoni internet hozzáférés arányát az összlakosságon belül;
- az informatikai ráfordítások GDP-en belüli arányát;
- a high-tech ipar hozzáadott értékének arányát az össz hozzáadott értéken belül.

Mások, mint pl.: Weibert [1999] kevesebb, az innovációt befolyásoló extern (telephelyi) és intern (vállalkozásoktól függő) tényező számbavételére tesznek kísérletet.

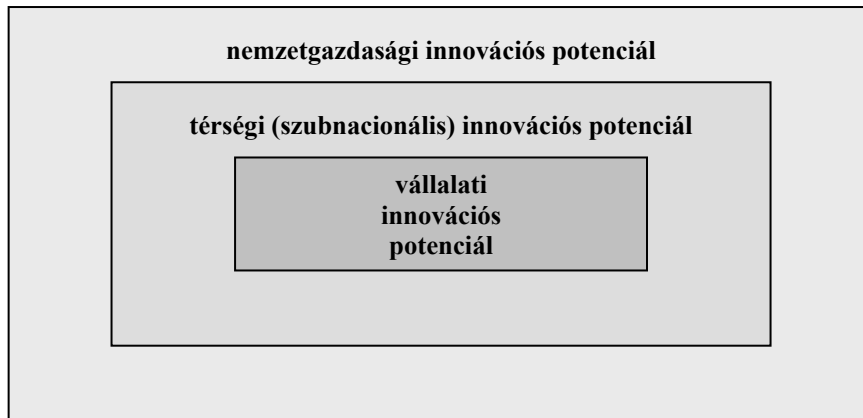
A módszertani különbözőség mellett érdemes utalni az adekvát statisztikai adatok hiányára, amit a szerzők vagy az eredmény szempontjából gyengébb korrelációjú adatsorral, vagy módszerében, mintanagyságában, megbízhatóságában eltérő felmérésekkel pótolnak. Különösen igaz ez a hazai gyakorlatban, ha megyeinél kisebb területi egységekhez kívántunk adatokat hozzárendelni.

- A **második lépésben** a potenciál-csillag módszerrel áttekintettük egy-egy kistérség innovációs potenciáljának gyenge pontját, majd klaszter elemzés segítségével regionális viszonylatban pozicionáltuk az Észak-magyarországi régió kistérségeit.
- A **harmadik lépésben** az Észak-magyarországi régió regionális innovációs stratégiájának kidolgozásához szükséges ajánlások megfogalmazására került sor.

2. Vizsgálat módszertana

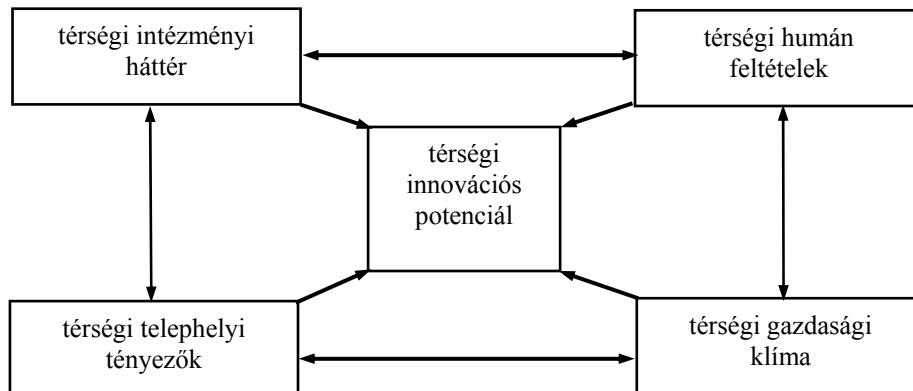
2.1 Indikátorok

Innovációs potenciállal kapcsolatos vizsgálatainkat a térségi, ezen belül is az un. statisztikai kistérségek szintjére korlátoztuk (3. ábra), azaz nem számoltunk a külső tényezők (mint pl.: a gazdaság klímájával és dinamikájával, a gazdaságpolitika innovációt segítő) hatásával.

3. ábra: Innovációs potenciál mérésének lehetséges szintjei

Az innovációs potenciált meghatározó tényezőket négy csoportba (az innováció intézményi helyzete, az innováció humán feltételei, a telephelyi tényezők, továbbá a térség gazdasági helyzete) soroltuk (4. ábra).

4. ábra: Térségi innovációs potenciált befolyásoló tényezők

A négy csoporton belül összesen 25 innovációreleváns tényezőt határoztunk meg (3. táblázat).

3. táblázat: Innovációreleváns tényezők

intézményi háttér	humán feltételek
<ul style="list-style-type: none"> • K+F helyek száma, struktúrája • K+F ráfordítások mértéke és aránya • K+F jellegű beruházások • K+F helyek jövőképe, stratégiája • K+F helyek kapcsolati rendszere • K+F feladatok száma 	<ul style="list-style-type: none"> • K+F foglalkoztatottak száma és aránya • innovációs korhányados • felsőfokú végzettségűek aránya • idegen nyelvet beszélők aránya • értelmiségiek migrációja • K+F erőforrás teljesítménye
telephelyi tényezők	térség gazdasági klímája
<ul style="list-style-type: none"> • oktatási infrastruktúra • kutatást segítő infrastruktúra • lakás- és életkörülmények • állami/regionális szerepvállalások • regionális innovációs politika cél-, eszköz- és intézményrendszere 	<ul style="list-style-type: none"> • vállalkozás sűrűség • alkalmazásban állók • helyben dolgozók • személyi jövedelem • TÁNYA • hozzáadott érték • szálláshely kapacitás kihasználtság • pályázati aktivitás

Intézményi háttér:

- *K+F helyek száma:* tartalmazza a rezidens kutató-fejlesztő intézetek, egyéb kutatóhelyek, felsőoktatási kutatóhelyek és a vállalokozási kutató-fejlesztő helyek számát.
- A vállalkozások fajlagos K+F ráfordításai (K+F ráfordítás/összes költség).
- A vállalkozásoknál potenciálisan képződő K+F források (adózott eredmény + amortizáció) nagysága.
- A K+F jellegű beruházások abszolút nagysága és mértéke (K+F jellegű beruházás/összes beruházás).
- A vállalkozások kutatási- és fejlesztési törekvései (megbízások, jövőkép, kapcsolati háló, pályázati aktivitás).

Humán feltételek indikátorai:

- *K+F helyen foglalkoztatottak:* a kutató-fejlesztő helyeken foglalkoztatott összes kutatók és fejlesztők tényleges száma (kutató, fejlesztő, kutatási és fejlesztési segédszemélyzet, egyéb), akik a munkarend szerinti kötelező munkaidejük egészében vagy részében kutatási, fejlesztési tevékenységet végeznek.
- *K+F helyen foglalkoztatottak aránya:* a K+F helyen foglalkoztatottak és az alkalmazásban állók indexe.
- Innovációs korhányados (18-59 év közöttiek az állandó népességben belül).
- Felsőfokú végzettségűek aránya (felsőfokú végzettségűek/összlakosság).
- Idegen nyelvet beszélők aránya (idegen nyelvet beszélők aránya a lakónépességből – népszámlálási adat).
- Értelmiségiek migrációs mutatója (elmúlt öt évben odavándorolt/elmúlt öt évben elvándorolt).

Gazdasági klíma indikátorai:

A nemzetközi szakirodalom adott térség gazdasági helyzete és innovációs potenciálja közötti kapcsolat vizsgálatával kapcsolatosan két összefüggésre hívja fel a figyelmet: a jelentős gazdasági potenciálú térségek (mert a hozzáadott érték és a képződő amortizáció összege nagyobb), kedvezőbb feltételeket biztosítanak az innovációhoz (nagyobb források állnak rendelkezésre, stb.); kedvező gazdasági helyzetű térségek humán potenciál vonzó képessége is nagyobb, ami további esélyt ad az innovátorok megtelepedésére. Azaz érvényesül a „hólabda-effektus”; az egymást erősítő (gerjesztő) hatás. (Nyilvánvalóan a fentiek ellentétje is igaz; a kedvezőtlen gazdasági környezet forráshiányossá teheti a K+F területeket, ami rontja a térség szakembermegtartó-, ill. szakembervonzó képességét.

A gazdasági klíma vizsgálatába 8 paramétert vontunk be.

- *Alkalmazásban állók száma:* a munkavállalóval főállású, 5 munkanapot meghaladó (1999-től a munkaszerződés szerint legalább 60 teljesített munkaóra) időtartamú munkaviszonyban álló személy, beleértve a bedolgozó jogviszonyban, a személyes közreműködéssel járó tagsági munkavégzéssel járó szövetkezeti tagsági viszonyban lévő munkavállalót. A statisztikai állományi létszámadat magában foglalja a munkáltatóval főállású, munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló személyeket a munkából meghatározott okoktól távol levők kivételével (az adatok a 4 főnél többet foglalkoztató vállalkozásokra, létszámkorláttól függetlenül valamennyi költségvetési és társadalombiztosítási szervezetre és a megfigyelt nonprofit szervezetekre vonatkoznak).
- *Helyben dolgozók száma a helyben lakók és a dolgozók százalékában:* népszámlálási adat, az összes helyben dolgozó/ helyben lakók és a dolgozók indexe (összes helyben dolgozónak az a személy minősül, akinek az adott településen van a munkahelye, függetlenül attól, hogy hol lakok –mely település lakónépességébe tartozik–, helyben lakó és helyben dolgozó népesség az adott település helyben dolgozó lakónépességét jelenti).
- *Átlagos SZJA:* az egy főre jutó SZJA (Ft/fő); számítása: (a 2001. évi személyi jövedelemadó bevételből átengetett rész/2000.dec.31. állandó népesség)*10 (az SZJA adat forrása: a 4/2003. (I.30.) PM-Bm.e.r.melléklete)^{2/}.
- *Működő vállalkozások száma:* adóbevallást benyújtott rezidens vállalkozások a megszűnő és átalakulásra kötelezett gazdálkodókkal együtt.
- *Vállalkozás sűrűség:* működő vállalkozások (a megszűnő és átalakulásra kötelezett gazdálkodási formákkal együtt) ezer lakosra jutó száma.
- *Átlagos aranykorona érték:* egy hektár szántóterület átlagos aranykorona értéke, 2000.
- *Vendégéjszaka:* a kereskedelmi- és magán szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák 1000 lakosra jutó száma.
- *Szálláshely kapacitás kihasználtság:* kereskedelmi szálláshelyek férőhely kapacitás kihasználtsága.
- *Pályázati aktivitás.* Az EU gyakorlatában a K+F támogatások (mint közismert) nem automatikusan (alanyi jogon) vehetők igénybe, hanem pályázatok formájában. Ezért indokoltnak tartottuk önálló tényezőként az önkormányzati, valamint a vállalati pályázati aktivitás és sikeresség beépítését vizsgálatainkba:
  - pályázati aktivitás: utóbbi három évben beadott pályázatok számának éves átlaga.
  - Pályázati sikeresség I.: elnyert pályázatok száma / benyújtott pályázatok száma.

---

^{2/} Az állandó népesség forrása: Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó Nyilvántartó és Választási Hivatala.

- pályázati sikeresség II.: elnyert pályázati támogatások összértéke / benyújtott támogatások összértéke.
- külső kapcsolati aktivitás: partnerek száma, kapcsolatok minősége, kapcsolatok komplexitása.

Telephelyi feltételek indikátorai:

Az innovációs potenciál vizsgálatok egyik leggyakoribb tényezője, mint azt a szakirodalom is igazolja, a telephelyi tényezőkkel kapcsolatos (*Kirchhoff/Müller-Godeffroy* [1991]). Ennek során öt indikátort választottunk ki.

- *Iskolai ellátottság:* az egy osztályteremre jutó általános-, közép, szakmunkás- és szakiskolai tanulók száma a nappali tagozaton, a 2001/2002 tanév elején.
- *Új lakásépítési hányados:* az 1992-2001 között épített lakások a lakásállomány arányában.
- *Kereskedelmi ellátottság:* az ezer lakosra jutó kereskedelmi üzletek száma (gyógyszertárakkal együtt).
- *Egészségügyi ellátottság:* az egy háziorvosra, házi gyermekorvosra jutó lakosok száma (a háziorvosok, házi gyermekorvosok adata székhely szerinti adat).
- *Szálláshely ellátottság:* az ezer lakosra jutó kereskedelmi szálláshelyek és a magán szállásadás férőhelyeinek a száma, 2001. július 31.)
- *Kutatást segítő infrastruktúra.*

2.2 Adatok forrása

Az adatbázis összeállítása közel sem volt egyszerű feladat, mert a forgalomban lévő statisztikai kiadványok csak kisebb hányadukat tartalmazzák. Ezért a területi adatbázisokból (KSH-APEH) speciális lekérdezésekre^{3/} volt szükség, amit kérdőívekkel kombinált egyéni interjúkkal egészítettünk ki^{4/}. A kérdőíves felmérés a régió valamennyi (2003-ban érvényes KSH besorolás szerint: 23) kistérségére, mintavételes alapon kiválasztott 894 vállalkozásra, továbbá valamennyi (425) önkormányzatára kiterjedt. A felmérésbe bevont vállalkozások többsége, a régió gazdasági helyzetének megfelelően mikro-, valamint kis- és középvállalkozás volt (4. táblázat).

4. táblázat: A felmérésbe bevont vállalkozások aránya a foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma alapján

létszám	0-10 fő	11-50 fő	51-250 fő	250 fő fölött
arány	9,8 %	46,3 %	36,6 %	7,3 %

A kérdőíves felmérés 2 kérdéskört tartalmazott. A kérdések első része a vállalkozások karakterizálására volt alkalmas (vállalat mérete, ágazati profilja, tőkeereje, tulajdoni szerkezete, informatikai helyzete, minőségirányítási rendszere); a második csoport alapján a vállalati K+F helyzetére (a saját/idegen fejlesztés arányára, a K+F helyen foglalkoztatottak létszámára, iskolai végzettségére, versenytársakhoz viszonyított helyzetére, kutatási programokban történő együttműködésük megismerésére, K+F kapcsolati hálójának feltérképezésére irányultak) lehetett következtetni.

^{3/} A tanulmány szerzője ezúton is köszönetet mond a KSH BAZ, Heves és Nógrád megyei statisztikai hivatalai, valamint az APEH megyei igazgatóságai vezetőinek a munkához nyújtott segítségükért.

^{4/} Az APEH és a KSH adatok, amennyiben az ettől való eltérést nem jelezzük, a 2001. évre vonatkoznak; a vizsgálat kezdetekor ui. ezek álltak megbízhatóan rendelkezésünkre.

3. Vizsgált kistérségek jellemzői

Az Észak-magyarországi régió 23 un. statisztikai kistérsége az ország területének 14,4 %-án helyezkedik el, ahol a hazai népesség 12,8 %-a él (5. táblázat). A régióban az 500 főnél kisebb népességű törpefalvak aránya megközelíti a 30 %-ot, az itt élők hányada ugyanakkor nem éri el a 4 %-ot sem. A tízezer főnél népesebb települések súlya csekély, mindössze 3 %, viszont itt lakik a régió népességének több mint 40 %-a. A 23 kistérségből mint már utaltunk rá, egy, az egri minősül dinamikusan fejlődőnek, 2 fejlődőnek, 3 felzárkózónak, 8 stagnálónak és 9 lemaradónak. Így összességében a 23 kistérségből 20 (országosan a 150-ből 42) kedvezményezett, ebből 12 tartozik a leghátrányosabb helyzetűek közé. Ez utóbbi kistérségekben található a régió településeinek több mint fele és itt él a régió népességének 38 %-a.

A népesedési helyzetet országosan jellemző negatív tendenciák a régióra is érvényesek. Alacsony a születésszám, a stagnáló halandóság mellett nő a természetes fogyás és a vándorlási veszteség. Ezek együttes hatására a régió népessége csökken, 2001. december 31-én 31 ezer fővel volt kevesebb az 1995. évinél.

A gyermekkorúak és a 60 éves és idősebbek hányada a régióban magasabb a hazai átlagnál, míg a 15-59 éveseké alacsonyabb annál. Az eltartottsági arányokat kifejező mutató a 7 tervezési statisztikai régió közül Észak-Magyarországon a legmagasabb, 2001-ben száz 15-59 éves népességre 64 gyermek és időskorú személy jutott, míg országosan 58 fő. A születéskor várható átlagos élettartam a férfiaknál 1,8 évvel kevesebb az országosnál.

A régióban országosan tartósan legmagasabb a munkanélküliség, ami jelentősen hozzájárul a vándorlási veszteséghez (6. táblázat).

5. táblázat: Településszerkezet, népesség, népmozgalom, 2001.

Ssz.	Megnevezés	Település	Ebből város	A települések száma								Terület km ²
				-499	500-999	1000-1999	2000-4999	5000-9999	10000-49999	50000-99999	100000-	
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>												
1.	Edelényi	46	2	29	9	5	2	-	1	-	-	739
2.	Encsi	55	2	36	9	7	2	1	-	-	-	796
3.	Kazincbarcikai	33	1	9	11	9	3	-	1	-	-	504
4.	Mezőkövesdi	24	1	5	6	8	4	-	1	-	-	770
5.	Miskolci	41	4	3	7	13	13	3	1	-	1	1.018
6.	Ózdi	29	3	7	11	7	2	1	1	-	-	550
7.	Sárospataki	16	1	4	7	4	-	-	1	-	-	478
8.	Sátoraljaújhelyi	36	1	19	8	5	3	-	1	-	-	712
9.	Szerencsi	32	2	7	6	6	10	2	1	-	-	837
10.	Szikszerűi	24	1	13	5	4	1	1	-	-	-	312
11.	Tiszaújvárosi	21	2	3	4	10	2	1	1	-	-	533
	<i>Összesen</i>	<i>357</i>	<i>20</i>	<i>135</i>	<i>83</i>	<i>78</i>	<i>42</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>-</i>	<i>1</i>	<i>7.247</i>
<i>Heves megye</i>												
1.	Egri	21	1	-	4	7	9	-	-	1	-	741
2.	Füzesabonyi	19	1	2	4	6	6	1	-	-	-	669
3.	Gyöngyösi	23	1	-	3	9	10	-	1	-	-	733
4.	Hatvani	13	2	-	1	1	9	1	1	-	-	370
5.	Hevesi	17	1	1	4	8	3	-	1	-	-	698
6.	Pétervásárai	25	1	8	10	5	2	-	-	-	-	426
	<i>Összesen</i>	<i>118</i>	<i>7</i>	<i>11</i>	<i>26</i>	<i>36</i>	<i>39</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>-</i>	<i>3.637</i>
<i>Nógrád</i>												
1.	Balassagyarmati	28	1	7	12	6	2	-	1	-	-	532
2.	Bátonyterenyei	14	1	4	5	2	2	-	1	-	-	278
3.	Pásztói	26	1	10	4	8	3	-	1	-	-	552
4.	Rétságai	25	1	5	11	5	4	-	-	-	-	435
5.	Salgótarjáni	22	1	1	9	9	2	-	1	-	-	470
6.	Szécsényi	13	1	1	5	6	-	1	-	-	-	277
	<i>Összesen</i>	<i>128</i>	<i>6</i>	<i>28</i>	<i>46</i>	<i>36</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	<i>4</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>2.544</i>
	<i>Régió összesen:</i>	<i>603</i>	<i>33</i>	<i>174</i>	<i>155</i>	<i>150</i>	<i>94</i>	<i>12</i>	<i>16</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>13.429</i>

Forrás: KSH regionális adatok, 2002. (5. és 6. táblázat)

6. táblázat: Településszerkezet, népesség, népmozgalom, 2002.

Ssz.	Megnevezés	Lakónépesség az év végén		A városok népessége	A települések átlagos népessége	Népsűrűség, fő/km ²	A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya, %	Élve- születés	Halálo- zás	Belföldi vándor- lási különbö- zet	A belföldi vándorlási különbözet évi átlaga 1000 lakosra	A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből
		fő	változása a 2001.év végéhez, %								1990-2002	december 31.
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>												
1.	Edelényi	36.832	- 0,3	15.540	801	50	30,3	13,1	14,3	- 2,0	- 5,9	19,4
2.	Encsi	35.722	0,0	9.320	649	45	31,6	12,8	13,5	0,4	- 2,9	19,1
3.	Kazincbarcikai	65.444	- 0,9	32.442	1.983	130	70,8	9,8	13,0	- 5,3	- 7,1	18,6
4.	Mezőkövesdi	46.742	- 0,4	17.841	1.948	61	41,9	8,7	14,9	2,2	0,3	23,8
5.	Miskolci	280.046	- 0,8	206.158	6.830	275	88,5	9,6	12,6	- 5,1	- 3,6	19,3
6.	Ózdi	76.100	- 0,6	49.975	2.624	138	74,7	12,4	14,2	- 4,4	- 6,7	20,3
7.	Sárospataki	27.729	- 1,2	14.505	1.733	58	7,2	8,9	13,7	- 7,7	- 2,0	20,2
8.	Sátoraljaújhelyi	44.080	- 0,9	17.992	1.224	62	47,7	11,5	14,9	- 6,8	- 7,4	19,3
9.	Szerencsi	64.384	- 0,4	15.193	2.012	77	32,5	9,9	13,0	- 1,1	- 1,3	19,6
10.	Szikszói	20.304	- 0,1	5.988	846	65	38,9	12,0	14,1	1,0	- 0,2	18,8
11.	Tiszaújvárosi	47.101	- 0,2	24.111	2.243	88	44,7	10,6	11,5	- 1,2	- 2,4	16,0
	<i>Összesen:</i>	<i>744.484</i>	<i>- 0,6</i>	<i>409.065</i>	<i>2.085</i>	<i>103</i>	<i>62,6</i>	<i>10,4</i>	<i>13,3</i>	<i>- 3,6</i>	<i>- 3,9</i>	<i>19,5</i>
<i>Heves megye</i>												
1.	Egri	94.595	- 0,7	57.034	4.505	128	63,2	8,9	12,8	- 3,7	1,1	20,4
2.	Füzesabonyi	38.190	0,0	8.297	2.010	57	21,7	10,6	15,6	5,3	2,7	22,3
3.	Gyöngyösi	76.443	- 0,4	33.329	3.324	104	43,6	9,0	13,7	- 0,4	- 1,3	22,4
4.	Hatvani	56.433	- 0,6	29.156	4.341	153	73,1	8,4	15,1	0,2	1,2	21,8
5.	Hevesi	36.822	- 0,5	11.425	2.166	53	-	11,4	15,7	- 1,2	- 0,9	21,2
6.	Pétervárási	22.546	- 1,0	2.569	902	53	17,1	8,2	16,1	- 2,9	- 1,8	26,5
	<i>Összesen</i>	<i>325.029</i>	<i>- 0,5</i>	<i>141.810</i>	<i>2.754</i>	<i>89</i>	<i>45,1</i>	<i>9,3</i>	<i>14,3</i>	<i>- 0,9</i>	<i>0,3</i>	<i>21,9</i>
<i>Nógrád</i>												
1.	Balassagyarmati	42.795	- 0,6	17.664	1.528	80	41,3	8,3	14,8	0,5	- 0,8	20,8
2.	Bátonyterenyei	27.500	- 0,7	15.093	1.964	99	63,1	10,2	16,0	- 1,8	- 2,3	23,0
3.	Pásztói	34.097	- 0,3	10.279	1.311	62	37,2	9,6	15,1	3,0	- 1,7	21,5
4.	Rétság	25.892	0,4	3.049	1.036	60	17,4	8,6	12,2	6,3	0,6	20,7
5.	Salgótarjáni	68.730	- 0,9	44.423	3.124	146	73,3	10,0	13,6	- 5,9	- 3,0	21,5
6.	Szécsényi	20.433	- 0,3	6.479	1.572	74	31,7	11,1	14,8	0,5	- 1,9	21,3
	<i>Összesen</i>	<i>219.447</i>	<i>- 0,5</i>	<i>96.987</i>	<i>1.714</i>	<i>86</i>	<i>49,7</i>	<i>9,6</i>	<i>14,3</i>	<i>- 0,7</i>	<i>- 1,8</i>	<i>21,4</i>
	<i>Régió összesen:</i>	<i>1.288.960</i>	<i>- 0,6</i>	<i>647.862</i>	<i>2.138</i>	<i>96</i>	<i>56,0</i>	<i>10,0</i>	<i>13,7</i>	<i>- 2,4</i>	<i>- 2,5</i>	<i>20,4</i>

4. A vizsgálat eredményeinek értékelése

4.1 Intézményi háttér

Az Észak-magyarországi régióban 1989 után végbement gazdasági visszaesés súlyosan érintette a térség K+F potenciálját. A nagyvállalati struktúra összeomlásával egyidejűleg megszűntek a műszaki-, a gyár-, a gyártmány- és a technológiafejlesztés hagyományos szervezeti keretei (főmérnökségek, főosztályok, osztályok, laboratóriumok). Az így támadt vákum nem vonzott érdemi számú új szereplőt. Ennek következtében gyakorlatilag a K+F tevékenység a miskolci és az egri kistérségekre koncentrálódik (7. táblázat), 13 kistérség esetében felméréseink szerint nincs egyetlen egy K+F jellegű munkahely sem! Különösen kedvezőtlen helyzetben van Nógrád megye, ahol összesen két K+F jellegű hely működött, mindösszesen 7 foglalkoztatottal (2001. évi adatok).

Így érthető, hogy az országos tendenciákkal összhangban csökkent az elmúlt években az Észak-magyarországi régióban eszközölt K+F ráfordítások összege is; a csökkenés mértéke meghaladta az országos átlagot; a régió az országos rangsorban az utolsó helyet foglalja el, a hazai össz K+F ráfordításokból mindössze 2 %-kal részesül!

A finanszírozás gyakorlatilag egy lábúvá vált; a régióban eszközölt K+F ráfordítások többsége (direkt és indirekt módon) állami eredetű, a kis- és középvállalkozások (a nemzetközi gyakorlattal ellentétben) nem, vagy csak alig fordítanak saját forrásokat a K+F tevékenységre. (Bár az innovatív kis- és középvállalkozások támogatása az elmúlt időszak valamennyi kormány programjában szerepelt, mint azt felméréseink igazolták, az elért eredmények igen szerények.)

A térségbe települt multinacionális vállalkozások ma még csak elvétve adnak helyi (térségi) vállalkozásoknak K+F megbízást; ilyen jellegű feladataikat Nyugat-európai központjaikban (kutatóhelyeiken) végeztetik el. Így érthető, hogy a kutatási témák közel 80 %-át a régió felsőoktatási intézményeinek (Miskolci Egyetem, egri Eszterházy Károly Főiskola, gyöngyösi (2003-ban önállósult) Károly Róbert Főiskola) tanszékei jegyzik, miközben a fajlagos K+F ráfordítások és beruházások itt a legalacsonyabbak.

4.2 Humán feltételek

Az Észak-magyarországi régióban az elmúlt évtizedben végbement gyár- és üzembezárások, felszámolások érzékenyen érintették a K+F helyen foglalkoztatottakat, számuk a bázisidőszakhoz képest (1989) negyedére csökkent. A gazdaság hanyatlása miatt magas volt 1991-1999 között az értelmiség (különösen a műszaki) elvándorlása az Észak-magyarországi régióból; ami különösen a korábbi nehézipari (Ózd-putnoki-salgótarjáni, miskolci) kistérségeket érintette.

A térségben maradó, korábban K+F helyen dolgozók döntő többsége pályaelhagyó lett. A K+F helyek megszűnésével egyidejűleg csökkent a potenciális utánpótlás is; a régióban végzett friss műszaki diplomások közül a helyben maradók száma a korábbi évekhez képest visszaesett, mert a végzettek többsége csak a régió kívülről tud elhelyezkedni.

Az országosnál alacsonyabb az iskolai végzettség színvonala (8. ábra); a felsőfokú iskolai végzettségük, valamint idegen nyelvet beszélők aránya az elmúlt évtizedben jelentősen csökkent, ma már elmarad az országos átlagtól.

A régió K+F tevékenységgel foglalkozó vállalkozásai (tőkehiány miatt) elsősorban szoftverfejlesztéssel és tanácsadással foglalkozik.

7. táblázat: Észak-magyarországi régió K+F helyeinek megoszlása (2001)

Kistérségi kód	Kistérség	K+F helyek száma (db)	K+F létszám (fő)	Kutatási, fejlesztési témák száma ^{1/}	Beruházások mill.Ft ^{1/}
<i>Borsod–Abaúj–Zemplén megye összesen</i>		81	1.010	635	260
3501	Miskolci kistérség	75	924	403	
3502	Edelényi kistérség	-	-	-	
3503	Encsi kistérség	1	9	2	
3504	Kazincbarcikai kistérség	1	21	217	
3505	Mezőkövesdi kistérség	-	-	-	
3506	Ózd-Putnoki kistérség	1	4	2	
3507	Sárospataki kistérség	-	-	-	
3508	Sátoraljaújhelyi kistérs.	1	2	2	
3509	Szerencsi kistérség	-	-	-	
3510	Szikszói kistérség	-	-	-	
3511	Tiszaújvárosi kistérség	2	50	9	
<i>Heves megye összesen</i>		35	309	242	147
4001	Egri kistérség	28	251	198	
4002	Hevesi kistérség	-	-	-	
4003	Füzesabonyi kistérség	-	-	-	
4004	Gyöngyösi kistérség	7	58	46	
4005	Hatvani kistérség	-	-	-	
4006	Pétervásárai kistérség	-	-	-	
<i>Nógrád megye összesen</i>		2	7	26	-
4201	Balassagyarmati kistérs.	1	5	25	
4202	Bátonyterenyei kistérs.	-	-	-	
4203	Pásztói kistérség	-	-	-	
4204	Rétságai kistérség	-	-	-	
4205	Salgótarjáni kistérség	1	2	1	
4206	Szécsényi kistérség	-	-	-	
<i>Régió összesen</i>		118	1.326	903	408
<i>Ország^{1/}</i>		2.337	28.351	21.846	23.727

Forrás: Saját felmérés

Megjegyzés: 1/ KSH adatok

8. táblázat: Humán erőforrás potenciál (2001)

Kistérség	Innovációs korhányados	Ált. isk. végzettség	Felsőfokú isk. végzettség	Idegen nyelv ismeret.	Migrációs mutató	Foglalk. aránya	Foglalk. a tercier szektorban
Egri	0,615	10,05	16,2	0,226	0,969	0,578	0,647
Hevesi	0,547	8,24	5,5	0,058	1,022	0,455	0,476
Füzesabonyi	0,563	8,74	10,2	0,086	1,179	0,503	0,563
Gyöngyösi	0,591	9,51	7,2	0,146	0,985	0,566	0,530
Hatvani	0,594	9,22	5,0	0,116	1,090	0,565	0,485
Pétervásárai	0,551	8,48	9,9	0,142	1,027	0,543	0,557
<i>Heves megye</i>	<i>0,547</i>	<i>9,32</i>	<i>9,9</i>	<i>0,142</i>	<i>1,023</i>	<i>0,543</i>	<i>0,557</i>
Miskolci	0,604	9,92	13,8	0,170	0,894	0,493	0,702
Edelényi	0,552	8,23	5,1	0,050	0,918	0,379	0,626
Encsi	0,540	8,18	5,4	0,054	0,971	0,370	0,659
Kazincbarcikai	0,600	9,18	7,7	0,100	0,880	0,449	0,524
Mezőkövesdi	0,565	9,00	6,9	0,096	1,043	0,477	0,566
Ózdi	0,565	8,73	6,1	0,080	0,886	0,416	0,540
Sárospataki	0,575	9,07	9,4	0,119	0,947	0,456	0,564
Sátoraljaújhelyi	0,567	8,80	7,1	0,098	0,877	0,453	0,528
Szerencsi	0,566	8,70	6,4	0,079	1,010	0,409	0,604
Sziksói	0,551	8,30	5,0	0,059	1,010	0,394	0,645
Tiszaújvárosi	0,607	9,10	8,7	0,108	0,993	0,495	0,448
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>	<i>0,584</i>	<i>9,22</i>	<i>9,5</i>	<i>0,118</i>	<i>0,927</i>	<i>0,457</i>	<i>0,618</i>
Balassagyarm.-i	0,596	9,25	8,4	0,110	1,041	0,556	0,571
Bátonyterenyei	0,576	8,84	5,6	0,104	0,972	0,495	0,484
Pásztói	0,587	8,81	5,8	0,089	1,019	0,525	0,470
Rétsági	0,592	8,99	6,3	0,131	1,081	0,580	0,482
Salgótarjáni	0,591	9,40	10,9	0,123	0,944	0,528	0,595
Szécsényi	0,571	8,46	4,8	0,086	0,964	0,488	0,481
<i>Nógrád megye</i>	<i>0,588</i>	<i>9,07</i>	<i>7,8</i>	<i>0,110</i>	<i>0,998</i>	<i>0,531</i>	<i>0,534</i>
<i>Észak-magyarországi régió</i>	<i>0,585</i>	<i>9,22</i>	<i>9,3</i>	<i>0,123</i>	<i>0,963</i>	<i>0,492</i>	<i>0,585</i>
<i>Magyarország</i>	<i>0,599</i>	<i>9,63</i>	<i>12,6</i>	<i>0,192</i>	<i>1,000</i>	<i>0,565</i>	<i>0,616</i>

Forrás: KSH BAZ, Heves és Nógrád Megyei Igazgatósága adatai alapján

4.3 Telephelyi tényezők

A régió K+F helyeinek leépülése egyidejűleg a műszaki kutatás és fejlesztés infrastruktúrájának visszafejlődését eredményezte. A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a megmaradt eszközállomány kb. 20 %-a használhatatlan, további kb. 30 %-a erkölcsileg elavult. Az elmúlt évtizedben kialakult kutatás finanszírozási rendszer (pl.: OTKA, stb.) a kieső saját (vállalkozói) forrásokat nem tudta pótolni (nem is ez a célja!).

Ugyanakkor az Észak-magyarországi régió un. humán infrastrukturális ellátottsága lényegében nem rosszabb az országos átlagnál. Az iskolai ellátottság mutatói csak Nógrád-megyében gyengébbek az átlagnál; nagyobb az eltérés azonban az életfeltételek (pl.: lakásméret, lakásépítési hányados, stb.) vonatkozásában, ami szorosan összefügg a gazdaság helyzetével.

A régió felsőfokú oktatási infrastrukturális ellátottsága kedvezőbb gazdasági pozíciójánál. A Miskolci Egyetemen mérnöki diplomát szerzettek száma az elmúlt 12 év alatt több, mint 50 %-kal nőtt; ugyanakkor a végzettek egyre kisebb hányada (ma már alig 20 %-a) tud vagy akar a régióban elhelyezkedni; egyre jobban csökken a szakmérnök-képzésbe bekapcsolódók száma.

A műszaki infrastrukturális ellátottság elmarad az országos átlagétól, ami (mint az egyéni interjúk is visszaigazolták) rontja a térség innovátor megtartó képességét. (Jól megfigyelhető ahogyan a negatív hatások kölcsönösen erősítik egymást: az alacsonyabb gazdasági teljesítmény kedvezőtlen hatással van a térség életfeltételeire, az ott élők életminőségére, ami csökkenti az innovátor megtartó képességet, rontja az innovatív vállalkozások betelepülésének további esélyeit, stb.)

4.4 Gazdasági klíma

A régió vállalkozás sűrűsége alacsony (9. táblázat); a településsoros vizsgálatok az mutatják, hogy a települések közel ötödének gazdasági aktivitása elenyésző (10. ábra). A korábban vezető ipari kistérségek (pl.: miskolci, ózdi, salgótarjáni) pozíciói tartósan visszaestek, az elmúlt két évben ugrásszerűen javult az egri és kedvezően változott a gyöngyösi kistérség helyzete.

Szemléletesek a kistérségek gazdasági klímája közötti különbségeket kifejező SZJA és TÁNYA adatok. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében három kistérségben: a miskolciban, a tiszaujvárosiban és a kazincbarcikaiban képződik a megye SZJA jövedelem 63,2 %-a, a hozzáadott érték 78,9 %-a (10. táblázat).

Heves megyében még nagyobb a koncentráció: az egri-, a gyöngyösi- és a hatvani kistérségekben termelik meg a megye hozzáadott értékének 78,9 %-át (11. táblázat).

Nógrád megyében is hasonló a helyzet (12. táblázat), ahol a salgótarjáni-, a balassagyarmati- és a pásztói kistérségek teljesítménye határozza meg a megye teljesítményét.

9. táblázat: Gazdasági potenciál helyzete az Észak-magyarországi régióban

Kistérség/megye	Vállalkozások száma	Vállalkozás sűrűség	Átlagos aranykorona
Edelényi	836	33,8	12,36
Encsi	773	33,5	14,30
Kazincbarcikai	2.107	47,2	10,90
Mezőkövesdi	1.775	55,2	21,18
Miskolci	13.345	73,5	19,40
Ózdi	1.917	38,2	12,22
Sárospataki	932	52,9	9,83
Sátoraljaújhelyi	1.243	40,8	13,27
Szerencsi	1.818	44,5	16,28
Szikszói	432	32,8	14,92
Tiszaújvárosi	1.656	55,0	15,50
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>	<i>26.834</i>	<i>55,1</i>	<i>17,04</i>
Egri	6.183	95,3	12,04
Füzesabonyi	1.179	45,8	18,50
Gyöngyösi	3.412	68,1	19,77
Hatvani	1.820	51,1	24,57
Hevesi	1.040	42,3	17,37
Pétervásárai	656	42,6	8,27
<i>Heves megye</i>	<i>14.290</i>	<i>65,8</i>	<i>19,35</i>
Balassagyarmati	1.687	57,6	15,09
Bátonyterenyei	848	45,0	11,86
Pásztói	1.165	53,2	19,48
Rétsági	846	49,9	16,32
Salgótarjáni	3.363	69,2	11,17
Szécsényi	655	50,2	16,11
<i>Nógrád megye</i>	<i>8.564</i>	<i>57,4</i>	<i>16,78</i>
<i>Észak-magyarországi régió</i>	<i>49.688</i>	<i>58,1</i>	<i>17,71</i>
<i>Magyarország</i>	<i>540.691</i>	<i>82,6</i>	<i>21,01</i>

Forrás: KSH (2001)

10. táblázat: Gazdasági klíma mutatói B-A-Z megyében (2002)

(Adatok Millió Ft-ban, ezer Ft/főben)

B-A-Z megye kistérségei	SZJA bevallást+ nyilatkozatot beadók száma 2001.		Bevallott jövedelem 2001.évben (0153+M29)		Egy bevall jutó szem. jöv.	Fizetendő SZJA 2001.évben (0153+M29)		Egy bevall. jutó SZJA	Bevallást (0228,0229-es) beadók száma 2001.		Társasági adó (fizetendő adó) 2001.		Egy bevall. jutó TÁNYA	Hozzáadott érték 2001.		Egy bevall. jutó hozzá- adott érték
	fő	Mego. %	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Millió Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mego. %	Mego. %	Mill. Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő
	1.	2.	3.	4.	5=3/1.	6.	7.	8=6/1.	9.	10.	11.	12.	13=11/9.	14.	15.	16=14/9.
Miskolc	110 350	40,7	111 185	45,3	1 008	22 712	48,1	206	8 410	59,0	4140	50,2	492	115 430	43,1	13 725
Tiszaújváros	18 903	7,0	21 261	8,7	1 125	4 780	10,1	253	788	5,5	1849	22,4	2 346	54 622	20,4	69 317
Kazincbarcika	23 759	8,8	22 479	9,2	946	4 356	9,2	183	788	5,5	415	5,0	527	41 327	15,4	52 445
Sátoraljaújhely	16 111	5,9	11 786	4,8	732	1 981	4,2	123	616	4,3	249	3,0	404	10 426	3,9	16 925
Ózd	24 697	9,1	19 935	8,1	807	3 460	7,3	140	706	5,0	136	1,6	193	10 922	4,1	15 470
Sárospatak	10 991	4,0	8 247	3,4	750	1 357	2,9	123	498	3,5	224	2,7	450	6 165	2,3	12 380
Mezőkövesd	17 392	6,4	14 337	5,8	824	2 549	5,4	147	575	4,0	485	5,9	843	8 906	3,3	15 489
Szerencs	20 921	7,7	15 878	6,5	750	2 732	5,8	131	879	6,2	448	5,4	510	12 028	4,5	13 684
Encs	10 544	3,9	7 369	3,0	699	1 161	2,5	110	405	2,8	119	1,4	294	3 133	1,2	7 736
Edelény	11 451	4,2	8 242	3,4	720	1 328	2,8	116	363	2,5	116	1,4	320	3 414	1,3	9 405
Szikszó	6 276	2,3	4 599	1,9	733	761	1,6	121	227	1,6	65	0,8	286	1575	0,6	6 938
<i>Megye összesen:</i>	<i>271 395</i>	<i>100,0</i>	<i>245 318</i>	<i>100,0</i>	<i>904</i>	<i>47 177</i>	<i>100,0</i>	<i>174</i>	<i>14 255</i>	<i>100,0</i>	<i>8 246</i>	<i>100,0</i>	<i>578</i>	<i>267 948</i>	<i>100,0</i>	<i>18 797</i>

Forrás: APEH B-A-Z Megyei Igazgatósága

11. táblázat: Gazdasági klíma mutatói Heves megyében (2002)

(Adatok Millió Ft-ban, ezer Ft/főben)

Heves megye kistérségei	SZJA bevallást+ Nyilatkozatot beadók száma 2001.		Bevallott jövedelem 2001.évben (0153+M29)		Egy bevall. jutó szem. jöv.	Fizetendő SZJA 2001.évben (0153+M29)		Egy bevall. jutó SZJA	Bevallást (0228,0229-es) beadók száma 2001.		Társasági adó (fizetendő adó) 2001.		Egy bevall. jutó TÁNYA	Hozzáadott érték 2001.		Egy bevall. jutó hozzáadott érték
	fő	Mego. %	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Millió Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mego. %	Mego. %	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő
	1.	2.	3.	4.	5=3/1.	6.	7.	8=6/1.	9.	10.	11.	12.	13=11/9	14.	15.	16=14/9.
Eger	44 877	32,5	45 448	35,6	1 013	9 153	36,8	204	3 079	51,7	2 336	49,2	759	120 234	58,2	39 050
Gyöngyös	34 167	24,7	34 371	26,9	1 006	7 043	28,3	206	1 467	24,7	1 423	30,0	970	53 070	25,7	36 176
Hatvan	24 281	17,6	21 907	17,2	902	4 354	17,5	179	675	11,3	796	16,8	1 179	24 335	11,8	36 052
Heves	12 964	9,4	9 422	7,4	727	1 577	6,3	122	310	5,2	81	1,7	260	3 660	1,8	11 806
Füzesabony	14 346	10,4	10 998	8,6	767	1 893	7,6	132	300	5 0	94	2,0	312	4 993	2,4	16 644
Pétervására	7 474	5,4	5 417	4,2	725	881	3,5	118	120	2,0	20	0,4	164	357	0,2	2 977
<i>Megye összesen:</i>	<i>138 109</i>	<i>100,0</i>	<i>127 562</i>	<i>100,0</i>	<i>924</i>	<i>24 900</i>	<i>100,0</i>	<i>180</i>	<i>5 951</i>	<i>100,0</i>	<i>4 749</i>	<i>100,0</i>	<i>798</i>	<i>206 649</i>	<i>100,0</i>	<i>34 725</i>

Forrás: APEH Heves Megyei Igazgatósága

Megjegyzés: Az SZJA-adatok a Heves megyei lakóhelyű magánszemélyekre vonatkoznak.

A társasági adóhoz kapcsolódó adatok tartalmazzák az EVA-s adóalanyok adatait is.

12. táblázat: Gazdasági klíma mutatói Nógrád megyében (2002)

(Adatok Millió Ft-ban, ezer Ft/főben)

Nógrád megye kistérségei	SZJA bevallást+ Nyilatkozatot beadók száma 2001.		Bevallott jövedelem 2001.évben (0153+M29)		Egy bev. jutó szem. jöv.	Fizetendő SZJA 2001.évben (0153+M29)		Egy bev. jutó SZJA	Bevallást (0228,0229-es) beadók száma 2001.		Társasági adó (fizetendő adó) 2001.		Egy bev. jutó TÁNYA	Hozzáadott érték 2001.		Egy bevall. jutó hozzáadot t érték
	fő	Mego. %	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Millió Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mego. %	Mego. %	Mill. Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő	Mill.Ft	Mego. %	Ezer Ft/fő
	1.	2.	3.	4.	5=3/1.	6.	7.	8=6/1.	9.	10.	11.	12.	13=11/ 9	14.	15.	16=14/9.
Salgótarján	27 887	37,5	25 460	41,3	913	4 897	44,6	176	1 392	38,6	510	40,8	366	24 432	46,6	17 552
Balassagyarmat	14 480	19,5	12 107	19,6	836	2 171	19,8	150	707	19,6	244	19,5	345	8 179	15,6	11 569
Bátontere- nye	8 648	11,8	6 116	9,9	707	967	8,8	112	310	8,6	51	4,1	165	3 512	6,7	11 329
Pásztó	8 276	12,5	7 059	11,5	761	1 145	10,4	123	505	14,0	172	13,8	341	6 121	11,7	12 121
Rétság	7 222	9,7	6 027	9,8	835	1 052	9,6	146	357	9,9	143	11,4	401	4 388	8,4	12 291
Szécsény	6 797	9,1	4 871	7,9	717	853	6,9	111	334	9,3	130	10,4	389	5 796	11,1	17.359
<i>Megye összesen:</i>	<i>74 310</i>	<i>100,0</i>	<i>61 640</i>	<i>100,0</i>	<i>829</i>	<i>10 985</i>	<i>100,0</i>	<i>148</i>	<i>3 605</i>	<i>100,0</i>	<i>1 250</i>	<i>100,0</i>	<i>2 006</i>	<i>52 430</i>	<i>100,0</i>	<i>14 544</i>

Forrás: APEH Nógrád Megyei Igazgatósága

Fajlagosan a legtöbb pályázat Borsod-Abaúj-Zemplén megyében készült 2002-ben, ettől valamivel elmarad Nógrád megye, míg Heves megyében az 1000 főre jutó pályázatok száma csak 2,3 (13. táblázat).

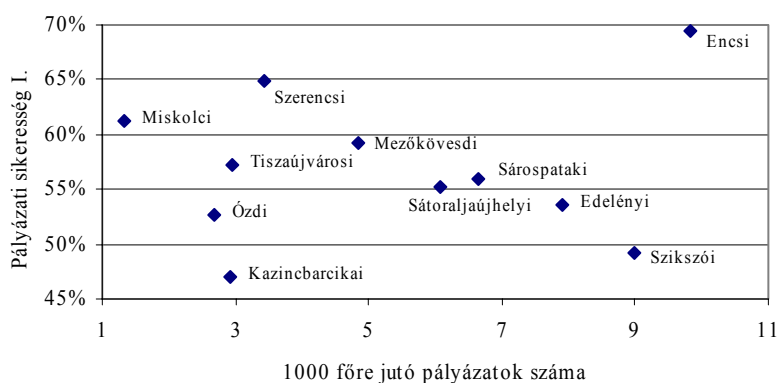
A kistérségek szintjén összegezett pályázatok számában jelentős eltérések vannak; ezzel szemben a sikerességi mutatók közötti szóródás terjedelme jóval kisebb; itt már érezhetően érvényesül az egyenletes forráselosztásra való törekvés.

Érezhetően nagyobb mind a pályázati aktivitásban, mind pedig a sikerességben való eltérés a CÉDE-TFC-TEKI típusú pályázatokban (14. táblázat).

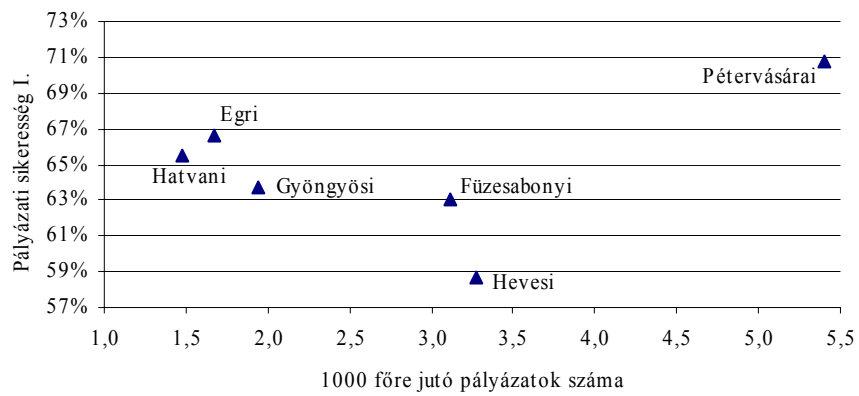
Az Észak-magyarországi régióban a települési önkormányzatok aktivitását kérdőívvel mértük fel. Az első kérdéskör az önkormányzatok egymás közötti kapcsolatainak szorosságát, a második az önkormányzatokkal együttműködő szervezetek típusait, a harmadik az önkormányzatok együttműködési formáit vizsgálta.

A kérdésekre adott válaszokat értékskálán helyeztük el. (-2 +2 terjedelmű skála segítségével besoroltuk a kistérségeket jellemző mutatószámokat. A -2 érték a rossz, a 0 az átlagos teljesítményt, a +2 a jó teljesítményt jelképezi.)

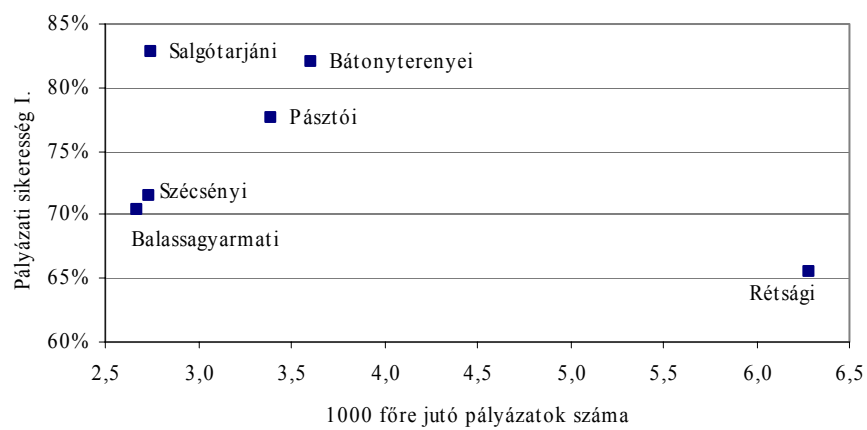
Az együttműködési készség mutatójának alacsony értéke, a kistérség településeinek zártságára, az önkormányzati együttműködés szervezeti mutatója alacsony értéke, a kapcsolatok hiányára, az együttműködési forma mutató alacsony értéke, az önkormányzatok kommunikációs célcsoportjának szűk körére utal.

5. ábra: B-A-Z megye kistérségeinek pályázati aktivitása

6. ábra: Heves megye kistérségeinek pályázati aktivitása

7. ábra: Nógrád megye kistérségeinek pályázati aktivitása

13. táblázat: CEDE-TFC-TEKI (2000-2002) pályázatok megoszlása

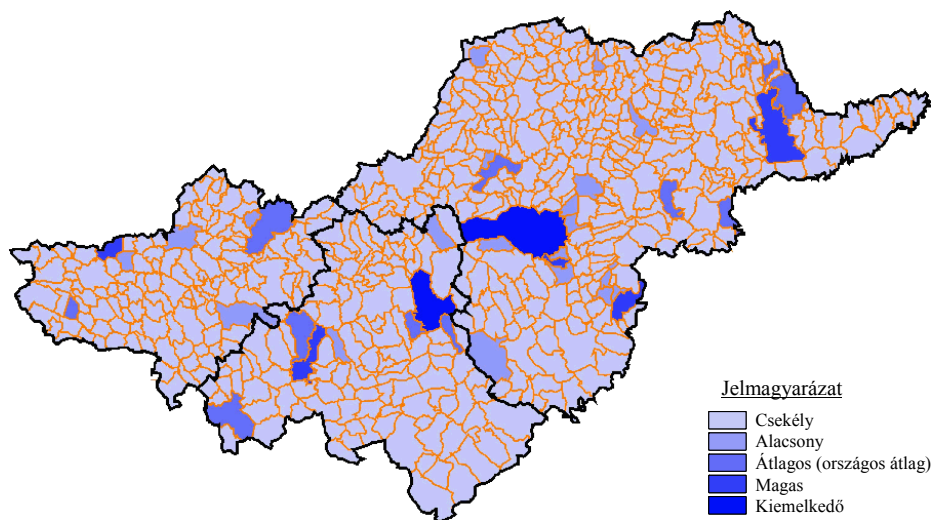
Sor- szám	Kistérség	Benyújtott pályázatok száma (db)	Elnyert pályázato k száma (db)	Igényelt támogatás összesen (M Ft)	Elnyert támogatás összesen (M Ft)
1.	Edelényi	282	151	1668,198	833,748
2.	Encsi	347	241	1522,908	958,846
3.	Kazincbarcikai	189	89	1070,841	349,413
4.	Mezőkövesdi	223	132	1325,303	694,052
5.	Miskolci	363	222	3083,463	1711,149
6.	Ózdi	201	106	1147,642	536,308
7.	Sárospataki	186	104	1065,319	679,877
8.	Sátoraljaújhelyi	264	146	1614,079	767,479
9.	Szerencsi	217	141	1625,606	907,862
10.	Sziksói	179	88	1117,570	497,287
11.	Tiszaújvárosi	138	79	636,229	395,511
<i>B-A-Z megye összesen:</i>		2589	1499	15877,158	8331,532
1.	Egri	159	106	848,393	319,823
2.	Füzesabonyi	119	75	699,718	287,822
3.	Gyöngyösi	149	95	617,321	253,992
4.	Hatvani	84	55	422,927	203,067
5.	Hevesi	121	71	721,067	338,287
6.	Pétervásárai	123	87	448,958	260,358
<i>Heves megye összesen:</i>		755	489	3758,384	1663,349
1.	Balassagyar- mati	115	81	1250,650	666,049
2.	Bátonyterenyei	100	82	544,958	306,642
3.	Pásztói	116	90	919,057	488,494
4.	Rétsági	162	106	1615,113	609,462
5.	Salgótarjáni	191	158	2031,452	1299,819
6.	Szécsényi	56	40	479,203	286,511
<i>Nógrád megye összesen:</i>		740	557	6840,433	3656,977

Forrás: Megyei területfejlesztési tanácsok

14. táblázat: A régió kistérségeinek pályázati aktivitása

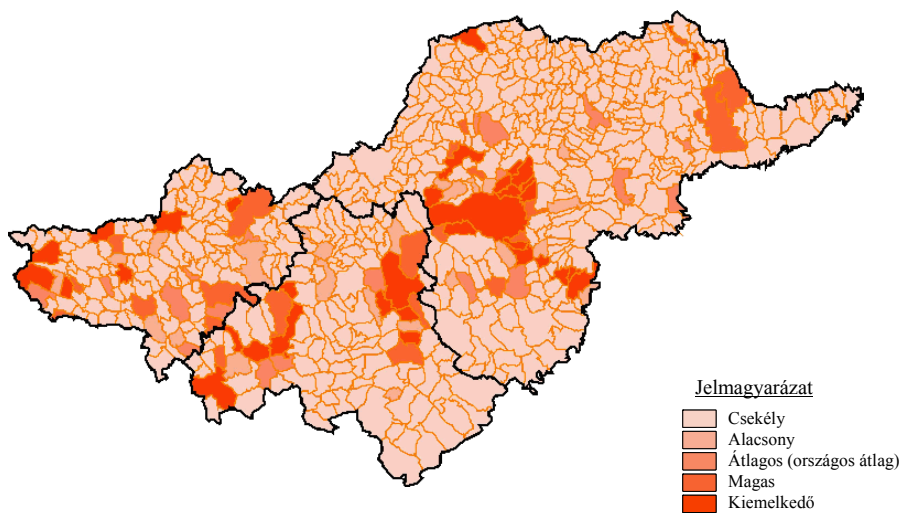
Sor-szám	Kistérség	Lakosság (ezer fő)	1000 főre jutó pályázatok száma	Sikeresség I. (db/db)	Sikeresség II. (Ft/Ft)
1.	Edelényi	35,70	7,899	53,55%	49,98%
2.	Encsi	35,31	9,828	69,45%	62,96%
3.	Kazincbarcikai	64,65	2,923	47,09%	32,63%
4.	Mezőkövesdi	46,12	4,835	59,19%	52,37%
5.	Miskolci	271,61	1,336	61,16%	55,49%
6.	Ózdi	75,28	2,670	52,74%	46,73%
7.	Sárospataki	28,02	6,637	55,91%	63,82%
8.	Sátoraljaújhelyi	43,35	6,090	55,30%	47,55%
9.	Szerencsi	63,22	3,433	64,98%	55,85%
10.	Szikszói	19,89	9,002	49,16%	44,50%
11.	Tiszaújvárosi	46,82	2,947	57,25%	62,16%
<i>B-A-Z megye:</i>		729,97	3,547	57,90%	52,47%
1.	Egri	95,29	1,669	66,67%	37,70%
2.	Füzesabonyi	38,18	3,117	63,03%	41,13%
3.	Gyöngyösi	76,77	1,941	63,76%	41,14%
4.	Hatvani	56,76	1,480	65,48%	48,01%
5.	Hevesi	37,02	3,269	58,68%	46,91%
6.	Pétervásárai	22,78	5,399	70,73%	57,99%
<i>Heves megye:</i>		326,80	2,310	64,77%	44,26%
1.	Balassagyarmati	43,04	2,672	70,43%	53,26%
2.	Bátonyterenyei	27,69	3,611	82,00%	56,27%
3.	Pásztói	34,20	3,392	77,59%	53,15%
4.	Rétsági	25,79	6,282	65,43%	37,73%
5.	Salgótarjáni	69,39	2,753	82,72%	63,98%
6.	Szécsényi	20,50	2,732	71,43%	59,79%
<i>Nógrád megye:</i>		220,60	3,354	75,27%	53,46%

Forrás: Megyei fejlesztési tanácsok

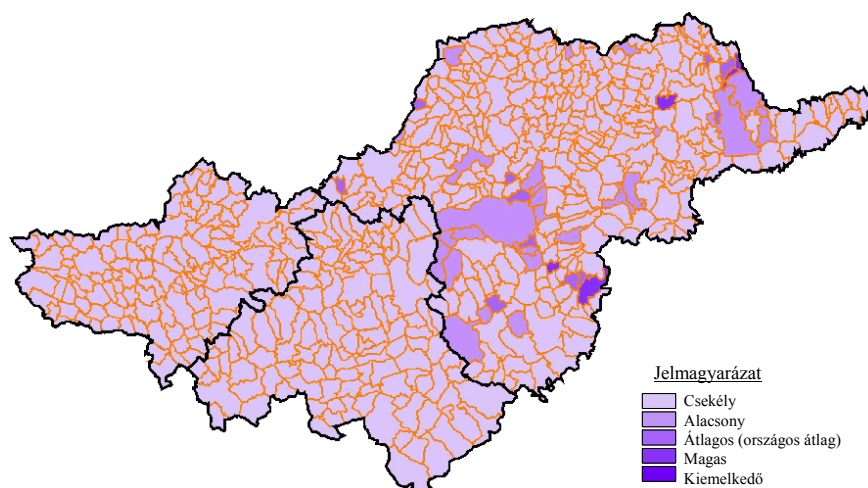
Forrás: KSH adatok felhasználásával (2001.)

8. ábra: Átlagos iskolai végzettség az Észak-magyarországi régióban

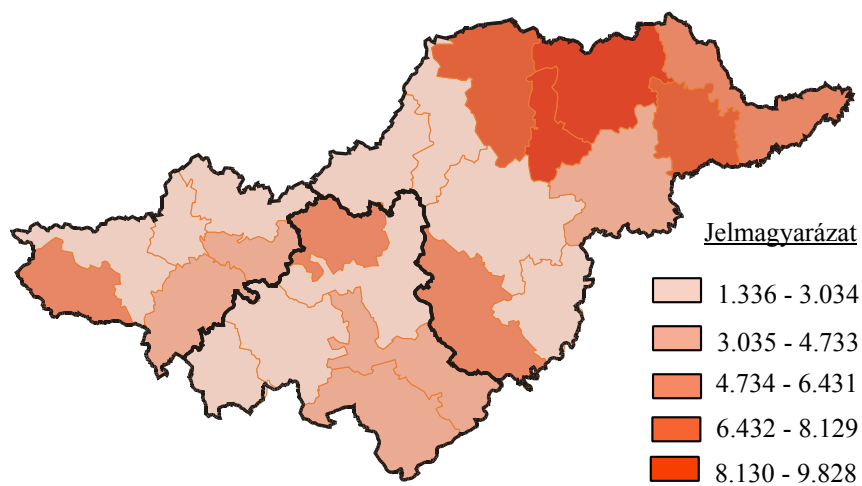

Forrás: KSH adatok felhasználásával (2001.)

9. ábra: Innovációs korhányados az Észak-magyarországi régióban

Forrás: KSH adatok felhasználásával (2001.)
 10. ábra: Vállalkozás sűrűség az Észak-magyarországi régióban

11. ábra: Észak-magyarországi régió kistérségeinek helyzete az ezer főre jutó benyújtott pályázatok száma szerint

5. A régió kistérségeinek helyzete és pozícionálása

A kistérségek innovációs potenciálját meghatározó 17 tényező alapján öt faktorba foglaltuk össze^{5/}.

Faktor	Mutató (Fs = faktorsúly)
humán faktor (F ₁)	<ul style="list-style-type: none"> iskolai végzettség (Fs = 0,939) innovációs korhányados (Fs = 0,921) felsőfokú iskolai végzettségűek (Fs = 0,931) népsűrűség (Fs = 0,919)
intézményi háttér (F ₂)	<ul style="list-style-type: none"> migráció (Fs = 0,907) K+F foglalkoztatottak aránya (Fs = 0,898) tercier szektorban foglalkoztatottak (Fs = 0,923) kapcsolati hányados (Fs = 0,900)
térség jövedelmezősége (F ₃)	<ul style="list-style-type: none"> egy bevallóra jutó TÁNYA (Fs = 0,938) egy bevallóra jutó hozzáadott érték (Fs = 0,898)
telephelyi tényezők (F ₄)	<ul style="list-style-type: none"> iskolai ellátottság (Fs = 0,907) technikai felszereltség (Fs = 0,535) kiszolgáló háttér (Fs = 0,532) lakóhelyi komfortosság (Fs = 0,911)
térség gazdasági klímája (F ₅)	<ul style="list-style-type: none"> pályázati aktivitás (Fs = 0,675) vállalkozás sűrűség (Fs = 0,912) 50 főnél többet foglalkoztató vállalkozások száma (Fs = 0,922)

Az öt faktort (F1-F5) alapján állítottuk össze a kistérségek rangsorát (15. táblázat). Az összesített rangsor elején az egri kistérség áll (hasonlóan a régió városainak fejlettségét értékelő tanulmányokhoz (Beluszky [2000])).

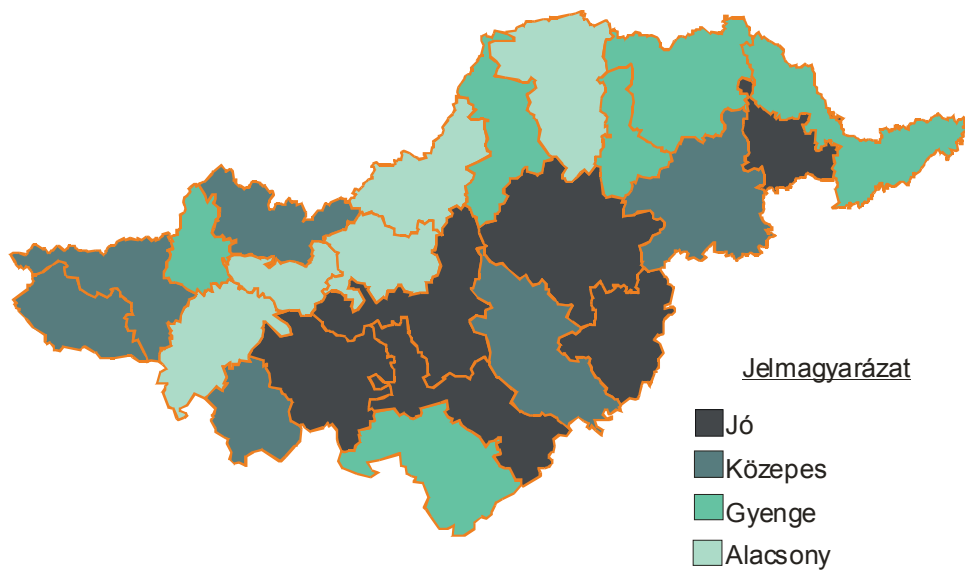
A rangsorban jelentősebb ipari beruházásokkal, vállalati telephelyekkel rendelkező kistérségek következnek (gyöngyösi, kazincbarcikai, tiszaujvárosi), a miskolci kistérség csak a 3. helyen van. Ennek elsősorban az F3 finanszírozási faktor gyenge fajlagos helyezésszáma az oka. Ennek oka, hogy a kistérségben sokkal magasabb a vállalkozások száma (főleg a szolgáltatási

^{5/} A faktoranalízis eredményeinek értékelését a rotált faktorsúly mátrix alapján végeztük. A faktorok értelmezése annak alapján történt, hogy az egyes mutatók milyen faktorsúllyal szerepeltek az adott faktorban. A faktoranalízis számítások során a saját-értékszintek változtatása mellett különböző taralmú és struktúrájú faktorsúly-mátrixok érhetők el, természetesen más-más információs veszteség árán.

szektorban), így az egy bevallóra jutó TÁNYA, egy bevallóra jutó hozzáadott érték alacsonyabb. A mutatók helyett az abszolút adatokat szerepeltetve (ez is indokolható lenne a vizsgálatban) a miskolci kistérség az egri mögött 2. lenne (a Miskolci kistérség hozzáadott értéke kisebb, mint az Egri kistérségé!).

15. táblázat: Észak-magyarországi régió kistérségeinek innovációs potenciál rangsora

Rang-sor	Kistérség megnevezése	F1	F2	F3	F4	F5	Összesen
1.	Egri	2	2	5	2	2	13
2.	Gyöngyösi	7	4	4	8	14	37
3.	Miskolci	1	1	17	10	10	39
4.	Füzesabonyi	12	13	10	3	12	50
5.	Kazincbarcikai	3	17	2	9	19	50
6.	Tiszaújvárosi	13	11	1	18	8	51
7.	Sárospataki	19	8	15	6	4	52
8.	Sátoraljaújhelyi	17	12	9	7	7	52
9.	Hatvani	6	7	3	15	21	52
10.	Salgótarjáni	4	6	21	12	11	54
11.	Szerencsi	11	15	7	19	3	55
12.	Mezőkövesdi	21	16	6	1	15	59
13.	Hevesi	18	18	8	5	16	65
14.	Szécsényi	16	10	12	11	18	67
15.	Rétsági	23	2	16	13	13	68
16.	Edelényi	14	23	11	16	5	69
17.	Balassagyarmati	8	14	20	20	9	58
18.	Ózdi	5	21	13	14	20	73
19.	Szikszói	10	22	14	22	6	74
20.	Pásztói	22	5	18	17	17	79
21.	Encsi	20	20	19	21	1	81
22.	Pétervásárai	15	19	22	4	23	83
23.	Bátonyterenyei	9	9	23	23	22	86

12. ábra: Észak-magyarországi régió kistérségeinek innovációs potenciálja faktoranalízis alapján

6. Ajánlások

Az elmúlt évtizedben végbement gazdasági átalakulás az Észak-magyarországi régió hagyományos gazdasági szerkezetű kistérségeinek többségét hátrányosan érintette. Aligha vitatható, hogy érdemi pozitív előjelű változások csak azoknak a tényezőknek a felerősödésétől várható, amit leegyszerűsítve innovációnak szokás nevezni.

Az innovációs potenciál növelése nem kizárólag pénz kérdése, annál jóval összetettebb feladat; egyrészt szemléletváltást, másrészt a jelmondatok helyett tudatos intézkedések sorozatát igényli, amelyben az állami szerepvállaláson túl a helyi gazdaság-szervező és ösztönző erőknek, a gazdaság szereplőinek, a képző- és oktató intézményeknek, civil szervezeteknek egyaránt megvan a feladata és kötelessége.

Az Észak-magyarországi régió versenyképessége ezért csak átgondolt regionális innovációs stratégiával (RIS)^{6/} javítható, amelynek főbb céljait négy pontban lehet körvonalazni:

- regionális innovációs rendszer kialakulásának támogatása,
- tudás és technológia beáramlás, abszorbeálási képesség fejlesztése,
- regionális innovációs potenciál monitorizálása,
- innovátorok fokozottabb elismerése.

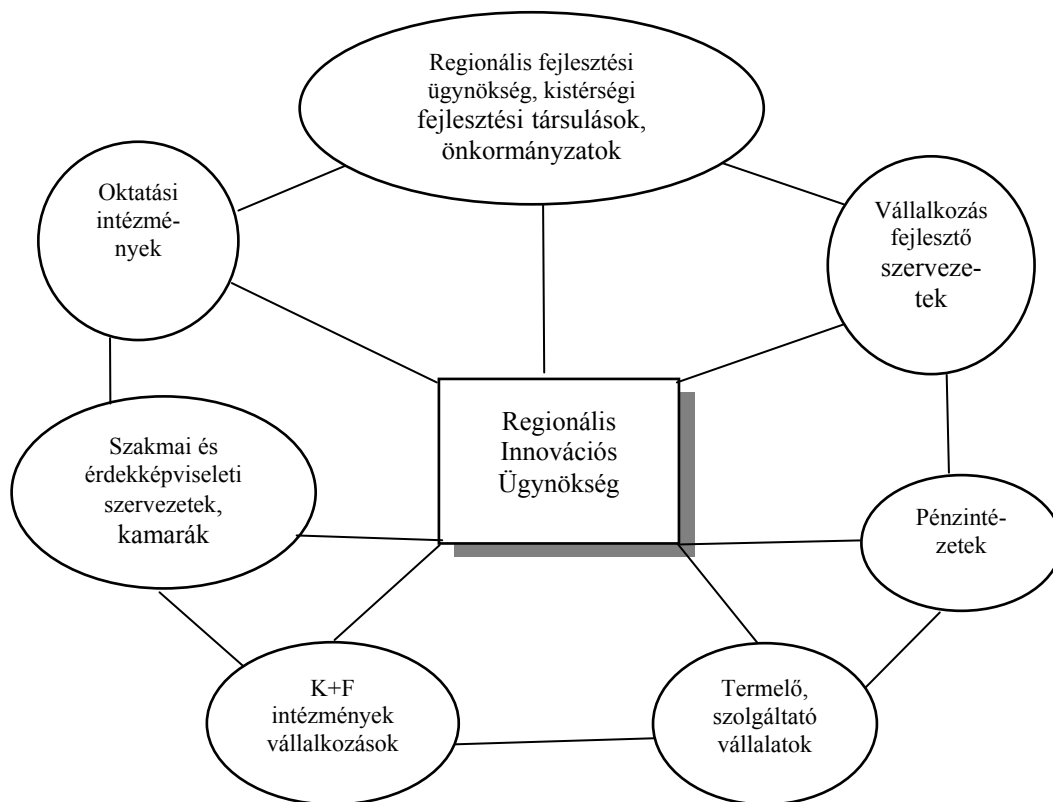
^{6/} Az 1990-es évek második felétől Európa szerte megnőtt a regionális innovációs stratégiák száma; 2003 elején információink szerint több mint 20 tagállami régió rendelkezik ezzel (www.europa.eu.int.comm/regional_policy/innovation).

Innovatív hálózatok fejlődésének támogatása

Mint az az igényfelmérésből, ill. kínálatelemzésből kitűnt, az Észak-magyarországi régióban dolgozó innovációs szervezetek, ill. innovátorok közötti kapcsolatok esetlegesen, hálózati együttműködésekben csak néhány szervezet vesz részt; a régióban nincs innovációs klaszter, ill. a régió egyetlen vállalkozása sem tagja K+F vagy innovációs jellegű klaszternek.

Együttműködés hiányában a néhány fős vállalkozások esélyei és perspektívái, mint azt a nemzetközi gyakorlat igazolja, egyre kisebb. A modell ismert, a támogatásoknak ösztönöznie kell:

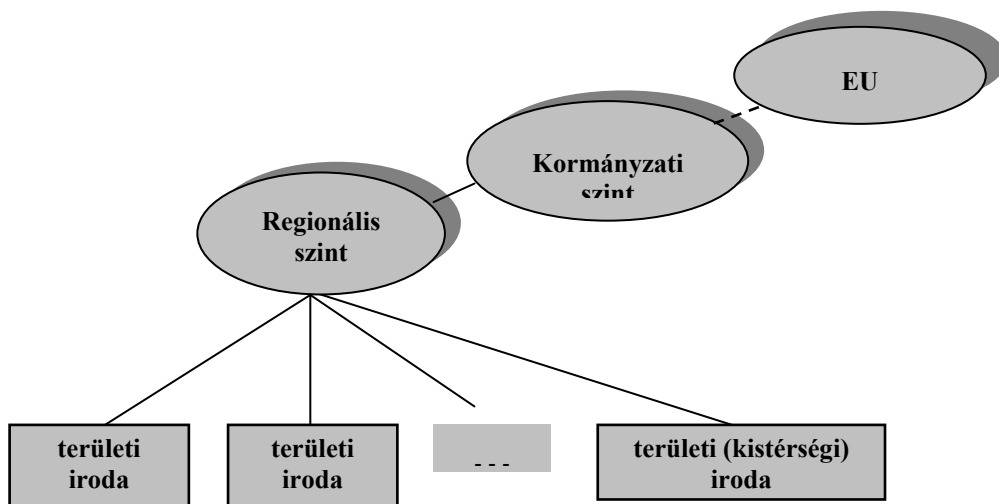
- A regionális innovációs partnerek (13. ábra) közötti kapcsolatok létrejöttének kezdeményezése, generálása.

13. ábra: Regionális innovációs hálózat modellje

- Regionális innovációs klaszterek létrehozását, regionális akciókat, új kutatási és innovációs programok indítását.
- Tudás- és technológia-transzfer akciókat.
- Innovációs, K+F kapcsolatok elektronikus hálózatának kialakítása és működtetését.

Figyelembe kell venni, hogy általában van az Európai Unió gyakorlata, körvonalazódik a közösségi innováció generálás háromszintű rendszere (14. ábra).

14. ábra: Innováció regionalizációjának gyakorlata az Európai Unióban

Az intézményi keretekkel összhangban kialakulóban van a szintek közötti munkamegosztás (16. táblázat).

16. táblázat: Az innováció generálásának szintjei

	EU	Nemzeti szint	Regionális szint
cél	<ul style="list-style-type: none"> világgazdasági versenyképesség növelése 	<ul style="list-style-type: none"> nemzeti versenyképesség növelés 	<ul style="list-style-type: none"> területi felzárkózás helyi versenyképesség növelése munkahely-teremtés
módszer	<ul style="list-style-type: none"> innovációs politikák <ul style="list-style-type: none"> Zöldkönyv (1995) Innovációs Intézkedési Terv (2001-2003) 	<ul style="list-style-type: none"> innovációs-barát szabályozók innovációs rendszer kapcsolati pontjai (interface) innovatív vállalkozások, tevékenység támogatása 	<ul style="list-style-type: none"> regionális innovációs stratégia (RIS) regionális innovációs ügynökségek (interface) PR, marketing)
erőforrás	<ul style="list-style-type: none"> keretprogramok 	<ul style="list-style-type: none"> költségvetés vállalkozói források 	<ul style="list-style-type: none"> EU keretprogramok helyi források vállalkozói források

Körvonalazódik a regionális szintű koordináció gyakorlata (17. táblázat).

17. táblázat: Regionális innováció koordinálásának intézményi gyakorlata az Európai Unióban

Ország	Szervezet
Ausztria	tartományi kormányok gazdasági-, kutatási és fejlesztési hivatalai
Franciaország	regionális technológiatranszfer és innovációs igazgatóságok
Görögország	tartományi gazdasági minisztériumok
Hollandia	Provinciák innovációs hivatalai
Nagy-Britannia	tartományi fejlesztési ügynökségek technológiai transzfer szervezetei
NSZK	tartományi kormányokhoz rendelt struktúrapolitikai és gazdaságfejlesztési hivatalok
Portugália	regionális innovációs ügynökségek
Spanyolország	tartományi kormányok innovációs és technológiai hivatalai

Forrás: europa.eu.int/comm/regional_policy/innovation

Evvel összhangban célszerűnek látszik az Észak-magyarországi régióban egy innovációs ügynökségi funkciókat ellátó szervezet felállítása.

Tudás és technológia beáramlás elősegítése

A regionális versenyképesség fontos fokmérője a tudás befogadási, abszorbeálási képesség. Nyilván a két tényező szorosan összefügg egymással, és pozitív hatást gyakorol a helyi innovációra, ill. innovátorokra. Ezért a jelenleginél nagyobb figyelmet (kedvezményeket, támogatást, stb.) érdemelnek azok a vállalkozások, melyek megfelelnek ezeknek a kritériumoknak. Kiemelt támogatást érdemel ezért: az új technológiák honosítása, a húzóágazatokhoz tartozó technikai feltételek javítása.

Területi innovációs potenciál monitorizálása

Rendszeresen vizsgálni és monitorizálni kell a területi innovációs potenciált. Az innováció generálása, a hatások mérése, a potenciálok meghatározása nem egyszeri, eseti feladat. Az EU gyakorlatának megfelelően meg kell teremteni a regionális szintű innovációs potenciál mérés (innovációs barométer) pénzügyi feltételeit, a hasznosítás formáját. Ki kell tudni mutatni többek között a hozzáadott érték változását, a K+F input és output mutatóinak változását, a régió versenyképességének alakulását.

Innovátorok fokozottabb elismerése és támogatása

Az innovációk születésében változatlanul meghatározó szerepe van az innovátoroknak, akik az új megoldásokat kidolgozzák. Ezért (bár sajnálatos módon közhelyszerű és lejátszott szlogennek tűnik!) fokozottabb elismerésben kell részesíteni az innovatív szakembereket és szervezeteket. A kreativitás fejlesztése nagyobb támogatást kell, hogy kapjon az alap- és középfokú oktatásban, szakképzésben és a felsőfokú tudományokban. Evvel összhangban ki kell alakítani az innováció elismerésének regionális módszerét!

Hivatkozások

- Analysis of SME Needs* [1996]: Analysis of SME Needs Methodology in Design, Construction and Operation of Regional Technology Frameworks. Volume I. EIMS Publication No. 18, EC DG XIII.
- Autio, E.* [1998]: Evaluation of RTD in Regional Systems of Innovation. *European Planning Studies*, Vol. 6, No. 2, 131-140.o.
- Beluszky P.* [1999]: Magyarország településföldrajza. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs.
- Benko, G.* [1998]: The Impact of Technopoles on Regional Development. A Critical Review. Draft Paper, International Conference on „Building Competitive Regional Economies: UP-grading Knowledge and Diffusing Technology to Local Firms” Modena, Italy.
- Bohle, H.-G.* [1988]: Probleme disparitärer Raumentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland, dargestellt am Beispiel einer strukturschwachen ländlichen Region in Zonenrandlage. In: *Geographische Zeitschrift*, Wiesbaden 76 (1988), Heft 1, S. 1-21.
- Braczyk, H.-J., Cooke, P., Heidenreich, M.* (szerk. [1998]: *Regional Innovation Systems. The Role of Governances in a Globalized World*. UCL Press. London.
- Brugger E.* [1985]: *Regionale wirtschaftliche Entwicklung. Strukturen, Akteure and Prozesse*. Bern.
- Camagni, R. P.* [1995]: The Concept of Innovative Milieu and its Relevance for Public Policies in European Lagging Regions. *Papers in Regional Science: The Journal of the RSAI* 74, 4: 317-340.o.
- Clar G., Corkapis D., Landabaso M.* [2001]: Mobilizing Regional Foresight Actors to Strengthen the Strategic Basis of the European Research Area, IPTS Report, No. 59, pp. 38-45.
- Cook P., di Marchi B.* [2002]: *Generative Growth, Knowledge Economies und Sustainable Development: Implications for Regional Foresight Policy*, EC STRATA ETAN Working Group Papers.
- EC* [1995]: *Green Paper on Innovation*. European Commission, Brüsszels. 1995. december.
- EC* [1996]: *Assessment of the Regional Innovation Support Infrastructure. Methodology in Design, Construction and Operation of Regional Technology Frameworks. Volume I*. EIMS Publication No. 19, DG XIII. Brüsszels.
- EC* [2001]: *Commission Staff Working Paper. 2001 Innovation Scorebord (SEC-2001-1414)* Brüsszels, 2001. 09. 14.
- EC* [2002a]: *A Practical Guide to Regional Foresight in Ireland*, Brussels: EU Commission.

- EC* [2002b]: A Practical Guide to Regional Foresight in the United Kingdom, Brussels: EU Commission.
- EC* [2002]: Eus innovation performance still needs improvement, but there are encouraging signs for the future. Brussels, December 16.
- EUROSTAT*: Statistics of Innovation in Europe. Luxembourg, 2001.
- Evangelista R., Jammario S., Mastrofestano V., Silvani A.* [2000]: The Regionalisation of Data on technological Innovation: Lessons from the Innovation Survey. <http://pascal.iseg.utl.pt>
- Ewers, H.-J., Brenck, A.* [1992]: Innovationsorientierte Regionalpolitik. Zwischenfazit eine Forschungsprogramms. In: Birgh, H., Schalk, H.J., (Hrsg.), Regionale und sektorale Strukturpolitik, Münster, S. 309-341.
- FOREN* [2001]: A Practical Guide to Regional Foresight, Foresight for Regional Development Network, Brussels: European Commission, Research Directorate General, Strata Programme.
- Frascati Manual* [1993]: OECD, Párizs. (Magyarul: Frascati kézikönyv. OMFB. Bp. 1996.)
- Inzelt A. szerk.* [1996]: A kutatás és kísérleti fejlesztés mérésére szolgáló főbb meghatározások és konvenciók. A „Frascati Kézikönyv“ összefoglalója. OMFB, Bp.
- Kirchhoff U., Müller-Godeffroy H.* [1991]: Lokale Wirtschafts- und Innovationsförderung. Deutscher Sparkassenverlog GmbH, Stuttgart.
- KSH* [1997]: Térségi vizsgálatok a területfejlesztés decentralizált rendszerében. Budapest.
- Lachenmaier S.* [2003]: Effects and determinents of innovation in Germany. A ponelanalysis. Ifo-Studien. München.
- Mosoniné Fried J., Tolnai M., Orisek A.* [2004]: Kutatás-fejlesztés és innováció a szolgáltatási szektorban. Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal, Bp.
- Nuhn, H., Sinz, M.* [1988]: Industriestrukturreller Wandel und Beschäftigungsentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland. In: Geographische Rundschau, 40-1.
- OECD* [1994] *FRASCATI MANUAL*: Proposed Standard practice for Surveys of Research and Experimental Development, Parizs.
- OECD* [1996]: Territorial Indicators of Employment-Focusing on Rural Development. Paris.
- Pfurrmann O.* [1991]: Innovation und regionale Entwicklung. Eine empirische Analyse der Forschungs-, Entwicklungs- und Innovationstätigkeit Kleiner und mittlerer Unternehmen in der Regionen der Bundesrepublik Deutschland 1978-1984. München.

Rechnitzer J. [2002]: A Bécs-Pozsony-Győr-Budapest innovációs tengely és a magyar területfejlesztési koncepciók (in Glatz F. (szerk.): A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései I. kötet.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Szentes T. [2002]: Néhány gondolat a „humán tökére” és a tudományos kutatásokra fordított költségek kérdéséhez. Magyar Tudomány 2002/5.

Szitáné Kazai Á. [2002]: A 2001. évi hazai K+F tevékenység a statisztikai adatok tükrében. www.magyarfelsoktatas.hu/23.07/05.html

Tödting, F. [1984]: Ausmaß und Ursachen regionaler Innovationsdisparitäten: Bilanzierung. In: Brugger, E.A. (Hrsg.), Regionale Innovationsprozesse und Innovationspolitik, Bern, S. 217-227.

Tödting, F. [1990]: Räumliche Differenzierung betrieblicher Innovation: Erklärungsansätze und empirische Befunde für österreichische Regionen. Berlin.

Weibert W. [1999]: Regionale Determinanten der Innovation. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

www.europa.eu.int/comm/regional-policy/innovation

www.innovating-regions.org

G. Fekete Éva:

**Az Észak-magyarországi régió kistérségeinek abszorpciós képessége és helyzetük
Magyarország más kistérségével összehasonlítva**

A kutatás célja, menete

Az MTA Regionális Kutatások Központjában a Miniszterelnöki Hivatal Területfejlesztési Hivatal megrendelésére 2003-ban végzett kutatásának célja a kistérségek abszorpciós képességének mérésére használható módszer felállítása és tesztelése volt. Abszorpciós képességként a magyarországi kistérségi statisztikai-tervezési körzetek külső tőkefelvevő és – megkötő képességét értelmztük.

A téma aktualitását a 2004-től Magyarország számára megnyíló Strukturális Alapok fogadására, ezen belül a magyarországi kistérségek által elérhetővé váló 1100-1600 milliárd (kistérségenként 6-8 milliárd) forint célszerű, hatékony és szabályszerű felhasználására való felkészülés adta. A kutatás alapkérdéseinek a következőket tekintettük:

- Mely tényezők határozzák meg és hogyan mérhetjük egy kistérség külső tőke megkötő képességét?
- Hogyan értékelhetők a magyarországi kistérségek abszorpciós képességük szerint?
- Milyen további lépésekre van szükség a felkészüléshez?

Egy elméleti jellegű bevezető tanulmányban az abszorpciós képesség összetevőit és mérésének lehetséges módszereit tekintettük át. Ugyancsak kidolgoztuk a méréshez használható indikátor rendszert. A kutatás második részében összegyűjtöttük az indikátorrendszerben szereplő statisztikai jellegű mutatókat, majd a „puha”, szociológiai jellegű módszerekkel feltárható információk elemzését végeztük el 20 kiválasztott, a régiókat és különböző területi fejlettségi kategóriákat reprezentáló mintatárség kérdőíves megkérdezésével. A képességre utaló információk elemzését az eddigi pályázati aktivitásra utaló, a Széchenyi Terv 2001 és 2002 évi támogatásainak területi megoszlását mutató adatsor elemzésével egészítettük ki.

A kérdőív kérdéseire adott válaszok és a pályázati eredmények feldolgozásával lehetővé vált az abszorpciós képesség alakulását leginkább magyarázó mutatók körének és az abszorpciós képesség szerinti kistérségi típusok meghatározása. Az eredmények birtokában viszonylag könnyen elvégezhetővé válik az összes statisztikai kistérségre az abszorpciós képesség szerinti önértékelés.

A munka befejező részében a kistérségi abszorpciós képességet erősítő beavatkozásokra vonatkozó javaslatokat fogalmaztuk meg.

Mindezen eredmények birtokában lehetőség nyílik az összes magyar kistérség abszorpciós képesség szerinti (ön)értékelésére és a feltételrendszer kistérségekre-szabott intézkedési terv alapján történő javítására, a kistérségi szint kapacitásainak megerősítésére.

1. Alapvetések

1.1. A kistérségi abszorpciós képesség értelmezése

Tágan értelmezve egy térség abszorpciós képessége alatt a térségen kívüli erőforrások vonzására és megkötésére való alkalmasságot, tudást és lehetőséget értjük. Az erőforrások körébe ekkor a humánerőforrásokat, a technológiát éppúgy beszámítjuk, mint a pénzügyi forrásokat, a tőkét és az infrastruktúrát. Azt, hogy ezen belül milyen erőforrást sikerül a térségbe vonzani és megkötni, alapvetően az határozza meg, hogy egyrészt a térségnek mire van szüksége, másrészt az erőforrás birtokosa mit hajlandó átadni. A kereslet és a kínálat oldaláról nézve a kérdést, az abszorpciót a kínálati oldal elvárásai és az azoknak való megfelelés alakítja. Azt is mondhatjuk, hogy egy térség abszorpciós képessége nem más, mint a számára szükséges erőforrások birtokosai által támasztott elvárásoknak való megfelelés és a megszerzett erőforrásoknak a mindkét fél igényei szerinti felhasználása.

Ami a keresleti oldalt illeti, a fentiekből az is következik, hogy az abszorpció kérdésköréről csak azokban a kistérségekben érdemes beszélni, melyeknek fejlődésükhöz szükség van külső erőforrásokra. A magyar kistérségek eddigi törekvései arról győznek meg bennünket, hogy egyik sem mond le erről a lehetőségről. A külső erőforrások bevonásában tapasztalható különbségek nem az eltérő motiváltságból, sokkal inkább az eltérő képességből adódnak.

A kínálati oldalon jellemzően három féle szereplő jelenik meg. A külső (térségen kívüli) magántőkések, a közpénzeket újraelosztó állam és önkormányzatok, valamint a háztartások, ill. magánszemélyek.

A magántőkések értelemszerűen tőkét fektet be a térségbe, a közszféra forrásai szintén befektetői tőkeként viselkedhetnek, de közvetlen nem anyagi támogatást is jelenthetnek, míg a lakosság a térségbe költözésen keresztül újabb munkaerőt, ingatlanbefektetéseket és vásárlóerőt jelent a térség számára.

A három szereplő más-más motiváció alapján, más-más feltételek között kész erőforrásait egy adott térségbe allokálni. Ezen motivációk és feltételek megismerése után alakíthatók ki az abszorpciós technikák.

Érdemes mind a három abszorpció-típust áttekintenünk és nem csupán dolgozatunk fő tárgyára, a közpénzek megfogására és felhasználására koncentrálnunk. Indoklasként az egyes forrástípusok együttes bevonásával elérhető szinergikus hatást és a közpénzek bevonásának korlátait említhetjük meg.

1.1.1. Képesség a külső tőkebefektetések vonzására és megkötésére

A működőtőke befektetéseit a profit növelésére irányuló szándék mozgatja. Globalizálódó világunkban pedig a profit akkor növelhető, ha sikerül javítani a vállalkozás gazdasági versenypozícióit, azaz nő a termelékenység. Ezeknek a céloknak akkor felel meg az adott térségbe való befektetés, ha abban a térségben az adott vállalkozás számára kedvező az üzleti környezet, azaz képes versenyelőnyt biztosítani a vállalkozásnak. Az üzleti környezet Porter féle tényezői (PORTER, 1999 in Lengyel I., 2000) közül lehetőség szerint minél többnek, illetve a közöttük lévő viszonyrendszernek kell kedvezőnek lennie. A térségi termelési tényezők színvonala, a keresleti viszonyok, a támogató és az értékláncba kapcsolódó többi iparágak jelenléte és működése, valamint a vállalati stratégia befogadására való készség egyaránt vonzó lehet a vállalkozás számára.

A térség alkalmassága a tőke befogadására tehát iparáganként, sőt bizonyos értelemben vállalkozásonként változik.

Az iparágtól, vagy magától a vállalkozástól független alapfeltételeként jelenik meg azonban a termelési tényezők egy csoportja. Az alaptényezők közé a természeti erőforrások, időjárás, földrajzi elhelyezkedés, képzetlen és betanított munkaerő, alapvető műszaki infrastruktúra, ingatlanok stb. Ezek szükségesek, de önmagukban még versenyelőnyt nem biztosítanak a vállalkozásnak. Ahhoz már a fejlettebb tényezőknek is ki kell épülniük, mint pl. a magasan szakképzett munkaerőnek, az innováció intézményeinek és infrastruktúrájának. Ezek között is vannak általános termelési tényezők, mint pl. az autópálya rendszer, hírközlés, felsőfokú végzettségű motivált munkaerő, melyek az iparágak széles köre számára kedvezőek.

A külső befektetéseket nem elég megszerezni, meg is kell tartani. A tapasztalatok alapján a csupán az általános termelési tényezőkhez kapcsolódó gazdasági ágazatok nem bizonyulnak tartósak a térségben, hiszen ezek az előnyök sok más helyen is elérhetők. Igazi, tartós versenyelőnyt a specializált tényezők, az adott iparágához speciális szakképzést biztosító intézmények, egyedi infrastrukturális létesítmények, speciális K+F intézmények képesek nyújtani.

A gazdasági fejlődés különböző szakaszaiban a versenyelőny más-más alapelemből ered. Lengyel Imre szerint Magyarország jelenleg a (termelési) tényező-vezérelt szakaszból a beruházás-vezérelt szakaszba való átmenet időszakában van, amikor az általános termelési tényezőkből származó versenyelőny mellett egyes fejlett (az innováció-képességet erősítő) tényezőkbe történt beruházások, az élénkülő belső kereslet a versenyelőny újabb forrásait adják. (LENGYEL I., 2000)

Mindebből következik, hogy a működőtőke azokat a térségeket keresi, ahol biztosítottak az alap- és általános termelési tényezők, de ezek mellett az adott vállalkozást segítő speciális tényezőkkel is rendelkeznek.

Az elmúlt években Magyarországon befektető külföldi vállalatok telepítési döntéseinek vizsgálati eredményei alapján a térségek abszorpciói képességét az alábbi tényezők határozták meg:

1. piac/régió: elektronikai feltételek, addicionális értékesítési lehetőségek, a cégen belüli szinergia-hatások
2. költségek: energia-, víz-, munkaerő-, régiókölttség,
3. alkalmazottak: munkaerő és menedzsment, K+F lehetőségek
4. infrastruktúra: logisztika, úthálózat, telekommunikáció, energia, vám, speciális előnyök,
5. a környék attraktivitása: a környezet minősége, a projekt kívánatossága, problémamegoldási lehetőségek, fogyasztói környezet.

(ANTALÓCZY-SASS, 2000)

A térségi abszorpciói képesség tehát annál jobb, minél:

- kedvezőbbek a természeti adottságok, azaz vannak speciális vonzerők, jó a környezet minősége
- magasabb színvonalúak a humán erőforrások, azaz magas az iskolai végzettség, szakképzettség, jó az egészségügyi állapot, kellő számban és megfelelő áron áll rendelkezésre a munkaerő,
- kiépültebb az infrastruktúra, azaz az alapinfrastruktúra kedvező áron biztosított és magas színvonalú telematikai rendszerek, gazdasági tevékenységet segítő, oktatási és K+F szolgáltatások működnek
- támogatottabb a gazdasági környezet, azaz kellő számban és összetételben léteznek támogató vállalkozások, biztosított a piaci kereslet,

- jobb az elérhetőség, azaz kiépült az úthálózat, működnek a logisztikai szolgáltatások
- komfortosabbak az életkörülmények.

Ezek mellett az „objektív” tényezők mellett további, „szubjektív” feltételcsoportot képeznek a térség imázsát formáló, fogadókészséget és helyi támogatást nyújtó szervezetek, azok kiépültsége és minősége.

Amennyiben jól működik a működőtőke irányába az abszorpciós képesség, annak eredményeként a térség számára megnyílik a lehetőség:

- új munkahelyekre
- innovációk betelepülésére,
- a környezeti fenntarthatóságot is javító technológiai megújulásra
- más vállalkozásokat, vagy a lakosságot is segítő infrastrukturális elemek kiépülésére, korszerűsítésére,
- a térség piacát és újraosztható jövedelmeit növelő többletjövedelemre.

Mindezek együttesen a jellemzően megfogalmazott térségfejlesztési cél, az életkörülmények javulásának elérését segítik elő.

A fenti kívánatos hatások azonban el is maradhatnak, sőt térségi veszélyekké is válhatnak, amennyiben a térségbe vonzott tőke a belső erőforrások felélését, netán a térségből való kivonását, egyoldalú külső függőség kialakulását, környezetszennyezést, más vállalkozások tömeges tönkremenetelét, a munkaerő elbocsátását, az alacsony jövedelmek állandósulását okozza.

Az abszorpciós képességnek fontos eleme tehát a helyi kontroll megőrzése, a kívánatosnak tartott gazdasági tevékenységek meghatározása, a stratégiai gondolkodás.

1.1.2. Képesség a népesség vonzására és megtartására

A magánszemélyek térbeni mozgásait és lakóhelyválasztását számos tényező motiválhatja. Az eddigi vizsgálatok szerint ezek közül a leggyakoribbak:

- családi körülmények,
- munkahely közelsége,
- jobb életlehetőségek.

Bármely térség számára megfogható népességcsoportot a saját maga és családja számára jobb életfeltételeket keresők jelentenek. A jobb életfeltételek tényezői lehetnek:

- komfortosabb lakás (nagyobb, több szolgáltatással ellátott)
- kedvezőbb ingatlanárak
- alacsonyabb rezszi díjak
- magasabb elérhető jövedelem
- szakmailag, vagy egyéb feltételeiben (munkaidő, bejárás, juttatások ...) megfelelőbb munkahely
- megfelelő sűrűségű társadalmi kapcsolatok
- megfelelőbb életritmus
- magasabb színvonalú kereskedelem, lakossági szolgáltatások
- jobb oktatási szolgáltatások
- kiterjedtebb szociális gondoskodás
- jobb közbiztonság
- lehetőség a saját kulturális szükségletek kielégítésére
- vonzó táj, egészséges környezet.

A felsorolt tényezők egy része mindenki számára közel ugyanazt jelenti, de megtalálhatók a teljesen egyéni megítéléstől függő elemek is. Egyéni értékrendtől függ például, hogy ki vonzódik inkább a városi, és ki inkább a falusi életmúshoz. Az anyagi kondíciók is meghatározzák, hogy pl. a költségkímélés milyen szerepet játszik a lakóhelyválasztásban, illetve mit értenek a számukra komfortos, de elérhető lakáson. Az emberek lakóhely-választási preferenciái tehát erősen eltérnek.

Amennyiben sikerül a népességvonzó képességet erősíteni, a térség a betelepülő népesség révén számíthat:

- új, a térség fejlődését elősegítő, a stratégiai ágazatokba bevonható munkaerőre,
- a lakossági fogyasztópiac kiszélesedésére,
- a lakásállomány felújítására,
- az innovációképesség erősödésére.

Elhibázott abszorpció esetén azonban itt is jelentkeznek veszélyek:

- konfliktusokat okozhat a túlzott társadalmi polarizáció,
- foglalkoztatható munkaerő helyett a nehezen, vagy nem foglalkoztathatók száma növekszik és jelentősen nőnek a szociális terhek,
- elegendő jövedelem hiányában a lakások teljesen leamortizálódnak, a település egy része, vagy egésze leromlik,
- ugrásszerűen megnő az igény egyes közszolgáltatásokra és ezt a térségi intézményrendszer nem tudja követni,
- felerősödik a térségi, vagy települési szegregáció.

Az új népesség betelepülését szorgalmazó térség népesség-abszorpciós képességének lényeges eleme ezért, hogy képesek legyenek beazonosítani a számukra kívánatos népességszámot és ismerjék azok elvárásait. Annak megfelelően tervezhetik meg további fejlesztéseiket és kommunikációs stratégiájukat.

1.1.3. A közpénzek megfogása, támogatások megszerzése és felhasználása

A közpénzek újraelosztásakor kissé más szempontok érvényesülnek, mint a működőtőke allokációs döntéseinél. Demokratikus államokban a közpénz útjának átláthatósága, a közösségi célú felhasználás, az ezen célokhoz mért hatékonyság és a garanciák beépítése alapkövetelmény. Ebből következően a magántőkétől különböző célrendszerhez és eljáráshoz kell a közpénzekre pályázóknak igazodniuk.

Egy térség a közpénzek vonzása szempontjából akkor lehet vonzó, illetve sikeres, ha nagy esélyt biztosít a közösségi célkitűzések teljesítésére. A közösségi célkitűzések pedig alapvetően függenek attól, hogy akkor és ott a közösség, illetve annak politika-csináló képviselői mit tartanak fejlődésnek. A gazdasági növekedést abszolutizáló felfogással szemben a 70-es évek vége óta egyre inkább teret hódít a fejlődés humanisztikusabb, az emberi szükségletek minél szélesebb spektrumának minél szélesebb társadalmi körben való kielégítéseként való értelmezése. (G.FEKETE É. 2000a) Az állami szerepvállalást túldimenziáló jóléti társadalmakkal szemben pedig a szubszidiaritás, mint a társadalmi funkciók szervezésének is fontos rendezőelve vált hangsúlyossá. Ennek jegyében a különböző szintű közösségek csak akkor avatkoznak be az alsóbb szintű közösségek szükségletei kielégítésének megoldásába, ha azt azok saját maguk megoldani képtelenek.

Ezen megfontolások alapján kistérségi szinten a közpénzek a feladatok kistérségi, vagy települési hatás- ill. felelősségi körben való megoldását támogathatják, vagy az állam által átvállalt feladatok ellátásának forrását képezik. A források újraelosztása történhet normatív alapon, vagy versenyeztetéssel.

Érdeklődésünk középpontjában a kistérségi szinten megjelenő fejlesztési szükségletek kielégítését támogató, az EU strukturális politikájához kapcsolódó pályázati rendszereken keresztül újra elosztott közösségi források, illetve az azok megszerzésére való képesség tényezői állnak.

A közösségi regionális politika fő prioritásai az aktuális programozási periódusban: a gazdasági és társadalmi kohézió, a természeti és kulturális értékek megőrzése, valamint az európai térség kiegyensúlyozottabb versenyképessége. (EC, 1999a)

Ami **a gazdasági versenyképesség** erősítését illeti, az erre szánt támogatások odaítélésekor ugyanazon szempontok érvényesülnek, mint a működőtőke befektetéseinél. Mindkettő célja ugyanis a vállalkozások termelékenységének javítása. Bár a piaci verseny törvényeinek tiszteletben tartása mellett a közpénzek nem, vagy csak kisebb mértékben támogatják közvetlenül a vállalkozásokat, a közvetett, gyakran az infrastruktúra javítását célzó területi kihelyezésük során a fejlettebb, így gyorsabb és nagyobb mértékű gazdasági sikert ígérő térségi tényezőket preferálják.

A kohéziós célok a retorikában megjelenő hangsúlyok ellenére is szintén a gazdasági versenyképességnek rendelik alá. Az életkörülmények területi különbségeinek kiegyenlítése, az esélyegyenlőség biztosítása ott és annyiban fontos, ahol és amennyiben a gazdasági termelékenységet befolyásoló munkaerő teljesítmény növelhető. A Szociális Alap is a közös munkaerő-politika megvalósításának eszközeként született meg és működik, középpontjában a foglalkoztatással összefüggő problémák állnak. Az életminőség további elemei csak akkor jelennek meg támogatási célként, ha ehhez a kérdéskörhöz kapcsolhatók.

A lemaradó térségek fejlesztése nem új fejlődési modellek kialakulását segíti, hanem a gazdasági növekedés-orientált modellben fejletté váló térségek növekedésének utánzását, az ehhez szükséges erőforrások térségbe történő bevitelét, illetve megerősítését, a fejlettek trendjeihez való felzárkózást célozza.

Az EU regionális politikájában a versenyképesség erősítése az elmaradott régiók fejlesztésénél is kiemelt célként szerepel és két összetevőn keresztül valósul meg: a gazdasági növekedés ösztönzésén és a foglalkoztatottság javításán át. (EC, 1999b)

A fenntarthatósági cél mára horizontális, minden más politikát átható célként fogalmazódik meg az EU-ban. Azaz, a közösségi források nem segíthetik a környezeti fenntarthatóságot veszélyeztető fejlesztések megvalósítását, valamint az adott célcsoport számára létrehozott előnyöket a fejlesztés után is fenn kell tudni tartani minden fejlesztési projekt esetében.

A fenti követelmények teljesülése a lemaradó térségeket két oldalról érintik. Egyrészt a környezeti fenntarthatóság követelményének a már meglévő környezeti károk hatástalanítására koncentrált érvényesítése kedvezőtlenebb pozícióba hozza őket a támogatások megszerzésében, hiszen a korábbi modernizációból kimaradó térségek környezeti állapota kedvezőbb. Másrészt a társadalmi-gazdasági fenntarthatóság követelménye nehéz, estenként megoldhatatlan probléma elé állítja őket. Éppen a strukturák elmaradottsága miatt hosszabb ideig szorulnak külső támogatásokra, nem biztosítható rögtön a beruházások megtérülése.

A térség fejlődését elősegítő tőke lehet tisztán működőtőke, vagy teljes egészében közpénz, illetve – ma már leggyakrabban – a kettő kombinációja. A tisztán közpénzből megvalósuló, állami beruházások területfejlesztési eszközként való alkalmazása a nyugat-európai területpolitikából a 70-es évektől szinte teljesen eltűnt, illetve a nagy infrastrukturális beruházásokra szorult vissza. Az Európai Unió és tagországainak regionális politikáiban a partnerségi együttműködésben megvalósított fejlesztések váltak meghatározóvá. Az EU-s közpénzek csak valamilyen helyi szereplő fejlesztési törekvéseihez és a fejlesztés

megvalósítására mobilizált helyi források kiegészítéseként áramlanak a közösségi politikák céltérségeibe.

A fentiek alapján közpénzekből, ill. speciálisan az EU alapjaiból azok a térségek számíthatnak támogatásra, ahol:

- pontosan ismerik saját helyzetüket, határozott elképzelésekkel rendelkeznek problémáik megoldására, és össze tudják kapcsolni a megoldást a közösségi célokkal
- a közösségi célkitűzések alakításában képesek részt venni és azokban a saját céljaikat megjeleníteni,
- a közösségi célok által megcélzott probléma-tényezőket elég nagy koncentrációban fordulnak elő, így a támogatás hatása közösségi szinten is kimutatható
- vannak mobilizálható belső erőforrások és képesek is azokat mobilizálni,
- vállalják és képesek betartani a támogatások felhasználására előírt szabályokat
- garanciákat tudnak felmutatni a támogatások hatékony és hatásos hasznosítására,
- a legkisebb támogatással a lehető legnagyobb eredményt tudják elérni,
- van remény arra, hogy a támogatások révén elindul egy fenntartható fejlődési folyamat, azaz belátható időn belül a külső támogatási igény megszűnik.

(Természetesen a fenti követelményrendszer nem állandó. A regionális politikák változása során több módosuláson ment keresztül.)

A támogatások abszorpciójában alapvető kérdés tehát, hogy:

- vannak-e az adott térségben támogatható kezdeményezések,
- rendelkeznek-e mobilizálható saját forrásokkal,
- meg tudják-e győzni a támogatót, hogy a fejlesztési forrásokért vívott küzdelemben résztvevő sok aspiráns közül őket érdemes támogatni.

A Strukturális Alapok működtetésében elterjedt programozás és projekt-ciklus menedzsment keretei között azok a kistérségek lesznek képesek a támogatások megszerzésére és lekötésére, melyek rendelkeznek a sikeres fejlesztési projektek tervezésére és megvalósítására való képességekkel. A sikeres projektek fő ismérvei pedig a relevancia, a megvalósíthatóság és a fenntarthatóság.

A projekt releváns, ha kapcsolódik az ágazati, a nemzeti és az uniós célokhoz, másrésztől részletes problémaelemzéssel feltárt valós, a kedvezményezettek igényeivel is találkozó szükségleteket elégíti ki és a célok nyilvánvalóan a célcsoport javát szolgálják.

A projekt megvalósítható, ha a célok reálisak, logikusak és mérhetőek, figyelembe vették a megvalósítók a szervezeti és pénzügyi képességeit, mérlegelték a kockázatokat és kidolgozták az ezeket csökkentő intézkedéseket. Ugyancsak a projekt megvalósíthatóságával függ össze az ütemezés, a munkamegosztás és a pénzügyi tervek egymással, valamint a célokkal és lehetőségekkel összhangban álló megtervezése és a releváns célokra összpontosító monitoring kidolgozása.

A projekt fenntartható, ha a célcsoport számára a megvalósulás során elért előnyök a projekt támogatásának lezárulása után is megőrizhetőek. Ehhez a projekttervezés során fel kell tárnunk és mérlegelni a fenntarthatóságot befolyásoló tényezőket.

Mindhárom követelménynek vannak a térség adottságaiból és a projektgazda felkészültségétől, a kistérségi fejlesztő kapacitások fejlettségétől függő elemei.

Az abszorpciós képesség tehát úgy a működőtőke, mint a közpénzek esetében is egyrészt a térség (objektív) adottságaiból, másrészt a helyi szereplők (szubjektív) felkészültségéből tevődik össze.

A működőtőke befektetéseinek fogadásához képest a közpénzek esetében a kistérségi fejlesztő kapacitások sokkal nagyobb súllyal esnek a latba. A magánbefektetéseket is segíthetik, de ott a

siker inkább a térségi tényezőkön és a befektetőn múlik. A működőtőke döntéseinél a térségi tényezők adott pillanatban ismert állapota és a nagy biztonsággal valószínűsíthető változások szerint mérlegel. A közpénzek a térségi tényezőkkel szemben toleránsabbak, nem azok azonnali elérhetősége, hanem csupán alakíthatósága, belátható időn belüli felzárkóztathatósága a fontos. A támogatások gyakorta éppen a későbbiekben a működőtőke befektetéseit generáló tényezők fejlesztését célozzák. Ennek sikere pedig jelentős részben a kistérségi fejlesztések generálását és koordinálását felvállaló szervezetek kapacitásaitól függ.

1.2. Az abszorpciós képesség tényezői és mérési módszerei

A kistérségek abszorpciós képességének mérésére a kistérségbe vonzott és sikeresen felhasznált fejlesztési források mennyiségének és multiplikatív együttthatójának, mint jelzőszámoknak a meghatározása vihet bennünket közelebb. Ezek a kistérségek eddigi pályázati aktivitásának értékelésével és a megvalósult beruházások hatáselemzésével feltárhatók.

A képességet javító intézkedések tervezéséhez és megvalósításához azonban nem elegendő a beruházási eredmények ismerete, hiszen a beavatkozáshoz az okokat, azaz abszorpciós képesség összetevőit, a képesség alakulására ható tényezőket kell ismernünk. A kistérségek fentiekben értelmezett abszorpciós képességét a projektek relevanciáját, megvalósíthatóságát és fenntarthatóságát befolyásoló összetevők határozzák meg.

A kistérségek abszorpciós képességét tehát négy fő elemre vezettük vissza. Ezek:

1. a kistérség objektív adottságaiból következő térségi vonzerők,
2. a kistérség illeszkedése a meghirdetett programok célrendszeréhez,
3. a kistérség fejlesztő szervezeteiben meglévő kapacitások erőssége
4. a kistérségben mobilizálható pénzügyi források nagysága.

Az eme négydimenziós térben adott lehetőségek realizálását pedig a forrásokért folytatott harc eredményeként:

5. a pályázatokon szerzett támogatások és
6. a belőlük megvalósított fejlesztések hatása jelentik.

Az abszorpciós képesség mérését a fenti hat tényezőhöz kapcsolható mutatórendszer azonosításával és az értékelési eljárások meghatározásával indítottuk el.

Az első, a második és a negyedik témakörben minden kistérségre kiterjedő elemzést végeztünk.

A térségi tényezők vizsgálatának gerincét a kiválasztott 32 mutató alapján a Bennett-módszer adaptációjával a kistérségi abszolút maximumponthoz való közelséget meghatározó matematikai-statisztikai elemzés alkotja. Eredményeinket térképeken ábráztuk.

A térségi tényezők statisztikai vizsgálatát a kistérségeknek a meghirdetett programokhoz való illeszkedését feltáró szövegelemzés egészítette ki.

A kistérségekben mobilizálható pénzügyi források nagyságára a rendelkezésre álló vállalkozói hozzáadott érték, lakossági SZJA és önkormányzati gazdálkodási adatok nagyságából következtettünk. Ezen források mutatói alapján alkottuk meg a kistérségek belső erőforrás szerinti jellemző típusait.

A harmadik témakör vizsgálatát 15 kistérségre kiterjedő kérdőíves megkérdezés alapján végeztük el. A különböző fejlettségű kistérségekből beérkező válaszok alapján, a kistérségeket egymáshoz hasonlítva, meghatároztuk a kistérségi kapacitások fejlettségi kategóriáinak határértékeit. A kapott típusok beazonosítását a válaszadók önértékelése is segítette.

A pályázatokon szerzett támogatások kistérségenkénti területi elemzését információhiány miatt kénytelenek voltunk a Széchenyi terv 2001-2002 évi támogatásainak vizsgálatra korlátozni. Elemzésünk a nyertes projektek, a megítélt támogatások összesített és fajlagos értékeire,

valamint a támogatott projektek ágazati és a pályázó szektora szerinti megoszlására, annak területi sajátosságaira terjedt ki.

Az abszorpciós képesség egyes tényezőinek és eredményének egymással való összevetéseként a különböző összesített mutatók, rangsorok között korrelációs számítását végeztünk. A kérdőíves reprezentatív felmérés eredményeit is beépítve, a részvizsgálatok eredményeit egymásra vetítve alkottuk meg az abszorpciós képesség javítása szempontjából hasonló bánásmódot kívánó kistérségeket befogadó típusokat.

A támogatásokból megvalósított fejlesztések hatását, mint a kistérségi abszorpciós képesség eredményjelzőjét sajnos elérhető információk hiányában nem tudtuk megtenni. Az empirikus felmérés keretei pedig jelen kutatás kereteit jócskán túllépték volna.

2. A kistérségi abszorpciós képesség térségi tényezőinek vizsgálata

2.1. A vizsgálatok háttere, előzményei, módszerei

A kistérségek fejlettségének meghatározására az elmúlt néhány évben többen is vállalkoztak. (NEMES-NAGY J., 1998, FALUVÉGI A., 2000, DOBOSI E., 2003.) Ezek a vizsgálatok a kistérségek komplex fejlettségi típusainak meghatározására törekedtek és főként az egyes kistérségekben élők számára biztosított lehetőségek területi különbségeire koncentráltak.

A statisztikai kistérségek gazdasági és infrastrukturális, valamint általános (komplex) regionális fejlettségének sokváltozós matematikai-statisztikai módszerrel történő meghatározását keresztmetszeti modellrendszer segítségével az 1999-évre Dobosi Emília végezte el. (DOBOSI E., 2003.)

Az abszorpciós képesség meghatározása esetében indokolt lehet egy újabb mutatórendszert alkotni.

A bemutatott tipizálások tapasztalatait is felhasználva, de sokkal inkább a külső szereplők szerinti megítélésre koncentrálni határoztuk meg az abszorpciós képesség szempontjából fontos tényezőket és a hozzájuk rendelhető térségi mutatók körét.

Az abszorpciós képesség előző fejezetben bemutatott összetevői és a megszereshető adatok alapján kutatásunkban az alábbi összetevőket vizsgáltuk:

Humánkörnyezet:

1. Munkaerő-állomány
2. Népeség egészségi állapota
3. Népeségdinamika

Gazdasági környezet:

1. Meglévő gazdasági erő
2. Lakossági vásárlóerő
3. Vállalkozói infrastruktúra
4. Pénzügyi erőforrások

Természeti és kulturális környezet:

1. Termőföld-ellátottság
2. Erdősültség
3. Turisztikai vonzerők
4. Ásványkincsek

Lakossági életkörülmények:

1. Lakásviszonyok

2. Humán infrastruktúra

Elérhetőség:

1. A főváros és a kistérségi központ elérése

A termelési tényezőket elsősorban statisztikai mutatókon keresztül elemeztük a magyarországi statisztikai kistérségek szerinti bontásban. Vizsgálatunkba 5 fő mutatócsoportban, főcsoportonként 2-4, illetve az utolsó esetben csupán 1 alcsoportban összesen 32, KSH által gyűjtött és a TSTAR2001-es valamint a 2001-es Népszámlálás adatbázisaiban közreadott adatokból képzett mutatót vontunk be. Ezek a következők voltak:

IMMOBIL ERŐFORRÁSOK

Mezőgazdálkodás természeti erőforrásai

- szántó és szántóként használt kert területe x szántó aranykorona értéke (2000)
- erdőterület aránya a közigazgatási területből (2000)

Turizmus erőforrásai

- természetvédelmi területek , nemzeti parkok léte (2001)
- termákvíz-kutak előfordulása (2000)
- jelentősebb felszíni vizek
- hegyvidékek

Az ipar természeti erőforrásai

- ásványkincs-lelőhelyek előfordulása (2000)

HUMÁN ERŐFORRÁSOK

Foglalkoztathatóság

- foglalkoztatottak és a munkanélküliek aránya az összes népességből x a legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya az összes népességből (2001)
- munkanélküliek aránya x 8 általános iskolai osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a munkanélküliekből (2001) (reciprok)

Egészségi állapot

- halálozási arányszám x háziiorvosi ellátásban megjelentek és meglátogatottak össznépségghez viszonyított aránya (2001) (reciprok)
- születéskor várható élettartam (1995-2000)

Népességdinamika

- népességszám változási arányszám (2001/2000) x 14 éven aluliak aránya (2001)
- odavándorlások és elvándorlások hányadosa (1998-2000)

GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK

Meglévő gazdasági erő

- Működő vállalkozások száma 1000 állandó lakosra, 2001 x Működő jogi személyiségű vállalkozások aránya az összes működő vállalkozáson belül, 2001
- Egy főre jutó GDP (vállalati szektor) (2001)

Belső lakossági fogyasztópiac

- 1 aktív korúra jutó SZJA alap
- szociális segélyből és jövedelempótló támogatásból élők aránya

Közművek

- az ivóvízhálózattal ellátott települések népességárányal súlyozott száma (2001)
- a közcsatorna-hálózattal ellátott települések népességárányal súlyozott száma (2001)
- a gázhálózattal ellátott települések népességárányal súlyozott száma (2001)
- az egyéni távbeszélő fővonalakkal ellátott települések népességárányal súlyozott száma (2001)

Segítő szolgáltatások

- ipari parkok száma (2002)
- gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások 100 vállalkozásra jutó száma (2001)

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

Lakásviszonyok

- épített lakások aránya (2001)
- vízhálózatba bekötött lakások aránya (2001)
- vezetékes gázhálózatba bekötött lakások aránya (2001)
- telefonnal ellátott lakások aránya (2001)

Humáninfrastruktúra

- óvodai férőhelyek száma az óvodáskorú gyermekekhez viszonyítva
- középiskolai tanulók aránya az össznépességből
- 1 házi orvosra jutó lakosok száma
- 1000 lakosra jutó kórházi ágyak száma
- 1 lakosra jutó könyvtári kötetek száma
- idősök klubjai férőhelyeinek 100 időskorúra jutó száma

ELÉRHETŐSÉG

- a Terra Stúdió Kft elérhetőségi kategóriái⁷
- Budapesttől és a kistérségi központtól való távolság

Vizsgálatunkban újszerű elem, hogy a mutatók egy részét az ugyanazon jelenségre utaló mennyiségi és minőségi jellegű mutatók szorzataként állítottuk elő. Így pl. a munkaerő-állomány mértékét kifejező aktív és munkanélküli népesség összegét a legalább középiskolai végzettségűek arányával súlyoztuk. Érzékeltetve ezzel a munkaerő-állomány minőségét is. Hasonlóan jártunk el a munkanélküliek aránya és a 8 általánossal nem rendelkező munkanélküliek aránya, vagy a szántóterület területi részesedése és az szántók aranykorona értéke esetében.

Az immobil tényezők értékelésekor a természetvédelmi területeket, a termál-kutak sűrűségét és az ásványkincs-előfordulások sokszínűségét pontozással értékeltük.

Minden mutatót úgy határoztunk meg, hogy a legnagyobb értékek hordozzák a pozitív értékítéletet. Amennyiben a természetes értelmezés szerint a nagyobb értékek a kedvezőtlen helyzetét jeleznék, az érték reciprokával számoltunk tovább. A negatív számmal kifejezhető mutatókat különbség helyett hányados képzésével kerültük ki. Így az oda- és elvándorlások számának egymáshoz viszonyítását a két érték hányadosával adtuk meg a népességdinamika meghatározásakor.

Az egy tényezőre utaló, szimplán vagy szorzatként megkapott mutatókat rendre elosztottunk a maximális vidéki (nem budapesti) kistérségi értékkel. Ily módon 0 és 1 közé eső értékeket kaptunk. (Kivéve Budapestet, ahol ez az érték esetenként 1-nél lényegesen nagyobb is lehetett. A maximumhoz viszonyított hányadosok értékei mint koordináták alapján számítottuk ki előbb az alcsoportokra a kistérségek abszolút maximum ponttól mért eltérésvektorait. Az alcsoportokra kapott eltérésvektorok hosszát a komponensek száma szerint standardizálva újból egy 0 és 1 közé eső értéket kaptunk. A tizedes-értékek könnyebb kezelhetősége érdekében az eredményt szoroztuk 100-zal, A leghosszabb standardizált vektorral rendelkező kistérségek

---

⁷ Az elérési modellnél a kistérségek településeinek átlagában Budapest elérése 40, a legközelebbi két megyeszékhely és kistérségközpont 25-25, míg a települések intézményellátottsága alapján számított saját erő 10%-os súlyt képvisel.

állnak a legközelebb a maximumhoz, míg a legrövidebb vektorral rendelkezők a „0”-hoz legközelebb álló, legkedvezőtlenebb helyzetű térségek.

A kistérségi abszolút maximum ponthoz való közelség számításakor tehát a következő képletet alkalmaztuk:

$$v_i = 100 \sqrt{\sum_{j=1-n} (m_{ji} / m_{j\max})^2 / n}$$

ahol

v_i az i. kistérség vektorhosszáértéke (0 és 100 között)

m_{ji} – a j. mutató értéke az i. kistérségre

$m_{j\max}$ – a j. mutató vidéki maximum értéke

n – a témacsoportba tartozó mutatók száma

Az alcsoportokra kapott értékekből az előzőhöz hasonlóan, vektorhossz számítással alkottuk meg a főcsoportok szerinti eltérésértékeket. Ezek kistérségenkénti értékeit térképen ábrázoltuk. A kategória-határokat a MAPINFO program által a természetes töréspontok szerint felajánlott értékek alapján határoztuk meg.

Az elemzés a kapott térképek alapján kirajzolódó területi összefüggések feltárására koncentrált. Az eredmények egybevetésével határoztuk meg a magyarországi kistérségek abszorpciós képességének egyik összetevője, a térségi tényezők szerinti típusokat.

A térségi tényezők fentiek szerinti elemzésével lehetőség adódott a befektetések megtérülésére leginkább esélyt adó kistérségek meghatározására, valamint az egyes kistérségekben a többi összetevő áldásos működését akadályozó, ezért fejlesztésre szoruló gyenge tényezők behatárolására is.

2.2. Vizsgálati eredmények: A kistérségek térségi tényezőinek értékelése

2.2.1. Immobilitási erőforrások

A vizsgált természeti erőforrások értékelésére képzett mutatók szórása nagy. A mutatóink összevont értékelése alapján a mező- és erdőgazdálkodás feltételei – természetesen - az alföldi területeken a legkedvezőbbek. Az Északi-hegyvidék és a Dél-Dunántúl gyenge termőképességű területeit az erdők viszonylag magasabb aránya kompenzálja.

Az ipar által hasznosított ásványkincsek, valamint a turisztikai lehetőségeket befolyásoló termálvizek, természetvédelmi területek, felszíni vizek és hegyvidékek kistérségenkénti előfordulása az előbb említett, a mezőgazdálkodás számára kedvezőtlen feltételeket kínáló régiót kedvezőbb pozícióba hozza.

Az Észak-magyarországi Régió helyzete összességében kedvezőnek mondható, de a legerősebb természeti potenciállal bíró kistérségek mellett a leggyengébbek is megtalálhatók.

A természeti erőforrásoknak a gazdasági versenyképesség alakulásában betöltött kisebb szerepére utal, hogy a térség tényezők komplex fejlettségét mutató értékekkel a korreláció nagyon alacsony.

2.2.2. Humánerőforrások

A munkaerő-kínálat az inaktív állomány nagyságában és a munkaerő képzettségében fennálló területi különbségek miatt a közép- és északalföldi, valamint az aprófalvas területeken úgy mennyiségében, mint minőségében elmarad az ország többi részétől. Markánsan kirajzolódik a leghátrányosabb helyzetben lévő 22 kistérség.

A munkaerő mennyiségének és minőségének az abszorpciós képesség komplex mutatójával való kapcsolata erős, 0,7157 korrelációs együtthatóval jellemezhető.

A halálozási arányszámokból az orvosi kezelésekkel súlyozva kapott mutató és a születéskor várható élettartam alapján az egészségi állapot területi megjelenésében az Alföld kedvezőbb értékei tűnnek fel.

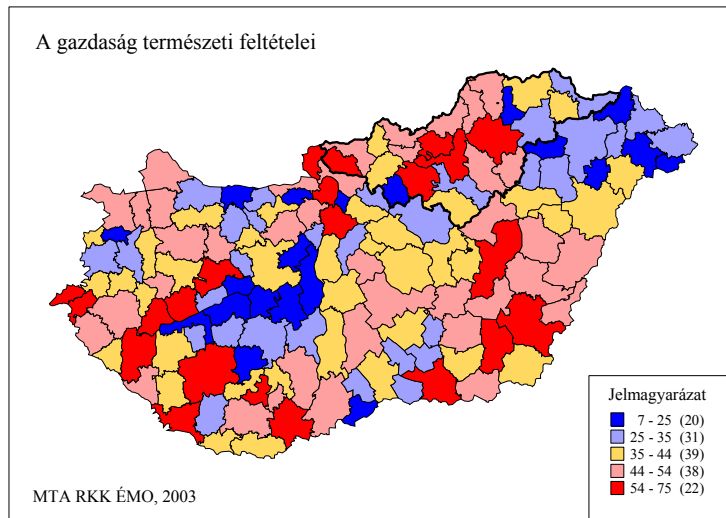
Az öregségi hányadossal súlyozott népességszám-változásból és az oda- és elvándorlások hányadosából képzett, a legjobb kistérségi értékekhez viszonyított népességdinamikai mutató azonban éppen ezeken a területeken a legkedvezőtlenebb. A vándorlások tendenciái ellensúlyozzák a magasabb születési arányszámokat.

Az abszorpciós képesség komplex mutatójával viszont – ellentétben a másik két humán erőforrás mutatóval – csak gyenge (0,3333) összefüggés mutatható ki.

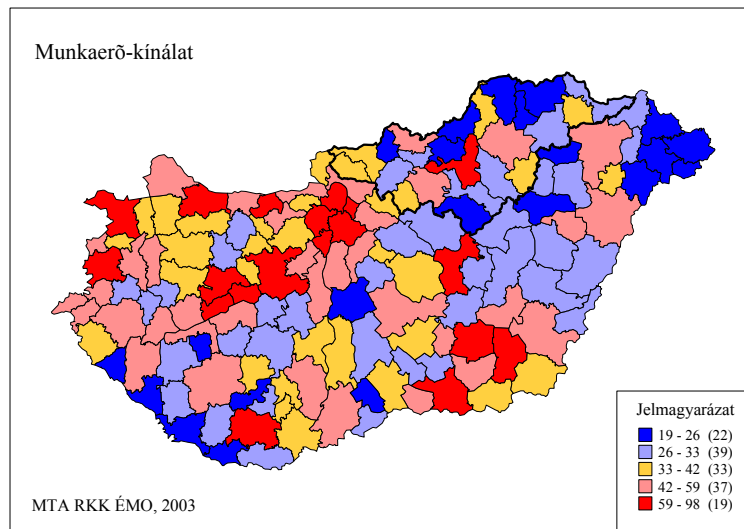
A gazdaság humán erőforrás-feltételeinek a kistérségi maximum ponthoz való közelségét kifejező komplex jelzőszáma alapján a legkedvezőbb helyzetben lévő kistérségek Budapest szomszédságában, a Balaton közelében, valamint Győr, Sopron és Szeged körzetében találhatók. 41 kistérségben pedig a gazdaság vonzerejének növeléséhez, az abszorpciós képesség alaptényezőinek biztosításához a humán erőforrások mai állapotukban semmiképp sem megfelelőek. Bár ilyen kistérségek az ország minden régiójában megtalálhatók, gyakoriságuk a keleti országrészben és a Dél-Dunántúlon a legnagyobb.

Az Észak-magyarországi Régióban a miskolci és az egeri kistérségek kivételével a gazdaság humán erőforrás háttere katasztrofális. A munkaerő-állomány gyengeségén nem javít, sőt a helyzetet súlyosbítja az országosan kimagasló népességdinamika. A magas természetes szaporodás, fiatalosabb korszerkezet az edényi, az encsi, a szikszói és az ózdi kistérségekben a problémák bővített újratermelését jelzik.

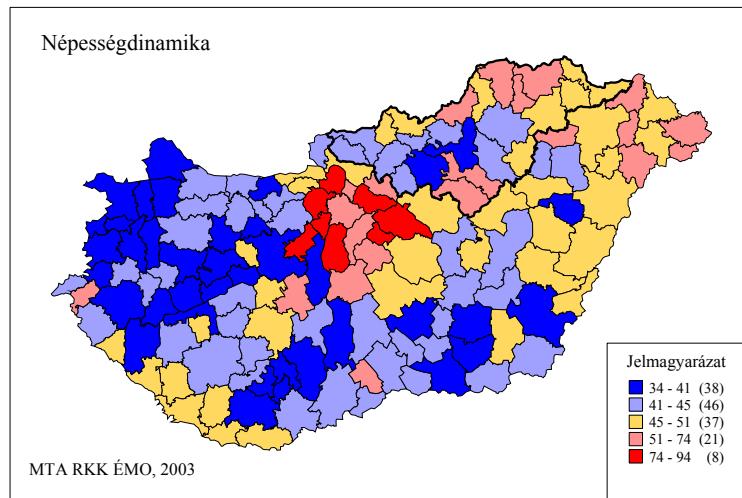
2/1.ábra

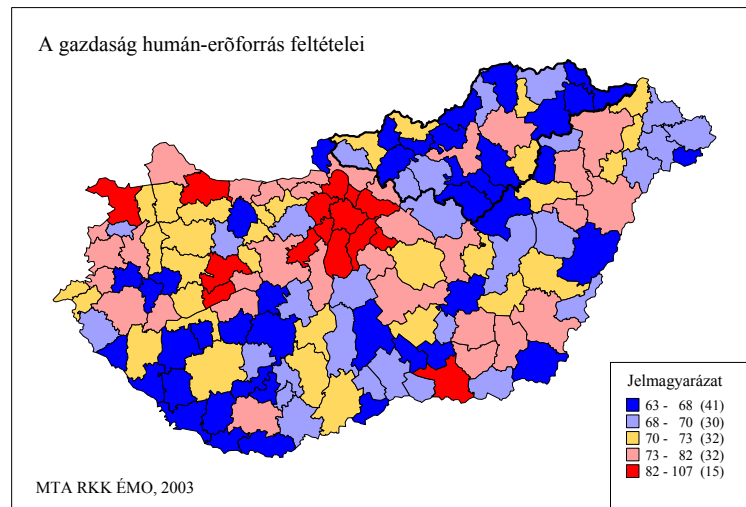
2/2.ábra

2/3.ábra

2/4.ábra

2.2.3. Gazdasági erőforrások

A működő vállalkozások sűrűsége, a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások aránya és a vállalkozások által előállított hozzáadott érték nagysága alapján számított „gazdasági erő” tekintetében bár a leggyengébb kistérségek a keleti országrészben alkotnak csaknem összefüggő, csupán a megyeszékhelyeket tartalmazó kistérségekkel megszakított területet, a Dunántúl régióiban is jelen vannak.

A gazdaság megtelepedéséhez szükséges műszaki alpinfrastruktúra kistérségenkénti kiépülése alapján a dunántúli gazdasági tengely mellett az alföldi kevés települést integráló kistérségek emelkednek ki. Országos szinten 24 olyan kistérség van, ahol a vezetékes ivóvíz, a csatornázás, a vezetékes gáz és a telefonhálózat minden településen elérhető. 15 aprófalvas kistérségben élők 15-50%-a él olyan településen, ahol az alpinfrastruktúra egy vagy több eleme nem elérhető.

A vállalkozásokat segítő szolgáltatások, ezen belül kiemelve külön az ipari parkok sűrűsége alapján a nagyvárosok, a Duna mente és az északi ipari zóna kistérségeinek vállalkozói számíthatnak segítségére a támogatások megszerzésében.

A lakossági fogyasztói piac nagyságára utalnak az SZJA alpból és a szociális segélyből és jövedelemptólló támogatásból élők arányából kalkulált mutató.

A kistérségek egymáshoz viszonyított helyzete alapján a kedvezőbb helyzetben lévő kistérségek a Dunántúl északi részén alkotnak összefüggő területet, míg a keleti és dél-dunántúli kistérségek többségében a belső fogyasztói piac túl gyenge, nincs elég erőforrás a helyi szükségletekre épülő szolgáltatások fenntartására.

A gazdaság fejlődése számára a meglévő gazdasági struktúrák által kínált lehetőségek komplex mutatója alapján 31 kistérség emelkedik ki. Ezekben a gazdaság koncentrációja meghaladja azt a kritikus küszöböt, amin túl már képes önjárón, külső támogatás nélkül is fejlődni. 73 kistérségben azonban a gazdaság jelenlegi struktúrái csak külső támogatásokkal állíthatók fenntartható fejlődési pályára. Néhány kistérségben pedig nagy valószínűséggel nem képesek a külső támogatások befogadására sem. (Ilyenek a Nagyatádi, Siklósi, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi, Pétervári, Hevesi, Sarkadi, Enyingi, Pásztói, Baktalórántházi, Vasvári, Barcsi, Encsi, Edelényi, Szigetvári, Lengyeltóti, Sásdi, Csurgói, Óriszentpéteri, Sellyei kistérségek.) Ezekben a gazdasági szereplők nincsenek kellő számmal és erővel jelen, valamint az infrastrukturális alapfeltételek is hiányoznak.

Az abszorpciós képesség komplex mutatója és a gazdasági tényezők fejlettsége között a korreláció erős. (0,8267) Hasonlóan szoros az összefüggés a vállalkozásokat segítő szolgáltatások és az abszorpciós képesség komplex térségi tényezője között.

Az Észak-magyarországi Régió erős kelet-nyugati megosztottságot mutat. Különösen a lakossági vásárlóerőt tekintve a kedvezőbb helyzetben lévő kistérségek az M3-as autópálya vonalán rajzolódnak ki élesen. A vállalkozói infrastruktúra jobb helyzete alapján ehhez még a Sajó-völgy kistérségei csatlakoznak. A leghiányosabb és legerőtlenebb gazdasági struktúrával rendelkező 20 kistérség közül öt ebben a régióban található. A régió keleti, a centrumoktól legtávolabbi részén fekvő kistérségek mellett a Pásztói kistérség marad el leginkább a legfejlettebb gazdasági struktúrájú kistérségek mögött.

2.2.4. Lakossági életkörülmények

A lakáskörülmények viszonylag kiegyenlített területi képet mutatnak. Csupán az aprófalvas kistérségek maradnak el jelentősen a többi kistérségtől. Ugyancsak kirajzolódik az alföldi kistérségek - a közelmúlt infrastrukturális beruházásainak köszönhetően - viszonylag jobb ellátottsága.

A megszokott Budapest felé növekvő értékekkel jellemzett képpel szinte ellentétes a humáninfrastruktúra kiépültségének területi megjelenése, ami a népességszámhoz viszonyított fajlagos mutatók alkalmazásával függ össze. A kapacitások kihasználatlansága miatt az aprófalvas térségekben az ellátottsági mutatók kedvezőbbek, mint a magasabb népességdinamikával jellemzett, túlterhelt intézményhálózattal rendelkező központi és alföldi településeken.

A humáninfra területi alakulása és a komplex térségi tényező mutatója között negatív, bár nagyon gyenge korreláció (-0,1840) áll fenn.

Az életkörülmények összevont mutatója a két ellentétes területi megjelenést összemosza és viszonylag kiegyenlített képet mutat. Az abszorpciós képesség komplex mutatójával is csak nagyon gyenge, nem szignifikáns kapcsolat mutatható ki. (0,3511)

Az Észak-magyarországi Régióban az egri kistérség tudja a legkedvezőbb életkörülményeket nyújtani az odatelepülőknek, míg a Bükk és a Mátra háttérében fekvő kistérségek országos kitekintésben is elmaradnak a többi kistérségtől. A Régió határ menti sávjában az életkörülmények elmaradottsága főként a kedvezőtlenebb lakáskörülményekből adódik.

2.2.5. Elérhetőség

Az elérhetőségi mutatókat a TERRA STUDIO Kft. munkájából vettük át. Saját, a Budapesttől és a legközelebbi autópályától való távolságok alapján számított pontértékeink alapján is hasonló eloszlást kapunk.

Az abszorpciós képesség komplex mutatója és az elérhetőség között viszonylag szoros a összefüggés. (0,7870)

Az Észak-magyarországi Régió kistérségeinek elérhetőségi viszonyai alapján a kistérségek négy fő csoportba oszthatók. Az M3-as autópálya mentén fekvő kistérségek, majd ezek szomszédjai vannak a legjobb helyzetben, míg az országhatár menti területek és különösen Zemplén kistérségei lényegesen kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

2.2.6. Az abszorpciós képesség térségi tényezőinek komplex mutatója

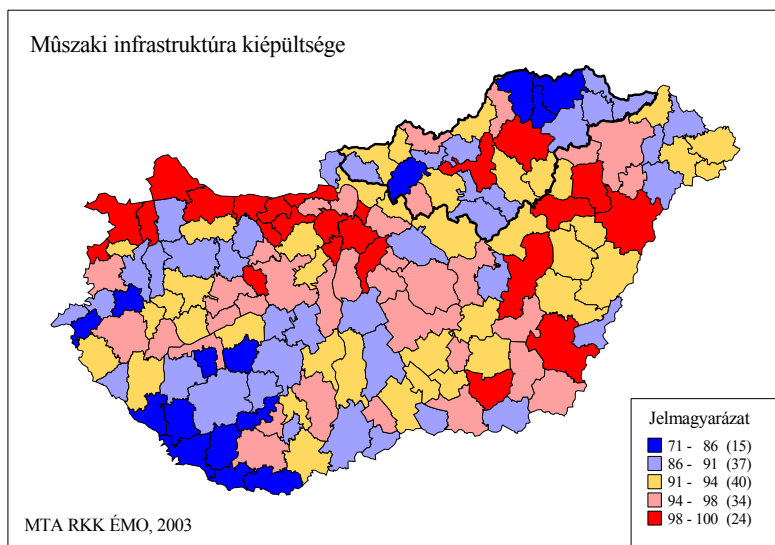
A kistérségek fő térségi tényezőcsoportok szerinti helyzetének érzékeltetésére megalkotott, a kistérségi abszolút maximumponthoz való közelséget kifejező értékek újabb összegzésével jutottunk el a komplex értékhez. Másrészről minden egyes vizsgált mutató alapján a kistérségeket rangsorba állítottuk és kiszámítottuk az átlagos rangsorszámot. A kétféle jelzőszám alapján kialakított kategóriák szinte teljesen megegyeznek. A korreláció 0,84.

Mindkét eljárás szerint a térségi tényezők a legfejlettebbek a Budaörsi, Szentendrei, Pilisvörösvári, Veszprémi, Dunakeszi, Szegedi, Egri, Székesfehérvári, Győri, Gödöllői, Szolnoki, Kecskeméti, Gyál, Dabasi, Tatabányai, Tatai, Monori, Gárdonyi, Salgótarjáni, Komáromi kistérségekben.

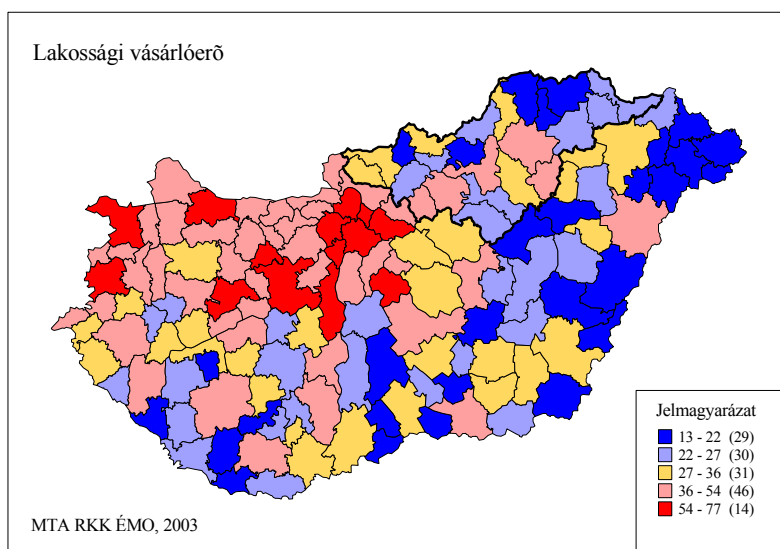
Az abszorpciót pedig a leginkább akadályozzák a többi kistérségtől messze lemaradó színvonalú térségi tényezők a Szikszói, Fehérgyarmati, Encsi, Sátoraljaújhelyi, Nagyatádi, Siklósi, Lengyeltóti, Kisvárdai, Sásdi, Szigetvári, Tabi, Mezőkovácsházi, Szerencsi, Letenyei, Mátészalkai, Vásárosnaményi, Csurgói, Csengeri, Bácsalmási, Sellyei kistérségekben.

Eredményeink relatíve erős (0,7661) korrelációt mutatnak, de nem egyeznek meg teljesen az említett korábbi vizsgálatok analízis eredményeivel. Ebben elsősorban a természeti tényezők nagyobb és a lakossági életkörülmények kisebb súllyal való szerepeltetése játszott közre.

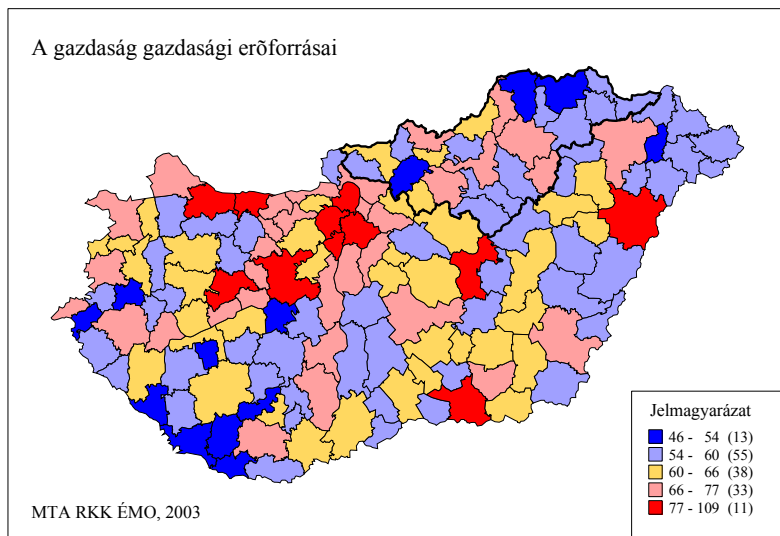
2/5.ábra

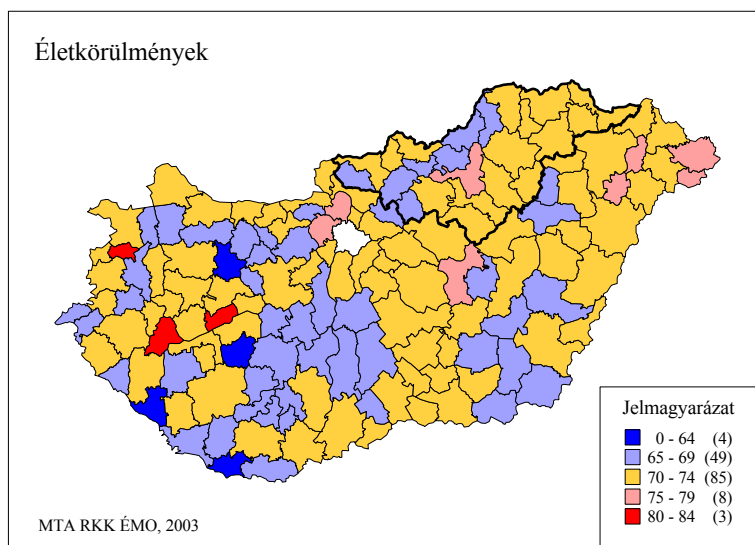
2/6.ábra

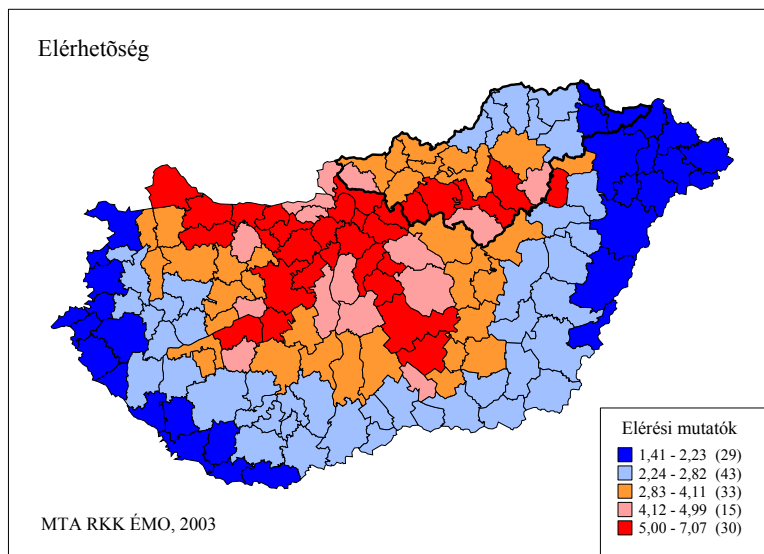
2/7. ábra

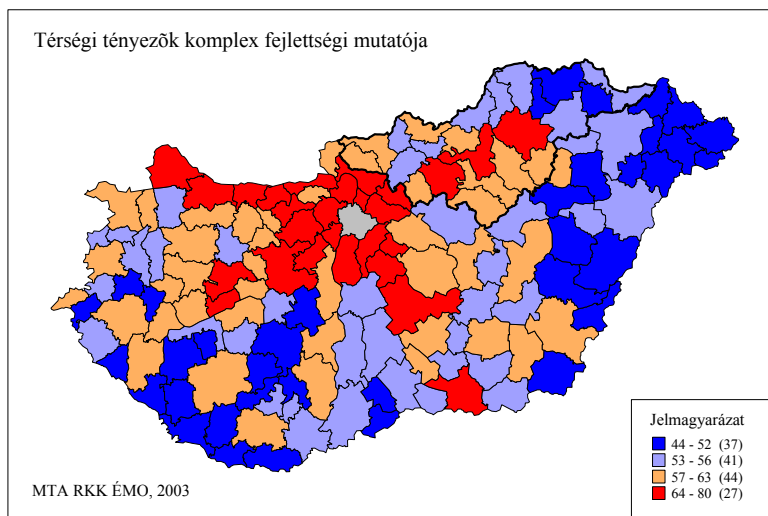
2/8. ábra

2/9.ábra

2/10.ábra

Az abszorpciós feltételek fejlettsége alapján a megszokott Budapest-Győr, Budapest-Balaton térszerkezeti tengelyek mellett hangsúlyossá vált a Budapest-Kecskemét-Szeged és a Budapest-Miskolc tengely. A Budapest-Pécs tengely jelentősége azonban csökkent.

Az Észak-magyarországi Régióban a térségi tényezők alapján a külső gazdasági erőforrások fogadására a leginkább alkalmasak – az elérhetőségi viszonyokkal szoros összefüggésben – az M3-as autópálya mint fő térszerkezeti vonal mentén sorakozó kistérségek. Az egri kistérség országosan a 7. legvonzóbb kistérség. Ezt követi a miskolci, a salgótarjáni és a gyöngyösi a 21-22. és a 28. helyen. A centrumoktól távol fekvő, nehezen megközelíthető keleti és északi országhatár menti területek mellett a Régió belső perifériájaként jelennek meg a szécsényi, a balassagyarmati és a pásztói kistérségek.

3. A kistérségi abszorpció kínálati oldala

3.1. A vizsgálatok háttere, előzményei, módszerei

A kistérségi abszorpciós képesség kínálati, a támogató értékrendjét visszatüköröző tényezőjeként jelenik meg a térség illeszkedése a meghirdetett támogatási programokhoz.

A közpénzek megfogásában az egyes térségek nem egyenlő eséllyel indulnak már csak azért sem, mert az egyes programok a koncentráció jegyében csak bizonyos célterületek számára elérhetők. A kistérségeknek a meghirdetett programokhoz való illeszkedése értelmezhető földrajzi és ágazati szempontból.

Földrajzi értelemben az alábbi kategóriák különíthetők el:

- a kistérség a programban közvetlenül nevesített kizárólagos vagy előnyt biztosító célterület
- a kistérség a programban nem nevesített, de nem is kizárt (az esetleges kritériumoknak megfelelő) célterület
- a kistérség a programból kizárt terület.

Ágazati értelemben a kiemelt fejlesztési cél térségi relevanciája vizsgálható. A legtöbb esetben ennek objektív megítélése nem egyszerű. A relevancia egyértelműen alátámasztható azonban akkor, ha a kistérség fejlesztési stratégiájában is szerepel a kérdéses fejlesztési cél.

A támogatások alapjául szolgáló programként a Támogatási Kerethez kapcsolódó Operatív Programok tekinthetők.

A kistérségek és a támogatási programok illeszkedésének méréséhez a 2004-2006 közötti időszakra vonatkozó Program-kiegészítő Dokumentumokban megjelölt célterületek vizsgálatát végeztük el.

(Az „illeszkedés” mérésének másirányú megközelítésére a térségmenedzserek kérdőíves megkérdezése során 15 kistérségből kapott válaszok kínáltak alapot.)

A program-kiegészítő dokumentumok alapján az egyes intézkedések leírása során megjelenő földrajzi preferenciákat az alábbi kategóriákba soroltuk:

- 0 – nincs földrajzi preferencia;
- 1 – vidékfejlesztési térség;
- 2 – kizárólag hátrányos helyzetű térség vagy régió;
- 3 – hátrányos helyzetű település, térség, vagy régió előnyben;
- 4 – más, speciális földrajzi lehatárolás.

Az elemzés lehetőséget adott a programok szerint leginkább preferált, így a támogatások megszerzésében erről az oldalról legjobb esélyekkel induló, valamint a csak mérsékelt ilyen irányú lehetőségekkel rendelkező kistérségek meghatározására.

3.2. A vizsgálat eredményei

Az 5 operatív program összesen 55 intézkedést tartalmaz. Ezek 2/3-ához semmilyen földrajzi preferencia nem társul, elvileg az ország minden kistérségéből pályázható. A támogatások keretből is kb. 2/3-ot jelent ez a kistérségek közötti „szabad versenyt” erősítő intézkedés-csomag.

Kimondottan a hátrányos helyzetű, illetve a vidéki térségeket részesíti előnyben 14 intézkedés, amihez a támogatások 20%-át rendelték hozzá. A vidékfejlesztésen kívül az információ-technológiai, a turisztikai, az oktatási alpinfrastruktúra fejlesztési és az egészségügyi és építési bontási hulladék kezelése koncentrálnak a hátrányos helyzetű területekre. Kizárólag csak a leghátrányosabb helyzetű térségek számára csupán 20 millió EURO, a keret 3%-a lett elkülönítve.

A programok a fenti arányok mellett jóformán egyenlő, a térségek belső tulajdonságai alapján differenciáló lehetőségeket kínálnak a kistérségek számára. A legszélesebb kínálat a 120 fő/km² népsűrűségnél ritkábban lakott, hátrányos helyzetű, turisztikai, tiszamenti, környezetvédelmi térségek számára jelenik meg.

3/2.táblázat: A Strukturális Alapok támogatásai elosztásakor követett földrajzi szempontok összesítése a 2004-2006 közötti időszakra a programkiegészítő dokumentumok (2003. nov. 20-i állapot) szerint

Földrajzi területtípus	Intézkedések száma						Támogatási keret					
	AVOP	HEFOP	GVOP	KIOP	ROP	Összesen	AVOP	HEFOP	GVOP	KIOP	ROP	Összesen
nincs	7	11	12	4	3	37	94,7	136,6	148,4	16,1	12,5	408,2
vidékfejlesztési térség	2					2	10,3					10,3
hátrányos helyzetű régiók vagy kistérségek		1	2	1		4	10,3					10,3
hátrányos helyzetű területeket előnyben részesítő lehatárolások		1	1	1	5	8		4,7	8,4	15,2	72,136	100,4
egyéb, jellemzően kistelepüléseknek kedvező lehatárolás				2		2				62,2		62,2
egyéb, jellemzően városoknak kedvező lehatárolás				1	1	2				11,1	21,2	32,3
összesen	9	13	15	9	9	55	115,3	141,3	156,8	104,6	105,8	623,8

4. A kistérségi fejlesztő kapacitások értékelése

4.1. Vizsgálati előzmények, módszerek

A források lekötéséhez szükség van olyan intézményi háttérre, ami képes a helyi fejlesztési szükségleteket feltárni, megfogalmazni, mobilizálni a megvalósításhoz szükséges erőforrásokat,

majd megvalósítani a fejlesztést. Az Európai Unió támogatások megszerzésében és felhasználásában az Unióban követett projekt-ciklus menedzsmentből adódó minden feladatnak kell, hogy gazdája legyen és az egyes feladatok felelősei között intenzív kommunikáció létezzen. Vizsgálatunkat a funkcionális megközelítés jellemzi. A kistérségi szinten megjelenő feladatokra és azok magas színvonalú ellátásának feltárására koncentráltunk.

Magyarországon a 90-es évek elejétől léteznek különböző kistérségi fejlesztő szervezetek. A *térségfejlesztési célú* kistérségi együttműködések – mint bárhol máshol a világban - két szálon indultak el.

1. *A közigazgatásban* a járások megszűnését követően meglévő, a rövid ideig létező városkörnyéki bizottságok által betölteni nem tudott űr betöltéseként a települési vezetők között a településfejlesztési feladatok koordinálására, egyeztetésére és a források hatékonyabb felhasználására irányuló együttműködések fogalmazódtak meg.
2. Főként a legelmaradottabb területeken a nemzeti területpolitika eredményeivel való elégedetlenség, majd az állami gondoskodás reményének teljes szertefoszlása a térség innovatív szereplőit ráébresztette a helyi szerepvállalás és a széleskörű társadalmi összefogás fontosságára és civil szerveződések formájában megjelenő *térségfejlesztési mozgalomként* szervezték meg magukat.

A fejlesztő kapacitások egyes elemének és egy-egy régió szervezeteinek komplex helyzetének feltárására már történtek vizsgálatok (G.Fekete 1995, 1999, 2002, Szoboszlai, 1999. Excellence Rt. 2001, Szörényiné Kukorelli Irén 2003.), de az egész ország kistérségi kapacitásaira irányuló aktuális információkkal nem rendelkezünk.

A korábbi kutatásainkból és a gyakorlatból származó tapasztalatokra támaszkodva az abszorpciós képesség felől nézve a kistérségi fejlesztő szervezeteket, alapvetően 7 kérdéskört tartottunk meghatározónak. Ezek:

- stratégiai tervezés;
- partnerségi viszonyok;
- információáramlás;
- intézményesültség;
- humán erőforrások;
- anyagi háttér;
- eddigi abszorpciós eredmények.

A kistérségi szinten megjelenő egyik alapvető feladat a *programozásban való részvétel*, a kistérségi stratégiák kidolgozása és az országos vagy regionális programok kistérségre való lebontása. A tervek kidolgozása egyaránt történhet belső és külső szakemberek bevonásával. Optimális a külső és belső szakértők racionális munkamegosztáson alapuló együttműködése.

Az elkészült tervek azonban nem csak a tervezés eredményességét jelzik, hanem fontos elemei a kistérségi kapacitásoknak, hiszen a további munka sikeressége, az abszorpció eredményessége jelentős mértékben függ a kidolgozott tervek számától és minőségétől. A minőség egyik jelzője a lefedett célok sokszínűsége, a másik abszorpciós képességgel összefüggő minőségjelző a terveknek az országos és regionális programokhoz való illeszkedése.

Korábbi vizsgálataink során Észak-kelet Magyarország kistérségeinek tervellátottságát mértük fel. (G.FEKETE 1999)) Ennek kapcsán megállapíthattuk, hogy:

- A kistérségi tervezés 1993-94-ben indult, ám 1997-től (a területfejlesztési törvényt követően) teljesebben ki. Az első időszakban szinte kizárólag csak koncepciók készültek. Az ágazati programok 1998-tól kerültek előtérbe
- A tervek között a leggyakoribbak voltak a térségfejlesztési koncepciók. A korábbi PHARE programokban intenzívebben bekapcsolódó régiókban a stratégiai és az operatív programok

is gyakrabban jelentek már meg. A tervek 2/3-a komplex módon tárgyalta a térségek fejlesztési lehetőségeit, míg 1/3 részben ágazati programok is megjelentek.

- Az ágazati programok közül a leggyakoribb a turisztikai, az agrár- és vidékfejlesztési program és a gazdaságfejlesztési programok kidolgozása volt.
- A kistérségi tervezésben dominánsnak bizonyult a különböző tanácsadó cégek szakmai jelenléte. A kutatóintézeti, egyetemi tudományos háttér és a hagyományos területi tervező mérnöki irodák együttesen sem érték el a tanácsadó cégek arányát. Megjelentek a saját kivitelben készített kistérségi stratégiák is, de ezek száma és aránya 1999-ben még elhanyagolható volt. A kistérségek önálló tervezését akadályozta a hozzáértő menedzsment hiánya és a kapható támogatások számla-köteleessége. Ezen a két akadályon csak néhány esetben sikerült átlépni.
- Beazonosítható azonban, hogy az 1995 előtt készült kistérségi koncepciók döntően az OFA-tól, az 1996 utáni koncepciók és programok a megyei területfejlesztési tanácsokon keresztül a területfejlesztési alapokból kaptak támogatást. Egyes kitüntetett, modellprogramokban résztvevő kistérségek esetében közvetlen ágazati minisztériumi, ill. nemzetközi (bajor, flamand) források is megjelentek.
- A készítőikkel is szorosan összefügg a helyiek bevonásának mértéke és módszerei. A saját kivitelben készült anyagok mögött minden esetben dokumentáltak is megjelentek az egyeztető fórumok. A külső szakértők által vezetett tervezési folyamatban egyre gyakoribb a SWOT analízis és a célrendszer felállításának közösségi módszerekkel való alátámasztása. A SAPARD programozási eljárásban a széleskörű társadalmi bevonás, a stratégia megvalósítóinak a stratégiával való azonosulása alapkövetelmény volt.
- A kistérségi tervek szakmai színvonalát a keletkezés éve és a készítő kiléte határozza meg. A szakma jellemző fejlődési folyamatának megfelelően, általában az 1996 előtt készült anyagok gyengébb színvonalúak, bár ekkorról is találkozhatunk néhány alapos, valóban stratégiai munkával. Az azonban sajnálatos, hogy az 1997 utáni terveknek is csak kb. 1/3-a felel meg a jogszabályi követelményeknek.
- Az Európai Unió programozási gyakorlatát még kevesebb anyag közelíti meg. A két rendszer között eleve eltérések vannak. A szerkezeti különbségek mellett a statikus hazai tervezési gyakorlattal szemben az uniós dinamikusabb, a partnerség, a mérhetőség és követhetőség, a célok és területek stratégiai szűkítését, ugyanakkor a komplexitás követelményeit erőteljesebben hangsúlyozza.
- A kistérségi tervek kidolgozottságában néhány jellegzetes visszatérő hiányosság jelentkezett. Ezek a következők voltak:
  - a fejlesztés külső feltételei értékelésének elmaradása;
  - belső feltételek szétaprózott, adatokat nélkülöző elemzése;
  - téves, elemzés nélküli SWOT;
  - jövőkép, forgatókönyvek hiánya;
  - a beavatkozási logika hiánya, vagy sérülése;
  - programok kuszasága, áttekinthetlensége;
  - a kistérségen belüli földrajzi vonatkozások torz kifejtése;
  - a területrendezési tervekhez való kapcsolódás hiánya;
  - indikátorok hiánya;
  - költségek és források jelzésének elmaradása;
  - hatáselemzés hiánya;
  - a monitoring-rendszer kidolgozásának elmaradása;
  - partnerek, szervezeti háttér bemutatásának hiánya;
  - a fejlesztés PR-jára vonatkozó javaslatok hiánya.

A nyitottság, az információellátottság és az ezt lehetővé tevő kommunikáció az alapja az innovatív kezdeményezések létrejöttének és a fejlesztés szereplőivel, így a potenciális külső támogatókkal való kapcsolatépítésnek. A programok kidolgozásához szükséges háttérrel, a támogatások megszerzésének lehetőségeiről kívülről kell minél több csatornán, intenzíven információkat fogadni és értelmezni. Ide kapcsolható a szakmai információk fogadására és a külső szakértőkkel való együttműködésre való képesség is. A térségen kívülre irányuló kommunikáció reklámként is funkcionál, a külső befektetők vagy támogatók „becsalogatásának” ez az egyik összetevője. A kommunikációs csatornák bővítése, a minél több fórumon való megjelenés pozitívan hat az abszorpcióra.

A térségen belüli információáramlás a partnerségi együttműködésben megvalósított projektek alapfeltétele, és elengedhetetlen a körültekintő, a kistérségi szereplők valós szükségletein és érdekein alapuló programkészítéshez és a projektgeneráláshoz.

A kistérségi szervezetek információs helyzetét 2002-ben részletesen, az akkor ismert 261 szervezetről 118-at megkérdezve elemeztük és megállapítottuk (G.FEKETE, 2002), hogy:

- A kistérségi szervezeteken keresztül elérhető az ország települései, a térségi fejlesztésben szerepet vállaló gazdasági és civil szereplők, de a kistérségi fejlesztő szervezetek többsége ma már önkormányzati társulás, melyek elsősorban a helyi önkormányzatok felé szolgáltatnak információkat.
- A kistérségi szervezetek egyoldalúan „befelé” terelik az információkat. Igénylik a más szervezetektől származó mintákat, híreket, ugyanakkor magukról kifelé nem adnak ki semmit. Az ellentmondás feloldásához a szervezetek „kifelé nyitása” elengedhetetlen.
- Az információs rendszer nem szorítkozhat adatok és központi információk egyirányú közvetítésére. A felmért igények szerint az elsődlegesen fontos pályázati információk és a területfejlesztéshez kapcsolódó jogszabályok mellett a hazai fejlesztési modellprogramok, a különböző szintű kidolgozott fejlesztési tervek és a kistérségekről, kistérségeknek szóló hírek is magasfokú érdeklődésre számíthatnak. Legsürgetőbbnek a következő adatbázisok hozzáférhetőségének megteremtése terítése látszik:
  - helyi fejlesztésekhez kapcsolódó pályázati lehetőségek;
  - területfejlesztési szervezetek és képviselőik név és címlistája;
  - ágazatonkénti szakértői listák;
  - területfejlesztési jogszabályok;
  - területfejlesztési tervek, programok (írott és elektronikus formában);
  - mintaprojektek ágazati rendszerezésben;
  - az egyes ágazatok piaci, technológiai jellegű információi.
- A személyes kapcsolatoknak ma szinte kizárólagos szerepe van az információk szolgáltatásában és az információkhoz való hozzájutásban egyaránt. Ezt általános társadalmi sajátosságaink, de az Internet-es kultúra alacsony szintje is indokolja. A kistérségekből kifelé mutató kapcsolatokban valamivel nagyobb arányban jelenik meg az Internet használata, ám itt is jelentős a személyesen történő tájékozódás.
- Az „információéhség” tagadhatatlan, ez azonban nem jelent díjfizetési hajlandóságot. Mint ahogyan jelenleg sem jellemző a díj ellenében igénybevett információs szolgáltatás, úgy a jövőben is a kistérségi szervezetek számára biztosított ingyenes szolgáltatást tartanak kívánatosnak.

Az intézményi struktúra önmagában és a benne foglalt emberi erőforrásokon keresztül befolyásolja az abszorpciót. A stabil jogi formával rendelkező, változatos feladatokat befogadó kistérségi intézmények elősegítik a tőkebeáramlást és megtartást. Ma Magyarországon nem csupán „alulról” folyik az intézményépítés, hanem ezt a folyamatot a „felülről” induló törekvések is alakítják. A különböző kormányzati szervezetek, hivatalok – felismervén a

kistérségi szint jelentőségét – saját feladatellátásuk szervezése során különböző kistérségi feladatkörök működtetését támogatják. Összességében legalább 17 olyan funkcióról, szervezetformáról tudunk, amely kistérségi szinten ma valamilyen hivatalosan elismert, támogatott formában megjelenhet. Ezek:

- kistérségi társulási iroda
- MEH megbízott
- Vidékfejlesztési iroda
- Vállalkozásfejlesztési iroda
- Tourinform iroda
- Falugazdász iroda
- EU információs iroda
- Teleház
- Ipari park, inkubátorház
- Jóléti Szolgálat
- Civil iroda
- Ifjúsági referens
- Foglalkoztatási referens
- LEADER kísérleti csoport
- Közműfejlesztési társulás
- Fejlesztési kht.
- Foglalkoztatási kht.

A fenti struktúrák nem feltétlenül egymástól függetlenül léteznek. Az intézményesülés szintjére így a struktúrák sokszínűsége és az integráció foka egyaránt utal.

Korábbi vizsgálataink (G.FEKETE, 2000) rámutattak, hogy:

- A kistérségi fejlesztő szervezetek száma 1994 és 1999 között közel megduplázódott. Döntően két intézkedésnek volt hatása az új szervezetek megalakulására. 1993-94-ben a PHARE Kistérségi Területfejlesztési Program, 1996-ban a Területfejlesztési Törvény adott ösztönzést.
- A lehetséges szervezeti formák közül mára egyértelműen az önkormányzati társulási forma dominál. A szervezetek több mint 2/3-a tartozik ebbe a kategóriába. Ezen belül a megállapodáson alapuló, bejegyzéssel nem rendelkező önkormányzati társulások a jellemzők. Az önkormányzati területfejlesztési társulásoknak csak alig 1/3-a működik önálló vagy részben önálló költségvetési intézményként. A szervezetek kevesebb mint fele minősül polgári jogi értelemben jogi személyiségnek. A többiek kötelezettségvállalása korlátozott.
A társadalmi szervezetként működő kistérségi fejlesztő szervezetek jellemzően a keleti országrészben gyakoribbak, ahol valamivel hamarabb és „mozgalomszerűen” indult a kistérségi szerveződés. (Arányuk itt meghaladja az 1/3-ot.)
Az 1996-ban és azután alakult szervezetek között már csupán 8% a társadalmi szervezetek aránya, gyakoribb azonban a közhasznú társaság.
16 olyan kistérségről tudunk, ahol egymás mellett ugyanarra a térségre többféle jogi státuszú szervezet is létezik.
- A társulások több mint 3/4-e 20 településnél kevesebbet fog össze. Csak az aprófalvas területeken jelenik meg néhány ennél nagyobb szervezet. A szerveződésekben megjelenő települések száma alapján a legnagyobb társulások az aprófalvas Dél-Dunántúlon és Pest megyében jellemzők, míg a kevesebb települést tömörítő társulások a Dél-Alföldön és a Közép-Dunántúlon fordulnak elő nagyobb arányban.

- A kistérségi szervezetek átlagos népességszáma 34 ezer fő. A legjellemzőbbek a 15-40 ezer fős területet lefedő együttműködések. Az aprófalvas területeken gyakori, 20%-ot meghaladó mértékű a 10 ezer lakosnál kisebb kistérség. A nagyfalvas dél-alföldi régióban a kistérségi együttműködésekhez tartozó népességszám a 40 ezer főt meghaladó tartományba tolódik el. A kistérségi szervezetek 40%-a rendelkezik térségfejlesztési irodával.
- *A belső területi strukturálódás* a tagtelepülések számától függően alakul. A válaszolók több mint 1/3-a jelezte, hogy a kistérségen belül mikrokörzeti tagolást is kialakítottak. A mikrokörzetek száma 1-3 db 30 esetben, 4-7 db 13 esetben és 1 esetben 14 mikrokörzet működik a kistérségen belül.
- A kistérségi fejlesztő szervezetek által ellátandó leggyakoribb feladatok:
  - A területfejlesztés koordinálása
  - Térségi infrastruktúrafejlesztés
  - Marketing és PR tevékenység
  - Kistérségi turisztikai programok megvalósítása
  - Térségi információs rendszer kiépítése
  - Vállalkozásélénkítés, gazdaságfejlesztés
  - Természetvédelem
  - Szociális programok megvalósítása
- Szinte minden szervezet (87%) érintett a turizmussal kapcsolatos projektekben. Úgy a lezárt, mint az elindított, az elfogadott tervvel rendelkező vagy a hosszú távon tervezett projektek alapján ez a témakör érinti a legtöbb szervezetet. A turizmust a szervezetek közötti elterjedést tekintve az informatikai, az infrastrukturális, a környezetvédelmi és az agrárfejlesztések követik közel 80%-os részesedéssel. A legkevesebb szervezetet érintő kutatás-fejlesztési, minőségbiztosítási projektek, ill. a hozzájuk kapcsolódó információk is a szervezetek több mint 1/3-ában számíthatnak érdeklődésre.
- A kistérségi szinten ellátott fejlesztési funkciók körét és számát a munkaszervezet kiépülése alapvetően meghatározza. Így pl. nem foglalkoztak a kistérségi társulások a térségmenedzser előtti/nélküli időszakban a települési és térségi programok, projektek megvalósításának ellenőrzésével, térségi marketinggel, újabb térségfejlesztési szereplők/partnerek bevonásával, ezen kapcsolatok építésével, a települések és az önkormányzatok programjainak, működésének segítségével, illetve nem tartották a kapcsolatot a kistérség vállalkozóival.
- A tervezett projektek száma alapján az elkövetkező időszakban – nem kis részben az elkészült vidékfejlesztési programok, kidolgozott projekttervek következtében – várhatóan jelentősen, a korábbi 1,5-3-szorosára nő az agrártermeléshez, élelmiszeripari feldolgozáshoz, kézművességhez, erdőgazdálkodáshoz, falumegújításhoz kapcsolódó tevékenység intenzitása. Ezek mellett a korábban viszonylag hanyagolt minőségbiztosítás, kutatás-fejlesztés és az országosan is szorgalmazott gyógyforrások-hasznosítása tartozik még a jelentősen előretörő fejlesztési területek közé. A projektek száma alapján úgy a foglalkoztatás, mint a környezetvédelem, az informatika és az oktatás, képzés megőrzi jelentőségét. A korábbihoz közel azonos súllyal szerepelnek az ipari parkokhoz, vállalkozói övezetekhez kapcsolódó fejlesztések is. A gazdasági jellegű fejlesztések markánsabb szorgalmazását tükrözi vissza a közösségfejlesztési, ifjúsági és szociális projektek számában jelzett csökkenés.

A fejlesztés belső emberi erőforrásait a fejlesztő intézmények alkalmazottai tesztelik meg. A fejlesztő intézményekben foglalkoztatottak száma, szakképzettség és iskolai végzettség szerinti összetétele, szakmai tapasztalati háttere a kistérségi kapacitások talán legfontosabb jelzői. A

korábbi vizsgálatok leginkább a kistérségi kapacitások ezen szegmensében tárták fel a helyzetet. (SZOBOSZLAI ZS., 1999) Így megállapították, hogy:

- Míg 1997-ben 113 szervezetben 50 térségmenedzsert és 79 további dolgozót alkalmaztak, 2002-re a vizsgált 183 szervezetben 127 alkalmazott dolgozott.
- A kistérségi társulás alkalmazásában állni nem "nyugdíjas állás", a forráshiány miatt és az esetleges források bizonytalansága miatt a térségmenedzseri állás bizonytalan és magas fluktuációt is mutat. Szinte minden kistérségi társulás hosszabb távon, 6 hónapnál hosszabb időtartamra alkalmazta menedzsereit, de szakaszosan, az elérhető források függvényében.
- Felsőfokú végzettséggel rendelkezett a térségmenedzserek 80 százaléka. Érdekesen oszlik meg a felsőfokú végzettség a nemek és a szakképzettségek szerint: a férfiak között domináns a műszaki-informatikai, illetve a gazdasági-pénzügyi és a mezőgazdasági végzettség, míg a női munkavállalók között egyenletesen oszlanak el a szakképzettségek. Humán-reál relációra bontva a szakképzettségeket, egyértelmű a reál végzettségük dominanciája. Azokban a kistérségi társulásokban, ahol több alkalmazott dolgozik, már specializálódnak a feladatok, így a szakember gárda is differenciált.
- A térségmenedzserek csaknem fele vett részt valamilyen szakmai képzésben.

A partnerségi együttműködések szervezésére, az ilyen együttműködésekben való részvételre való képesség az uniós támogatások megszerzésének alapkövetelménye. A partnerségi háló minél szélesebb kiterjedése előnyösen befolyásolhatja a kistérség működését. A partnerek működésük lehetséges 8 területi szintje (település, mikro-térség, kistérség, megye, régió, országos, határmenti, távolabbi nemzetközi) és 7 jellemző szektora (önkormányzatok, állami - önkormányzati intézmények, vállalkozások, civil szervezetek, fejlesztési ügynökség, állampolgárok, szakértők) alapján azonosíthatók. Kistérségi szinten így jellemzően a partnerek 56 potenciális típusával találkozhatunk. A társulás által kiépített háló sűrűsége utal a kistérségi kapacitásokra. A partnerek megbízhatóságával és motiváltságával súlyozni, minősíteni lehet ezt a hálót.

Korábbi tanulmányok a partnerség általános értelmezésére koncentráltak, empirikus vizsgálati eredmények nem állnak rendelkezésre.

A projektkivitelezői háttér is a kapacitásokra utal. A belső és külső kivitelezők közötti munkamegosztás, a kivitelezők megbízhatósága, anyagi háttere, ajánlattevő képessége a támogatások felhasználásának alapfeltétele. Ebben a kérdéskörben sem születtek korábbi vizsgálati eredmények.

A kistérségek anyagi ereje - mint kapacitáselem - határozza meg a mobilizálható sajátforrásokat és ezen keresztül a megszerezhető támogatások nagyságát. A kistérségi fejlesztő szervezetek költségvetése, abban az eddigi projektköltségek nagysága és aránya jelzi a tökemobilizáló képességet.

Az eddigi abszorpciós tevékenység és annak eredményei, azaz a pályázati aktivitás, valamint a térségbe vonzott támogatások mennyiségi és fajlagos mutatói a kistérségi kapacitások működésének eredményeire utalnak. A vizsgálat során az alábbi pályázati alapok ismertségére és igénybe vételére kérdeztünk rá:

- TEKI
- TTFC
- Széchenyi Terv
- PHARE Access
- SAPARD

- ISPA
- Soros Alapítvány
- MATRA
- KITA
- OFA
- Világbanki Segélyalap
- USAID

A fenti témakörök szerinti megismeréshez egy kérdőívet szerkesztettünk, amit az adott kistérségekben feltételezeten saját szervezetükön túlmenően is ismeretekkel rendelkező kistérségi menedzserekkel töltettünk ki 15 kiválasztott kistérségre. A kérdőívben az egyes témaköröket igyekeztünk mérhető mutatókkal „bemérni”. Így az alábbi tényezőkre kérdeztünk rá:

STRATÉGIAI TERVEZÉS

Tervellátottság

- az utolsó 5 évben készített tervek (komplex kistérségi, ágazati stratégiák, operatív programok, projekttervek, megvalósíthatósági tanulmányok
- a tervek leggyakoribb témái
- a saját kivitelezésben készített tervek aránya

A tervek illeszkedése a NFT programjaihoz

- a tervek által érintett operatív programok száma (max. 5)
- a megjelölt prioritásokból az alprogramokhoz illeszkedők aránya

A tervek hasznosulása

- a tervekre épült projektek száma

PARTNERSÉGI VISZONYOK

térségfejlesztési szereplők jelenléte

- vállalkezési sűrűség
- civil szervezetek sűrűsége

nyitottság

- tanulmányutak száma
- más térségekből kapott ötleteket tartalmazó projektek száma
- más kistérségekkel kialakított kapcsolatok száma és intenzitása
- szakértőkkel kialakított kapcsolatok száma és intenzitása
- web-lap léte
- saját kiadványokkal való ellátottság
- közvélemény tájékoztatására használt eszközök sokszínűsége

partnerségi háló

- a fejlesztés szereplői és a területi szintek szerinti kapcsolati mátrix sűrűsége (max 56 elem)
- együttműködésben megvalósított projektek száma
- külső kivitelezők által megvalósított projektek aránya
- külső kivitelezők értékelése
- pénzintézetekkel kialakított kapcsolatok

INFORMÁCIÓÁRAMLÁS

Tartalom

- bejövő információk témája, területi szintje és gyakorisága
- kimenő információk témája, területi szintje és gyakorisága

eszközök

- telematikai eszközök használatának gyakorisága a napi információáramlásban

- a fejlesztő munkában használt számítógépek száma
- Internetes-kapcsolatok kiépültsége

INTÉZMÉNYESÜLTSEG

- a kistérségben kiépült fejlesztési feladatkörök aránya az összes szokásos feladatkörből
- a kistérségben működő, a feladatokat ellátó intézmények száma
- a társulás által összefogott önkormányzatok száma
- a kistérség fejlesztő szervezeteinek jogi forma szerinti sokszínűsége
- saját kivitelezésben megvalósított projektek aránya

HUMÁNERŐFORRÁSOK

- fejlesztő feladatokra alkalmazott munkatársak száma
- felsőfokú végzettséggel rendelkező munkatársak aránya
- menedzser beosztásban alkalmazott munkatársak aránya
- területfejlesztési szakképzéssel rendelkező munkatársak aránya
- az alkalmazottak szakmai összetételének változatossága
- 35 évnél fiatalabb munkatársak aránya
- nő munkatársak aránya
- 4 évnél régebben a kistérségi fejlesztésben dolgozó munkatársak aránya

ANYAGI HÁTTÉR

a társulás gazdálkodása

- költségvetés nagysága
- a költségvetés térségi lakosra jutó összege
- gazdálkodás eredményessége
- térségi pénzügyi erőforrások
- önkormányzatok fejlesztési forrásai

EDDIGI ABSZORPCIÓS TEVÉKENYSÉG

- eddig felhasznált saját erő nagysága
- 1 Ft felhasznált saját erőre jutó támogatások nagysága
- ismert pályázati alapok aránya
- pályázott alapok aránya
- beadott pályázatok száma
- megszerzett támogatások nagysága

A minta a 150 statisztikai kistérség 10%-ára, 15 kistérségre terjedt ki. A minta kiválasztásánál fontos szerepet játszott a földrajzi fekvés, valamint a komplex társadalmi-gazdasági fejlettségi szint.

Az Észak-magyarországi Régióból három kistérséget vizsgáltunk. Ebből egy dinamikusan fejlődő (Eger) és kettő leszakadó (Abaúj, Dél-Heves).

4/1. táblázat: A kérdőíves megkérdezés mintatárségei

Társulás neve	Társadalmi-gazdasági fejlettségi szint
Nyugat-Dunántúl	
Zala-KAR Térségi Innovációs Társulás	Stagnáló
Göcsej Térsége Területfejlesztési Társulás	Fejlődő
Közép-Dunántúl	
Kristályvölgy Egyesület	Felzárkózó
Altal-ér Szövetség	Fejlődő
Dél-Dunántúl	
Koppány-völgye Területfejlesztési Önkormányzati Társulás	Leszakadó
Tamási Városkörnyéki Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása	Leszakadó
Közép-Magyarország	
Ipoly-menti Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása	Felzárkózó
Észak-Magyarország	
Eger Körzete Területfejlesztési Önkormányzati Társulás	Dinamikusan fejlődő
Abaúji Területfejlesztési Önkormányzati Szövetség	Leszakadó
Dél-Heves Megyei Kistérségi Terület- és Gazdaságfejlesztési Társulás	Leszakadó
Észak-Alföld	
Első-Nyírségi Fejlesztési Társaság	Fejlődő
Dél-Nyírség Térségi Fejlesztési Társulás	leszakadó
Dél-Alföld	
Észak-Békés Megyei Önkormányzati Térségfejlesztési Társulás	Stagnáló
Aranyhomok Kistérségfejlesztési Egyesület	Dinamikusan fejlődő
Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Egyesülete	Stagnáló

A leszakadó kistérségek felülreprezentáltságát az indokolja, hogy az abszorpciós képesség felmérése leginkább a leszakadó térségek tökebefogadási képességét kívánja feltárni és segíteni. A minta kiválasztásánál igyekeztünk elismerten aktív társulásokat megkérdezni. A motiváltságuk és a vezető térségmenedzserek felkészültsége szempontjából a minta teljesen homogén, a kérdőívek értékelésénél ezt a tényezőt mintegy szükséges alapadottságként kell értékelni.

Az értékelés szempontjai megegyeznek a kistérségi kapacitások abszorpciós képességet meghatározó tényezőivel. A különböző fejlettségű kistérségekből beérkező válaszok alapján az adott szempont szerinti mennyiségre vagy minőségre utaló mutatókat képeztünk, majd a kistérségeket egymáshoz viszonyítva, a maximum és minimum értékek között ötfokozatú skálát állítottunk fel és meghatároztuk a kistérségi kapacitások fejlettségi kategóriáinak határértékeit. A kérdőív végén ugyanezekről a szempontokról az adott kistérséget képviselő személy az adott kistérséget egy ötfokozatú skálán minősítve önértékelést végzett. Így az általunk képzett mutatókból kapott kategóriák beazonosítását a válaszadók önértékelése is segítette.

4.2. Vizsgálati eredmények

4.2.1. Stratégiai tervezés

Tervellátottság

Az abszorpciós képesség első vizsgálandó szempontja a kistérség tervellátottsága volt. Nem lehet észre összefüggés a területi fejlettségi szint és a tervellátottság számszerű mutatói között.

A legtöbb tervet az elmúlt négy évben az Abaúji Területfejlesztési Önkormányzati Szövetség készítette (21 db), ami leszakadó kategóriába tartozó térségben működik. Több dinamikus fejlődő kistérségben ennek a tervmennyiségnek csupán a töredékét állították elő. A kistérségi társulásokban 3-21 terv készült. A leggyakoribb a térségenkénti 9-15 terv.

A legtöbb terv 1999-2000-ben született. Az eddig elkészített tervek fele került kidolgozásra ebben a két évben.

Az összes program 1/5-e komplex stratégia. Jellemzően kiugró ágazat a tervezés szempontjából a turizmus és az agrár- és vidékfejlesztés. Megvalósíthatósági tanulmányok, mikro-térségi fejlesztési stratégiák, illetve operatív programok, helyzetértékelő tanulmányok egyenlő arányban találhatóak a kidolgozott tervek között. A magasabb fejlettségi szinten lévő kistérségekben a megvalósíthatósági tanulmányok száma nagyobb.

A vizsgált kistérségek kétharmadánál a terveket főleg belső szakértők bevonásával készítették, míg a fennmaradó egyharmadnál inkább vettek igénybe külső tervező erőket.

A megkérdezett kistérségek közül három nem jelölte meg a tervekre épült projektek számát. A többi tizenkettő összesen 1330 olyan projektet nevezett meg, ami az adott programokra épült. Az egyes kistérségekre eső projektek száma 15 és 356 között mozgott.

Megfigyelhető jelenség, hogy léteznek olyan kistérségek, amelyek kevés tervvel rendelkeznek és a tervellátottság mutatói gyengék, ennek ellenére a tervekre ráépült projektek száma eléri a jobb tervezési mutatóval rendelkező kistérségek projektarányát. Ez a jelenség a magasabb szinten lévő kistérségek körében figyelhető meg. A tervezésnél nem a tervek száma a döntő, hanem a tervek minősége, ami jobb fejlesztési és befektetési alapot készít elő az adott kistérségben.

4/2. táblázat: A tervek számának értékelése

Tervek száma	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
15-	kiváló	2	1
13-14	jó	3	0
7-9	közepes	4	1
5-6	gyenge	6	1

Tervek illeszkedése a nemzeti, regionális programokhoz

Az abszorpció szempontjából nagyon fontos tényező, hogy az adott tervek mennyire illeszkednek a nemzeti és regionális fejlesztési programokhoz. Az országos, regionális, esetenként európai szintű fejlesztési programokhoz való kapcsolódás igényét a válaszadók fele emelte ki, bár erre konkrét kérdés nem vonatkozott. Az viszont megállapítható, hogy minden válaszadó kistérségi szervezet ismeri a NFT operatív programjait, mert a kidolgozott projektek meghatározóan kapcsolódnak a programcsoportokhoz.

A kérdésekre adott válaszok közül markánsan kitűnik, hogy minden kistérség rendelkezik olyan stratégiai fejlesztési célokkal, amelyek teljes mértékben illeszkednek a Regionális Fejlesztés Operatív Programokhoz.

A Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjai közül a ROP és a KIOP keretében támogatott programokhoz a legnagyobb az illeszkedési aránya a kistérségek által kidolgozott projekteknek. A Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program céljaihoz rendelhető tervet a kistérségek 87%-a dolgozott ki. Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Programhoz a kidolgozott projektek 53%-a illeszkedik. Figyelembe véve, hogy a kidolgozott tervek jelentős hányada az AVOP-hoz köthető, kiemelendő, hogy a kistérségek fejlesztési projektjeiben nem a hagyományos értelemben vett agrárgazdálkodási, hanem a vidékfejlesztéshez kapcsolódó célok,

a dominánsak. A számában és arányában is domináns vidékfejlesztési stratégiák és ágazati programok számos KIOP-hoz kapcsolódó célt is tartalmaznak.

A Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Programhoz és a Gazdasági Versenyképesség Operatív Programhoz való illeszkedés a megkérdezettek körében egyaránt 33%-os. A válaszadók által ismertetett fejlesztési programok célkitűzéseiben megjelennek ezek a fejlesztési irányok, de a projektek kidolgozása során már másodlagos, közvetett célként szerepelnek. Az ilyen jellegű fejlesztési célok beépülnek a már ismertetett OP-hez kapcsolódó projektekbe, illetve a komplex és az ágazati kistérségi stratégiákba.

A fejlesztési projektek száma nem arányos az operatív programcsoportokhoz kapcsolt elérhető források százalékos megoszlásával. A kistérségek fejlesztési céljai a ROP, KIOP és az AVOP támogatásokhoz illeszkednek nagyobb arányban. A jelentősebb támogatási kerettel rendelkező HEFOP és GVOP támogatási céljaihoz illeszkedő projektek kevesebb számban kerültek kidolgozásra.

Figyelemreméltó jelenség, hogy a fejlesztési társulások által kidolgozott programok mindegyike illeszkedik valamelyik Operatív Programcsoporthoz.

4/3. táblázat: A Nemzeti Fejlesztési Tervhez való illeszkedésének értékelése

A kapcsolódó OP-k száma	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
5	kiváló	1	
4	jó	1	
3	közepes	10	2
1-2	gyenge	3	1

4.2.2. Nyitottság, kommunikáció

Kapcsolati háló sűrűsége

A kistérségek abszorpciós képességét jelentősen meghatározza, hogy az adott kistérség milyen kapcsolati hálóval rendelkezik. Az információáramlás, kapcsolati tőke, hatékony kommunikáció elengedhetetlen összetevők a tökemegtartás szempontjából. A tervezés, kivitelezés és az értékelés folyamán fontos szerepet kap, hogy milyen kapcsolatokon keresztül, milyen forrásból, milyen csatornákon keresztül lehet használható információkhoz jutni. A kapcsolati háló minél szélesebb és tágabb kiépítése és gondozása garancia arra, hogy az adott kistérség fejlesztési tevékenységének minden résztvevője és érintettje megtalálja a saját szerepét az adott programban, illetve a lehető legtöbb szereplő bevonásával a leghatékonyabb együttműködés jöjjön létre a különböző területi szintek között.

A kapcsolati háló kiépítettségének és működésének értékelése több lépcsőben történt. A mintát alkotó kistérségek mindegyikénél megvizsgálásra került a különböző térségi szinten létező kapcsolatok száma és típusa. A különböző típusú kapcsolatokat egy közös táblázat mutatja. Összesen 56 féle kapcsolat lehetséges.

Kapott mátrix jól reprezentálja a kistérségek kapcsolati hálójának kardinális pontjait. A szereplők és a szintek kapcsolata nagyon jól kirajzolódik és a legfontosabb kapcsolatok metszeténél súlypont képződik. Ezeket lehet elemezni a szereplők és a területi szintek szempontjából is.

Az önkormányzatok a települési és a kistérségi szinten állnak kapcsolatban a legtöbb kistérségi szervezettel.

Az állami, önkormányzati közigazgatási és hivatali szervek elsősorban a megyei és az országos szintről rendelkeznek számottevő kapcsolattal a kistérségi szervezetekkel.

A vállalkozásokkal való kommunikáció döntően kistérségi szinten, jóval csekélyebb arányban települési szintről jön létre. Az abszorpciós képesség alapvetően a kistérségekre vonatkozik, ezt figyelembe véve előnyös, hogy a gazdasági élet fontos szereplői kistérségi szinten jelennek meg partnerként.

A civil szervezetekkel kialakított kapcsolatok a kistérségi, megyei és regionális szinteken jelennek meg. Ez a települési és mikro-térségi civil szervezetek hiányával is magyarázható lenne, ám más kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy igenis vannak helyi civil szervezetek, de úgy látszik, a kistérségi szervezetek még kevésbé találták meg az utat feléjük – és viszont. A nagyobb működési területtel rendelkező civil szervezetekkel kiépült szorosabb kapcsolat azt is jelzi, hogy a kistérségi fejlesztés szempontjából a civilek inkább külső tényezőként jelennek meg. A velük való kommunikáció témája leginkább a tervezés szempontjából is kiemelt helyen álló turizmus. Ezen túl vállalkozásfejlesztési és információs társadalom témakörökben folytatnak kommunikációt a kistérségek a civil szervezetekkel. Az abszorpciós képesség szempontjából, mint külső szellemi és infrastrukturális erőforrást kell a civil szervezeteket figyelembe venni.

A fejlesztési ügynökségek és irodák irányába történő információ kibocsátás illetve az onnan érkező információk fogadása megyei és regionális szinteken történik. Ennek oka a fejlesztési ügynökségek működési területe és tevékenysége. Az ügynökségekkel való kapcsolat a tökemegtartó képességet a szakértelem és az egyéb szellemi humánerőforrás hozzáadásával növeli.

Az állampolgárokkal való kommunikáció leginkább a kistérségi fórumokon, illetve szinteken zajlik. Jelentős a mikro-térségi szinten, illetve a települési szinten történő információcsere. Ezek legjelentősebb formája a helyi médián keresztül történő információ kibocsátás, illetve a lakossági projektek lokális helyzetértékelése, tervezése.

A szakértők az adatok szerint kistérségi, vagy annál magasabb szinten, külső személyként kapcsolódnak a kistérségekhez. Megállapítható, hogy elenyésző számban külföldi szakértők is bevonásra kerülnek a kistérségi tevékenységbe. A fejlesztési tervekben kitűnik, hogy minden kistérség elsődleges célja közé tartozik a helyi humán erőforrás – a helyi szakértői apparátus – kitermelése. A helyi humán erőforrás minőségének növelésével az abszorpciós képesség is növelhető. Ennek hiányában szükséges igénybe venni a külső szakértőket. A helyi szakértők alkalmazása nem zárja ki a külső szakértőkkel való kommunikációt, hiszen a különböző területi szintekről érkező információk és tapasztalatok előnyösen befolyásolják a kistérségek stratégiai, illetve operatív tervezését, program kivitelezését, tökemegtartó képességét.

A kommunikáció létrejöttének feltűnően mellőzött helye a mikro-térségi szint. Az alatt a település jelenik meg, mint gazdasági társadalmi közösségi forma, fölötte a kistérség. Nem minden esetben indokolt a mikro-térség kistérségen belüli kialakítása, ezért az abszorpciós képességet befolyásoló hatása is esetleges, speciális helyzetekben jelentős. Ezeknek a helyzeteknek a felmérésére a kutatás nem vállalkozott.

Az 56 lehetőségből a különböző kistérségek 6-30 között jelöltek be létező, információáramláson alapuló kapcsolatot. Átlagosnak a 9-12 közötti értékek tekinthetők. Ezt az értéket alapul véve végeztük el az értékelést. A válaszadók önértékelésével összevetve megállapítható, hogy a kistérségek felében magasabb színvonalúnak ítélték saját kapcsolati hálójuk sűrűségét, amiben vélhetően már minőségi elemek is tükröződnek.

4/4. táblázat: Kistérségek információs kapcsolatainak száma

Kapcsolatok száma	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
15-30	kiváló	3	
11-14	jó	5	1
8-10	közepes	3	1
6-7	gyenge	4	1

A befelé irányuló információk a települési szint mellett leginkább a megyei, regionális, országos szinteken jelennek meg, míg a kistérségek információ kibocsátása leginkább a kistérség területére, a településekre és a megyére irányul. Megfigyelhető egyfajta „információelosztás”, a nagyobb területi egységek felől a kisebb területi egységek felé.

A befelé irányuló információk témája általános jellegű, továbbá a turizmushoz, az információs társadalomhoz és a műszaki infrastruktúrához köthető. Jellemzően kifelé irányuló téma az általánosan túl a vállalkozásokhoz és a turizmushoz köthető információk köre.

Ha összevetjük az információ áramlásának irányát és az információk típusát, megfigyelhető, hogy speciális jellegű információk áramlanak a magasabb területi szintről az alacsonyabb, települési szint irányába, majd a kistérségi szinten átalakulva, komplexebb jellegű vállalkozásfejlesztési céllal történik a kibocsátás a kistérség vállalkozói felé. E mellett markánsan megjelent a turizmus, ami az utóbbi évek leginkább preferált fejlesztési iránya. A ROP-hoz kapcsolódó projektek között is nagy számban szerepelnek a turizmushoz kapcsolódó tervek.

Az abszorpciós képesség megítélése szempontjából a kistérségek vállalkozókkal kialakított kapcsolata figyelemreméltó, a kistérségi szint egyik fő erőssége.

Az információáramlás mutatószámát a szereplők és a téma számának a kapcsolat intenzitásával való összevetésével alakítottuk ki. A mutatószámok differenciálásával négyfokozatú értékelési skála alakult ki. Ennek segítségével minősíthetővé vált a mintát adó kistérségek külső információval való ellátottsága, illetve információ-kisugárzása.

Az információ-befogadás mutatószáma 2,71 és 8,55 között változik.

4/5. táblázat: A kistérségek információbefogadó képessége

Mutatószám értéke	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
6,0-8,9	kiváló	4	2
4,0-5,9	jó	6	1
2,0-3,9	közepes	5	0

4/6. táblázat: A kistérségek információ kibocsátó képessége

Mutatószám értéke	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
6,0-8,9	kiváló	1	0
4,0-5,9	jó	5	0
2,0-3,9	közepes	9	3

Más térségek tapasztalatainak ismerete

A más kistérségekkel kialakított kapcsolatok száma, intenzitása, valamint a térségek közötti kommunikáció sokfélesége segítségével számszerű mutatóként is mérhető a más térségekből érkező tapasztalatok mennyisége. A minta szereplőinek mutatószámait sorrendbe rakva és osztályozva egy négyfokozatú skálán érzékeltethető a beáramló tapasztalat-mennyiség.

A magasabb szintű komplex társadalmi-gazdasági besorolással rendelkező kistérségek jellemzően a jobb mutatóval rendelkező értékkategóriába tartoznak, de megtalálhatóak ugyanott a leszakadó térségek is. A külső tapasztalatok széleskörű ismerete nem garancia a magasabb fejlettségi szint elérésére, de szinte elengedhetetlen tényezője annak.

Ebben az esetben megfigyelhető a kistérségek egy kissé magasabb szintű, de összességében arányos önértékelése.

4/7. táblázat: Más térségek tapasztalatainak ismerete, interakció

Mutatószám értéke	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
4,0-5,5	kiváló	3	0
3,0-3,9	jó	2	0
2,0-2,9	közepes	7	1
1,0-1,9	gyenge	3	2

Szakértői kapcsolatok

A kistérségek szakértői kapcsolatairól már szó volt. Jellemzően külső szakértőkkel állnak kapcsolatban, aminek ellentmond az a tény, hogy a fejlesztési tervek kétharmadát belső erőforrás felhasználásával készítik el. Ennek az ellentmondásnak az oka az, hogy a válaszadás során nem tüntették fel a belső szakértőket. Ez a kimutatás a külső szakértőkkel való kapcsolatokat értékeli. A mutatószám a szakértők számából, a kapcsolattartás intenzitásából és a témák mennyiségéből tevődik össze. Itt is a négyfokozatú skála került alkalmazásra. Kivételt képez az a kistérség, amelyik a kimutatás szerint nem rendelkezik szakértői kapcsolatokkal. Ebben az esetben a mutatószám 0.

A szakértői kapcsolatok a kistérségek átlagában közepesek. Az alacsonyabb komplex társadalmi-gazdasági fejlettségi szinten lévő kistérségek egy csoportja - a szerényebb belső humán kapacitásokat ellensúlyozandóan - jobb mutatószámot mutat, mint a középmezőnyben szereplő dinamikusabban fejlődő kistérségek. Ez a fejlesztésre való törekvés igényét és nagyobb intenzitását is mutatja, ami az abszorpciós képesség szempontjából egyértelműen pozitív jelenség.

4/8. táblázat: A kistérségek szakértői kapcsolatainak értékelése

Mutatószám értéke	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
7,0-18	kiváló	3	0
5,0-6,9	jó	5	0
2,5-4,9	közepes	5	2
0,0-2,4	gyenge	2	1

4.3.3. Menedzsment kapacitások

Fejlesztő intézmények kiépültsége

A kistérségekben működő fejlesztő intézmények felmérése során két mutatószám került megállapításra. Az első százalékos értékben mutatja, hogy az adott kistérségben milyen arányban vannak jelen a kistérségi szinten szokásos feladatkörök.

Az egyes feladatok intézményesülésének értékeit megvizsgálva nagyon jól kirajzolódik, hogy a fejlettebb térségek magasabb arányban adnak otthont a felsorolt, a fejlesztéseket segítő felelősöknek.

4/9. táblázat: A fejlesztési feladatok intézményesülése

A fejlesztés intézményesült szereplőinek jelenléte az összes szokásos feladatok arányában (%)	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
70,0-94,0	kiváló	2	0
60,0-69,9	jó	6	2
40,0-59,9	közepes	2	
25,0-39,9	gyenge	4	1

A másik mutatószám az említett feladatokat befogadó kistérségi szervezetek számát mutatja. Ellentétben az előző mutatószámmal, ez egy mennyiségi jellegű mutató, míg a másik minőségi jellegű mutató volt.

4/10. táblázat: A kistérségek területén működő fejlesztési intézmények száma

Intézmények száma	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
25-70	kiváló	6	2
15-24	jó	1	0
5-14	közepes	5	1
4	gyenge	4	0

A fejlesztő intézmények mennyiségi értékelése során több dinamikus fejlődő kistérség a középmezőnybe került. A fejlesztő intézmények, ha egy feladatkörre koncentrálnak, nem fejtik ki pozitív hatásukat a kistérségek komplex társadalmi-gazdasági fejlettségi szintjére. Nem a *minél több*, hanem a *minél többféle feladatot ellátó* fejlesztési intézmény képes eredményes fejlődést generálni. Az abszorpciók képesség növelése érdekében a kistérségeknek minél több területre ki kell terjesztenie fejlesztési intézményeket.

Fejlesztéssel foglalkozók létszáma

A legtöbb fejlesztéssel foglalkozó munkatárssal a legnagyobb földrajzi területet átfogó Által-ér Szövetség rendelkezik. Emellett általánosnak mondható a kistérségenkénti 20-30 fő helyi szakember részvétele a fejlesztés generálásában. A 3-4 főt megjelölő szervezetek között olyan is van, aki a kérdést szűken értelmezve, csak a kistérségi társulás által alkalmazottak létszámával kalkulált.

4/11. táblázat: kistérségek fejlesztéssel foglalkozó szakembereinek száma

Intézmények száma	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
30-53	kiváló	3	2
25-29	jó	4	0
10-24	közepes	4	1
3-4	gyenge	4	0

Területfejlesztési szaktudás

A területfejlesztési szaktudás mérése három szinten történt. Minden kistérség szakemberi közül kiválasztásra kerültek a felsőfokú végzettséggel rendelkező, a területfejlesztési szakképzettséggel rendelkező és a menedzserképzettséggel rendelkező személyek. Mindhárom kategória esetében meghatározásra kerültek a kistérség számára rendelkezésre álló szakembergárdához viszonyított százalékos arányok. A százalékos értékek utalnak a területfejlesztési szaktudás kistérségenkénti különböző mértékű jelenlétére. Átlagosan a munkatársak 2/3-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A megkérdezett kistérségek egyharmadában nem található meg egyidejűleg gazdasági-, társadalmi-, és műszaki alapvégzettségű szakember. Csak a nagyobb létszámok mellett van lehetőség az integrált fejlesztéshez szükséges sokoldalú szaktudás biztosítására. Kimondottan területfejlesztési szakképzettséggel átlagosan az alkalmazottak 1/7-e rendelkezik és hasonló arányban szerepelnek a menedzser beosztásban dolgozók is.

4/12. táblázat: A kistérségi szervezetek szakember-ellátottsága

Területfejlesztési szakképzettséggel rendelkezők aránya	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
50,0-75,0	kiváló	1	0
20,0-49,9	jó	5	2
5,0-19,9	közepes	7	1
0,0-4,9	gyenge	2	

Területfejlesztési tapasztalat és stabilitás

A területfejlesztési tapasztalat és egyben a stabilitás mutatójaként a négy évnél régebben a kistérségi szervezetnél dolgozók száma és aránya került meghatározásra. Az értékelés kategóriáinak kiválasztásaként a kérdőívben meghatározott önértékelést jeleztük. Elmondható, hogy a nagyobb területű kistérségek, amelyek nagyobb szakembergárdával rendelkeznek, illetve előbb alakultak, több tapasztalt szakemberrel rendelkeznek. Ahol a hiányosan kitöltött kérdőív okán nem lehetett számadatot írni az önértékelésre adott kategóriából lehet következtetni a szakembergárda összetételére.

4/13. táblázat: Területfejlesztési tapasztalat és stabilitás

4 évnél régebben ott dolgozók aránya	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
50,0-75	kiváló	4	
30,0-49,9	jó	6	2
15-29,9	közepes	3	1
10,0-14,9	gyenge	2	

4.3.4. Partnerségi háló

Térségi szereplők létszáma

A partnerségi háló egyik reprezentatív mutatója a térségi szereplők száma. A mintaként kiválasztott kistérségek nem azonos nagyságú területen működnek, különböző számú és helyzetű települések tartoznak egy-egy kistérséghez. Az összehasonlító elemzés nem nyújt valós képet arról sem, hogy a különböző számú szereplő a különböző kistérségek esetében milyen minőségi értéket képvisel. Ezért a térségi szereplők számának értékelését a kistérségek végezték el saját magukra nézve. A különböző típusú térségi szereplőket (önkormányzatok, állami, önkormányzati intézmények, hivatalok, vállalkozások, civil szervezetek, fejlesztési ügynökségek, állampolgárok és szakértők) motiváltságuk, megbízhatóságuk és az eddigi együttműködés tapasztalatai alapján értékelték. Ezek összesítésével jutottunk egy általános kép felrajzolásához.

A részeredményekből megállapítható, hogy a különböző térségekben az ugyanazon szektorhoz tartozó szereplők értékelése nagyon változó. A kistérségi szervezetek saját karakterükön túl a kistérség területi jellegéből, gazdaság-társadalmi minőségéből adódóan is különbözően viszonyulnak a potenciális partnerekhez.

Az abszorpciós képesség felmérése céljából erre a témára speciálisan a kistérségre irányuló kutatást kell elvégezni.

4/14. táblázat: A térségi szereplők mint potenciális partnerek önértékelése

Értéke- lés	Partnerek száma		Térségi szereplők motiváltsága		Térségi szereplők megbízható- sága		Folytatható partnerségi együttműködé- sek értékelése		Összesített értékelés	
	Kistérségi társulás	Ebből észak- magyarországi	Kistérségi társulás	Ebből észak- magyarországi	Kistérségi társulás	Ebből észak- magyarországi	Kistérségi társulás	Ebből észak- magyarországi	Kistérségi társulás	Ebből észak- magyarországi
kiváló	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0
jó	6	0	4	0	8	0	8	1	8	1
közepes	5	1	9	3	5	2	5	2	6	2
gyenge	3	1	2	0	1	0	1	0	1	0

4.3.5. Kivitelezői háttér

Kivitelezők elérhetősége a térségen belülről

A térségen belüli kivitelezők elérhetőségét jól mutatja, hogy a válaszadók által felsorolt összes projekt 87%-a belső kivitelező közreműködésével született meg. Ennek az értéknek az egészhez viszonyított megoszlása a következőképpen alakult: 61% térségen belüli független, a fennmaradó 26% saját érdekeltségi körbe tartozó kivitelező volt.

A megbízás jellegét vizsgálva nem emelhető ki semmiféle olyan tevékenység, amivel túlnyomórészt térségen kívüli kivitelezőt bíznanak meg

A különböző kivitelezői csoportok minősítése során a saját érdekeltségi körbe tartozó vállalkozások, térségen belüli profitérdekelt, illetve non-profit vállalkozások magasabb értéket kaptak a válaszadóktól az ajánlattételi képességre és a megbízhatóságra, mint a nagyobb, térségen kívüli kivitelezők. Ennek oka lehet, hogy a térségen belüli vállalkozók jobban ismerik a térség belső helyzetét, illetve a helyiekkel könnyebb szót érteni. Nem elhanyagolható szempont

a kivitelezőkkel való kommunikáció sem. Ez az értékelési szempont is jobb értékeket mutat, mint a térségen kívüli kivitelezők esetében.

Kivitelezők elérhetősége a térségen kívülről

A térségen kívüli kivitelezők erőssége a válaszadók szerint az anyagi háttér. Bár nem rendelkeznek olyan jó megbízhatósági mutatókkal, mint a térségen belüli cégek, de az ajánlattételi képesség értékei sincsenek nagyon elmaradva az előző csoporttól.

Általánosan elmondható, hogy a térségen kívüli kivitelezők, az anyagiak terén meglévő előnyük kihasználásával képesek versenybe szállni a helyi kivitelezőkkel. Bár hangsúlyozni kell, hogy a válaszok nyomán kirajzolódó értékek nem sokkal maradnak el a térségen belüli cégektől, de figyelembe véve, hogy a projektek csak elenyésző százalékát kapják meg megbízatásként, nyilvánvaló, hogy ez a különbség döntő szerepet játszik a kivitelezők kiválasztása során.

4.3.6 Anyagi háttér

A társulások pénzügyi lehetőségei

Az abszorpciós képesség vizsgálata esetében a befogadó térségek anyagi háttérének vizsgálata elengedhetetlen feladat. A mintát adó kistérségek területén működő fejlesztési társulások költségvetési adatai alapján készült el az elemzés egyik része. Értelemszerűen az adatok így nem az egész kistérségre, hanem a fejlesztési társulás működési területére vonatkoznak.

A fejlesztési társulások utóbbi négy éves költségvetési adatainak vizsgálata kimutatta, hogy a 2000. és 2002. évek között a társulások költségvetése nem mutatott egységes tendenciát. Mind a csökkenés, mind a növekedés megfigyelhető a kiválasztott mintán. A csökkenés és a növekedés mértéke kiegyenlíti egymást, ezért ezt az intervallum a minta estében stagnáló időszakként jelenik meg.

2002-ben a költségvetési adatok azt mutatják, hogy az alacsonyabb gazdasági-társadalmi fejlettségi kategóriába sorolt területeken működő társulásnál a költségvetés összegének nagysága lecsökkent. Ezzel szemben a fejlődő, illetve a nagyobb területi egységeken működő társulások esetében a költségvetés összege megnőtt. A növekedés kiváltó oka elsősorban a pályázatokból, másodsorban az egyéb forrásokból származó bevételek növekedése. A kisebb térségek költségvetési csökkenésének az oka a fentebbfelsorolt forrásokból származó bevételek fokozatos csökkenése.

Minden társulás esetében megvizsgáltuk az egy főre jutó költségvetés éves átlagát 2001-2002-re. A kapott számadatok így összehasonlíthatóvá és egy rangsor mentén értékelhetővé és minősíthetővé váltak. A minősítés szempontja a kistérségek egy főre eső költségvetési hányadának egymáshoz való viszonyítása, melynek a legnagyobb értéke jelenti az elérhető legmagasabb minősítést, a legkisebb pedig a legalacsonyabb minősítési szintet. A köztes kategóriák a számadatok értékcsoportba rendezésével alakultak ki.

4/15. táblázat: A társulások költségvetésének nagysága

1 főre eső átlagos költségvetés 2001-2002 ezer Ft	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
1,500-2,500	kiváló	4	1
1,000-1,499	jó	2	0
250-999	közepes	5	1
36-249	gyenge	4	1

A komplex gazdasági-társadalmi fejlettségi szintet nem mindig követi az egy főre jutó költségvetések nagysága. A pénzügyi háttér önértékelése sem arányos az egy főre jutó költségvetés nagyságával, hiszen a szervezetek helyzetüket fejlesztési szükségleteikhez és kialakult struktúráik működtetési követelményeihez mérik és nem egymáshoz.

A kistérségi fejlesztő szervezetek költségvetési adatainak elemzése során megállapítható, hogy nyolc volt nyereséges, egy veszteséges, öt társulás pedig teljes mértékben felhasználta a költségvetési keretét. Két társulás nem adott meg olyan adatokat, amelyből megállapítható lett volna a társulás költségvetésének alakulása.

A vállalkozók pénzügyi lehetőségei

A térségi fejlesztéseket mozgató, a külső támogatásokat megkötő önkormányzati és a vállalkozói szféra pénzügyi háttérének vizsgálata során az összehasonlíthatóság problémája újra megjelenik. A statisztikai adatokból nyerhető mennyiségi mutatók és az önértékelési kategóriák nem egyeznek. A minta minden egyes tagja sokrétű információkra támaszkodva, de a saját értékrendjéhez viszonyítva állapította meg a két tényező háttérét. Ezzel együtt is az önértékelés kategóriái és a fejlettségi szint összhangja jól megfigyelhető a dinamikusan fejlődő kistérségek területén működő társulásoknál, ami újfent rávilágít arra, hogy a vállalkozói szféra jelenléte nagymértékben meghatározza a fejlettségi szintet.

4/16. táblázat: Vállalkozói háttér

1000 főre eső vállalkozások száma 2001	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
80,0-98,0	kiváló	4	1
50,0-79,9	jó	4	0
40,0-49,9	közepes	5	1
30,0-39,9	gyenge	2	1

4/17. táblázat: Az önkormányzatok pénzügyi lehetőségei

1 főre eső éves önkormányzati költségvetés 2001 (e Ft.)	Értékelés	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
200-209	kiváló	2	
180-199	jó	3	2
150-179	közepes	2	1
130-149	gyenge	8	0

Pénzintézeti háttér

A pénzintézeti háttér kistérségenként változó. A térségfejlesztési társulások legtöbbszörnek nincs tapasztalata a térségben működő pénzintézetekkel való együttműködésben. Az alacsonyabb fejlettségi szinten lévő társulások esetében az együttműködés affinitása – esetleg kényszere – nagyobb. A szerzett tapasztalatok meghatározóan pozitívak, ez is igazolja a helyi kapcsolatok kiépítésének jogosultságát.

4.3.7. A kistérségi szervezetek kapacitáselemzésének összegző megállapításai

A megkérdezett társulásokra jellemző értékek alapján meghatározhatók a kistérségi fejlesztő kapacitások értékelésének határértékei.

Azokat a társulásokat mondhatjuk kapacitásuk alapján kiválóknak, amelyek:

- legalább 15 kidolgozott tervvel rendelkezik

- a lehetséges 56-féle szervezetből minimum 15-féle szervezettel áll kapcsolatban
- a kistérségekben található fejlesztési szervezetek legalább 51 %-ával rendelkezik
- kistérségi szinten legalább 30-an dolgoznak a fejlesztő szervezetekben
- az alkalmazottak legalább 50%-a rendelkezik területfejlesztő szakképesítéssel
- A kistérségi társulás éves egy főre jutó költségvetése 1500 Ft-nál magasabb

Azokat a társulásokat mondhatjuk kapacitásuk alapján jónak, amelyeknél:

- legalább 11 kidolgozott tervvel rendelkeznek
- a lehetséges 56 féle szervezetből minimum 11-tal áll kapcsolatban
- a kistérségekben található fejlesztési szervezetek legalább 31 %-ával rendelkezik
- kistérségi szinten legalább 20-an dolgoznak a fejlesztő szervezetekben
- az alkalmazottak legalább 50%-a rendelkezik területfejlesztő szakképesítéssel
- A kistérségi társulás éves egy főre jutó költségvetése 1000 Ft-nál magasabb

Azokat a társulásokat mondhatjuk kapacitásuk alapján átlagosnak, amelyek:

- legalább 7 kidolgozott tervvel rendelkezik
- a lehetséges 56 féle szervezetből minimum 8-al áll kapcsolatban
- a kistérségekben található fejlesztési szervezetek legalább 21 %-ával rendelkezik
- kistérségi szinten legalább 10-en dolgoznak a fejlesztő szervezetekben
- az alkalmazottak legalább 25%-a rendelkezik területfejlesztő szakképesítéssel
- A kistérségi társulás éves egy főre jutó költségvetése 200 Ft-nál magasabb

Az ezeknél a mutatószámoknál alacsonyabb értékkel rendelkező társulások kapacitása a gyenge értékkategóriába tartozik.

A mintából egy fejlesztő társulás sem tartozik tisztán a „kiváló” kategóriába. A Tamási Városkörnyéki Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása és az Abaúji Területfejlesztési Önkormányzati Szövetség mutatói közelítik meg ezt az értéket leginkább, de mindkettő társulás esetében a szakemberek száma nem lépi túl a minta eredményei alapján valószínűsíthető optimális mértéket.

A mintákban szereplő kistérségi társulások mindegyike mutat legalább egy szempont szerint kiváló vagy jó minősítést. Mintánkban az intézményesülés a két legkisebb kistérség kivételével, mindenhol jobb az átlagosnál.

Példaértékűnek tekinthető úgy a szakemberek száma mint képzettsége alapján az Eger térsége és az Által-ér Szövetség humánerőforrás-ellátottsága. A tervezés terén az Abaúji és a Tamási térsége társulásoktól lehet tanulni. A kapcsolatokban a Göcsej, a Dél-Nyírségi és a Tamási térsége társulások jeleskednek.

Az elmúlt év teljesítménye alapján pedig az anyagi források biztosításában Abaúj, a Kristályvölgy, az Észak-Békési és az Aranyhomok társulások mutattak példát.

4/19. táblázat: Példaértékű fejlesztési kapacitások a megkérdezett társulások körében

Fejlett kapacitások	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
humánerőforrások	7	2
kapcsolatok	3	0
tervezés	2	1
anyagi háttér	4	1

A társulások felében legalább egy szempont szerint kapacitás-hiányok mutathatók ki. A legtöbb hiány – a közelmúlt élenk tervezési folyamatai ellenére is - a tervezés területén adódik. Nem

elsősorban a programok, mint inkább azok ágazati sokszínűsége és a programokra épülő projektervek hiánya mutatható ki.

A tervezésen túl a másik három fő szempont szerint is a társulások kb. ¼-e szorul fejlesztésre.

4/20. táblázat: Jellemző fejlesztési kapacitáshiányok a megkérdezett társulások körében

Kapacitáshiányok	Kistérségi társulás	Ebből észak-magyarországi
humánerőforrások	4	0
kapcsolatok	4	1
tervezés	6	1
anyag háttér	4	1

A kapacitásmutatók értékeinek alakulása és a területi fejlettségi szint között nincs összefüggés. A magasabb fejlettségi szint nem függ egyértelműen a fejlesztési kapacitásoktól és viszont: a kapacitások nem a legfejlettebb térségekben a legerősebbek. Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy egy alacsonyabb szinten lévő kistérség mobilitásában a fejlesztési kapacitások meghatározó, elengedhetetlen tényezőként jelennek meg. A hátrányosabb helyzetben lévő kistérségek mindennapi tevékenységéhez több energiát kell biztosítani a fejlesztő szervezeteknek, mint egy kedvezőbb helyzetben lévő kistérség esetében. Ez eredményezi, hogy a leszakadó térségek a kapacitásépítésben számos esetben jobb mutatókat prezentálnak, mint a magasabb társadalmi-gazdasági fejlettségi szinten lévő térségek.

Az Észak-magyarországi Régió kistérségi fejlesztő társulásai az országos képhez hasonlóan erős szóródást mutatnak. Érdeemes lenne a fenti vizsgálatot minden kistérségre elvégezni.

5. A kistérségek abszorpciós eredményeinek értékelése a Széchenyi Terv pályázatainak való szereplésük alapján

5.1. A vizsgálat háttere, előzményei, módszerei

Sajnos a pályázati támogatások kistérségi szintű területi megoszlásának elemzéséhez az összes támogatási formára kiterjedő, átfogó adatbázisok nem állnak rendelkezésre. Csupán a Széchenyi Terv 2001-es és 2002-es támogatási eredményeinek vizsgálatát tudtuk elvégezni. Ez a pályázati forrás az abszorpciós képesség megítélése szempontjából azért érdekes, mert:

- bár döntően a vállalkozások fejlesztéseit célozták – a pályázók bármely szektorból kikerülhettek,
- deklarált térségi preferenciák nem működtek, minden térségből lehetett pályázni,
- a jogcímelek között kisebb és kimondottan nagy beruházásokat vonzó is voltak, azaz a kisebb saját erővel rendelkező térségek is aktivizálhatták magukat.

Az eredmények a kistérségekben a magánszemélyek, önkormányzatok, a vállalkozások és a civil szféra forrásszerzési képességét egyaránt tükrözik. A pályázati rendszer lényegéből adódóan a támogatások elosztásában nem a rázorultsági, hanem inkább a hatékonysági és egyéb politikai szempontok játszottak szerepet. Emiatt a támogatások megszerzésére való képesség egyszerre mutatja a külső befektetők vonzására, életképes ötleteik „eladására” képes humánerőforrások és a mobilizálható helyi források jelenlétét.

5.1.1. A program általános jellemzői

A 2000-ben Széchenyi Terv címen meghirdetett gazdaságfejlesztési program keretében 2001 és 2002-ben összesen 13 ezer projekt részesült 110 milliárd Ft támogatásban. Az egy projektre jutó

átlagos támogatás kevesebb mint 8,5 millió Ft volt, de az egyes jogcímek projektjeinek nagysága erősen eltért egymástól.

Az alábbi témakörökön belül lehetett támogatáshoz jutni, rendszerint 30-50%-os mértékben.

1. energia-takarékosági fejlesztések
2. foglalkoztatás-bővítés
3. regionális gazdaságfejlesztés
4. turizmus
5. vállalkozásfejlesztés.

A támogatások több mint 80%-át a 2001-es évben ítélték meg, ami a projektek számában is tükröződik.

Az öt fő célterület között a pályázható jogcímek, a támogatott projektek és a megítélt támogatások az alábbiak szerint oszlottak meg:

5/1. táblázat: A Széchenyi Terv összesített adatai főbb témánként (2001, 2002)

Tématerület	Jogcímek száma db		Támogatott projektek száma db		Megítélt összes támogatás millió Ft	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002
energia-takarékosági fejlesztések	11	9	4612	955	3818	673
foglalkoztatás-bővítés	1	0	96		3048	0
regionális gazdaságfejlesztés	9	8	114	35	8126	3073
turizmus	51	51	1513	569	28555	11112
vállalkozásfejlesztés	18	12	3972	1142	40448	11213
összesen	90	80	10307	2701	83995	26070

forrás: a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapján megjelent adatbázis adatai alapján (www.gkm.hu 2003.december 10-i letöltés)

5/2. táblázat: A Széchenyi Terv főbb tématerületeihez kapcsolódó támogatások jellemzői (2001, 2002)

Tématerület	Részesezés (%)		Átlagos projekt-nagyság ezer Ft	Legkisebb 1 projektre jutó támogatás ezer Ft	Legnagyobb
	a projektek számából	a támogatási összegekből			
energia-takarékosági fejlesztések	42,8	4,08	807	15	74.878
foglalkoztatás-bővítés	0,74	2,77	31748	112	100.000
regionális gazdaságfejlesztés	1,15	10,17	75157	132	2.255.090
turizmus	16,00	36,04	19053	50	1.200.000
vállalkozásfejlesztés	39,31	46,94	10102	53	250.000
összesen	100,00	100,00	8461	15	2.550.090

forrás: a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapján megjelent adatbázis adatai alapján (www.gkm.hu 2003.december 10-i letöltés)

A két vizsgált évben 30%-ban változtak a jogcímek. 20 új jogcím jelent meg 2002-re, míg a korábbiak közül 29 megszűnt.

Láthatóan mindkét évben a vállalkozásfejlesztés és a turizmusfejlesztés jelent meg a legnagyobb súllyal. A turisztikai fejlesztések relatív súlya még jelentősen növekedett is 2002-re. Ugyanakkor a legnagyobb támogatást a regionális gazdaságfejlesztés körébe tartozó projekt kapta. A projektenként kapott támogatások nagysága még az egyes tématerületeken belül is nagy szóródást mutat. Tizenötezer forintos támogatás csakúgy található, mint 2,5 milliárd forintos. Az átlagos projekt támogatás a lakossági energiaracionalizálási projektek kimagasló száma miatt 100 ezer Ft alatt marad.

A pályázók önkormányzatok, azok intézményei és társulásai, állami intézmények, vállalkozások, magánszemélyek és társadalmi (civil) szervezetek lehetnek.

A program fő célkitűzésének megfelelően, a támogatások több mint ¾-ét vállalkozások kötötték le, az önkormányzati szféra alig 15, az állami intézmények kevesebb mint 3, a magánszemélyek 1,4 és a civil szervezetek 2,2%-ot tudtak megkötni.

5/3. táblázat: A Széchenyi Terv támogatott projektjeinek megoszlása a pályázók szektora szerint (2001-02)

	Vállalkozás		Önkormányzat és intézménye		Állami szervezet		Civil szervezet		Magánszemély		Összesen
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db
energia-takarékossági fejlesztések	234	4,2	241	4,3	8	0,1	24	0,4	5060	90,9	5567
foglalkoztatás-bővítés	96	100,0	0	0,0		0,0		0,0		0,0	96
regionális gazdaságfejlesztés	82	55,0	31	20,8	20	13,4	16	10,7		0,0	149
turizmus	700	33,6	857	41,2	143	6,9	382	18,3		0,0	2082
vállalkozásfejlesztés	5030	98,4	6	0,1	35	0,7	43	0,8		0,0	5114
összesen	6142	47,2	1135	8,7	206	1,6	465	3,6	5060	38,9	13008

forrás: a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapján megjelent adatbázis adatai alapján (www.gkm.hu 2003.december 10-i letöltés)

5/4. táblázat: A Széchenyi Terv megítélt támogatásainak megoszlása a pályázók szektora szerint (2001-02)

	Vállalkozás		Önkormányzat és intézménye		Állami szervezet		Civil szervezet		Magánszemély		Összesen
	m Ft	%	m Ft	%	m Ft	%	m Ft	%	m Ft	%	m Ft
energiatakarékossági fejlesztések	2061	45,9	745	16,6	64	1,4	68	1,5	1553	34,6	4490
foglalkoztatás-bővítés	3048	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3048
regionális gazdaságfejlesztés	2881	25,7	6513	58,2	1587	14,2	216	1,9	0	0,0	11198
turizmus	27304	68,8	9087	22,9	1432	3,6	1845	4,7	0	0,0	39668
vállalkozásfejlesztés	51335	99,4	7	0,0	79	0,2	241	0,5	0	0,0	51661
összesen	86628	78,7	16352	14,9	3162	2,9	2371	2,2	1553	1,4	110065

forrás: a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapján megjelent adatbázis adatai alapján (www.gkm.hu 2003.december 10-i letöltés)

5.2. Vizsgálati eredmények: A kistérségek szereplése a Széchenyi Terv pályázatain

A Széchenyi Terv 2001 és 2002 évi támogatásainak kistérségek közötti megoszlása alapján a legsikeresebb kistérségeknek általában a megyeszékhelyeket is magukba foglalók bizonyultak. Megyeszékhelyet tartalmazó kistérségek közül csupán a kaposvári kistérség kapott 500 millió Ft-nál kisebb támogatást ebből az alapból. Ugyanakkor a 29 db 1 milliárd forintnál nagyobb támogatásban részesülő kistérség közé a 15 megyeszékhelyes kistérség mellé a nem megyeszékhelyes kistérségek közül az ország keleti felében csak a hajdúszoboszlói és az orosházi kistérségnek sikerült bekerülnie. A nyugati országrészben a 9 megyeszékhelyes kistérségek mellett 11 nem megyeszékhelyes kistérség is 1 milliárd forintnál magasabb támogatásban részesült.

A támogatások 1 lakosra jutó összege lényegesen homogénebb képet mutat. A fajlagos összegeket figyelembe véve már nem magaslanak ki a nagyobb népességszámmal bíró megyeszékhelyes kistérségek. Az átlagosnál jóval magasabb, 50 ezer Ft/lakosnál nagyobb támogatási intenzitással 7 kistérség tűnik ki. A keleti országrészből csupán a hajdúszoboszlóiban tudtak 20 ezer Ft/lakosnál nagyobb támogatáshoz jutni, míg a nyugati országrészben ugyanez 20 kistérségnek sikerült. A kistérségek 40%-a ezzel szemben csak 5 ezer Ft/lakosnál kisebb támogatásban részesült. Úgy a megszerzett támogatások abszolút, mint fajlagos nagysága alapján is a legkevésbé sikeres pályázóknak a pásztói, a bácsalmási, a polgári, a mezőkovácsházi, az enyingi, a sarkadi, a baktalórántházi, a bányaterenyei kistérségek bizonyultak.

A legnagyobb megszerzett támogatások nem feltétlenül járnak együtt a projektek nagyobb számával. A legtöbb, 200-at meghaladó számú támogatott projekt a mosonmagyaróvári kivételével megyeszékhelyes kistérségekből érkezett.

A 10 ezer lakosra jutó támogatott projektek száma alapján 22 kistérség emelkedik ki. Ezek közül 8 a keleti országrészben található. Ugyanakkor a 10-nél kevesebb projektszámmal jellemzett 47 kistérségből 35 szintén az ország keleti feléből került ki. A támogatott projektek lakosságszámhoz viszonyított száma alapján a balatonfüredi, a vásárosnaményi, a mosonmagyaróvári, a siklói és a csepregi kistérségek emelkednek ki.

A projektek átlagos nagysága a kistérségek 40%-ában nem haladta meg az 5 millió Ft-ot. Csupán a lengyeltóti, a csepregi és a szentgotthárdi kistérségeken támogatott kiemelkedően nagy beruházások következtében emelkedett az átlagos projektnagyság 50 millió Ft felé. Jellemzően az egyébként magasabb projektszámmal jellemzett keleti országrészben csak átlagosan jóval kisebb méretű projektek jutottak támogatáshoz.

A támogatások több mint $\frac{3}{4}$ -ét a vállalkozói szféra kötötte le. A kistérségbe a vállalkozói pályázatok révén érkezett támogatások 132 kistérség esetében képviseltek 50%-nál magasabb arányt. Ugyanakkor az abszorpciós eredményekben az önkormányzati szféra 32 kistérségben bizonyult relatíve erősnek és összességében a támogatások 14%-át kötötte le. A magán és a civil szféra részesedése a támogatásokból csak alig 3,6% volt, miközben a projektek több mint 40%-a ehhez a körhöz kapcsolódik. Az egyes szektorok viszonylag egyenletes részvétele jellemezte a baktalórántházi és a vasvári kistérségeket.

A civil szféra szerepvállalása csupán 12 kistérségben bizonyult erősnek, míg az egyébként legkisebb elnyert támogatással jellemezhető kistérségekben a magánszemélyek szereplése volt nagyobb arányú.

Az egyes jogcímek közül a vállalkozásfejlesztéshez a kapcsolódó projektek részesültek a legnagyobb összegű támogatásban. Ebben a témakörben a debreceni és a székesfehérvári kistérségek részesültek a legnagyobb támogatásokban. Az összképet erősen befolyásoló

turisztikai támogatásokból a mosonmagyaróvári, a csepregi, a sárvári, a keszthelyi, a debreceni kistérségek, a regionális gazdaságfejlesztési forrásokból pedig a lengyeltóti, a siófoki, a tapolcai, a keszthelyi, a veszprémi, a balatonalmádi kistérségek tudtak a legtöbbet lekötni.

A kistérség lakosságához viszonyítottan kiemelkedően magas támogatásban részesülő kistérségek szinte kivétel nélkül a regionális gazdaságfejlesztési és turisztikai fejlesztési céljaik megvalósításához tudtak (kiemelt nagyságú) támogatásokat megszerezni.

Az egyes kistérségek által lakosságukhoz viszonyítottan megszerzett támogatások nagysága és a kistérség támogatott projektjeinek 10 ezer lakosra jutó száma figyelembe vételével az alábbi képlet szerint megalkottuk a kistérségi pályázati eredményességi index mérőszámot.

$$E_j = \sqrt{P_i / P_{\max} * T_i / T_{\max}}$$

ahol:

E_j	az i. kistérség eredményességi indexe
P_i	a 10 ezer lakosra jutó támogatott projektek száma az i. kistérségben
$P_{\max}$	a 10 ezer lakosra jutó támogatási projektek számának maximuma
T_i	az 1 lakosra jutó megszerzett támogatások összege ezer Ft-ban az i. kistérségben
$T_{\max}$	az 1 lakosra jutó megszerzett támogatások maximális összege ezer Ft-ban

Az elbíráláskor figyelembe vett szempontoktól függően a mutató egyszerre utalhat a projekttervezői kapacitásokra, a helyi erőforrások mobilizálására való képességre és az érdekérvényesítés erősségére.

A pályázati eredményesség területi megjelenése a képzett mutató alapján a már érzékeltetett nyugat-kelet különbséget tükrözi vissza.

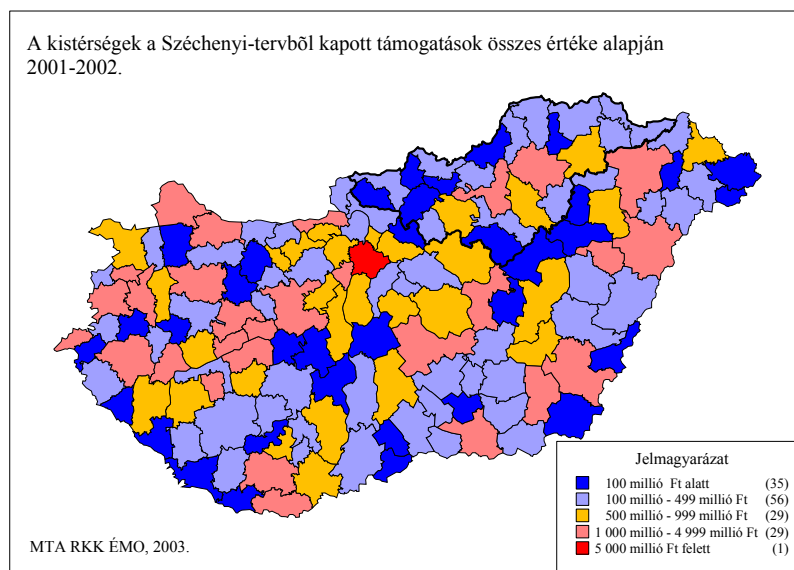
Az abszorpciós eredményesség fenti mutatója alapján a Széchenyi Terv forrásainak megszerzésében 28 kistérség emelkedik ki.

A lakosságához viszonyítottan legtöbb támogatott projekttel és legnagyobb megszerzett támogatással bíró kistérségek zöme a Dunántúlon található. Kiemelkednek a Balaton melletti, a Vas megyei, a mosonmagyaróvári és a siklói kistérségek. A keleti országrészből csupán a vásárosnaményi, a sárospataki, az egri, a hajdúszoboszlói, a szarvasi és a mórakalmi kistérség tudott kimagasló pályázati eredményeket elérni.

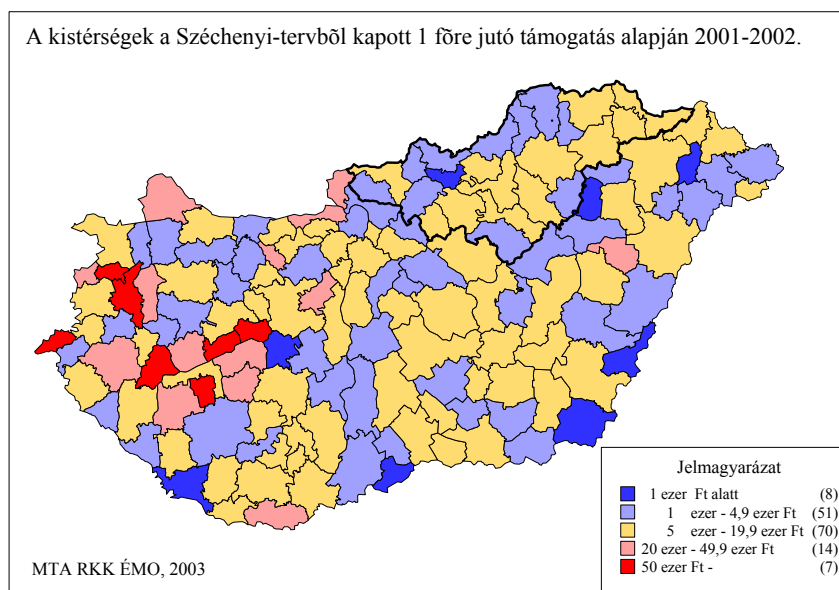
A Széchenyi Terv pályázatainak legaktívabb 28 kistérség közül összesen 5 (a vásárosnaményi, a sárospataki, a mórakalmi, a tabi és a lengyeltóti került ki az ország 42 leghátrányosabb helyzetűnek nyilvánított kistérségéből).

Képletünk segítségével a kistérségi abszorpció eredményességére pontosabban utaló mutatót is nyerhetünk, amennyiben a nyilvántartási rendszerek lehetővé teszik a pályázható források összességére vonatkozó adatok felhasználását.

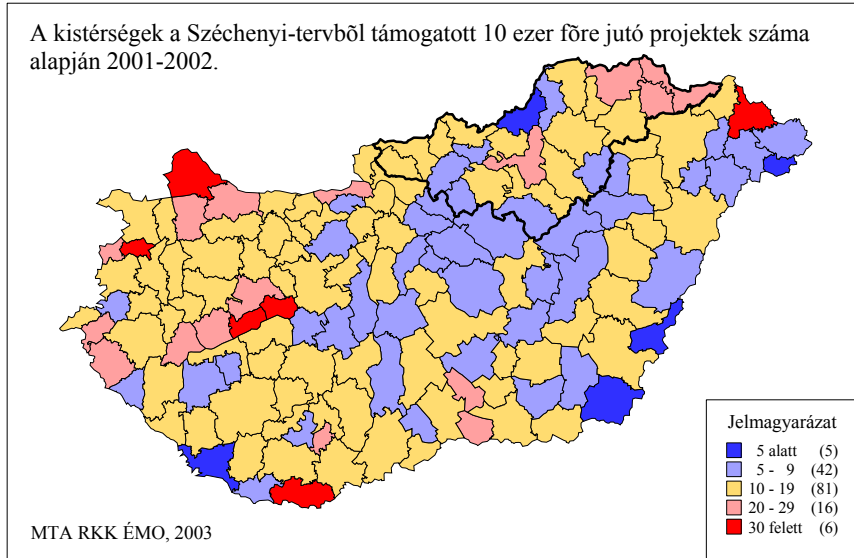
5/1. ábra

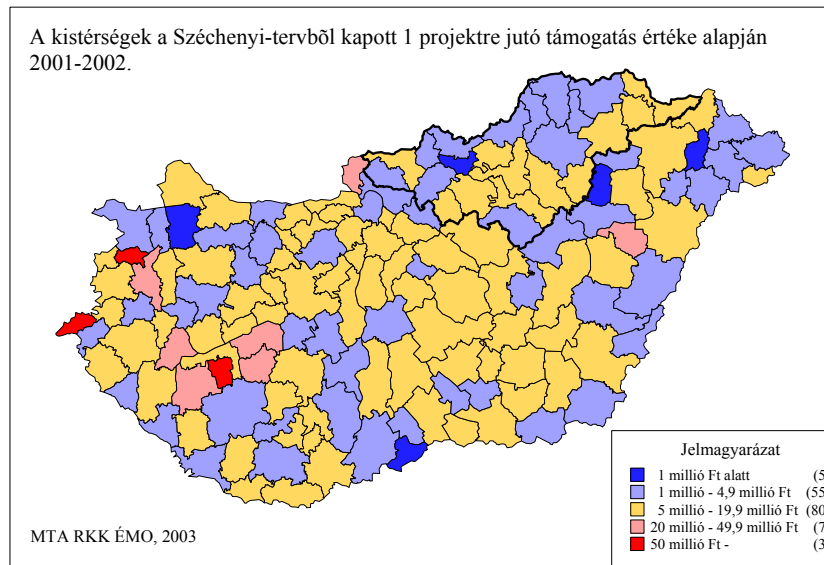
5/2. ábra

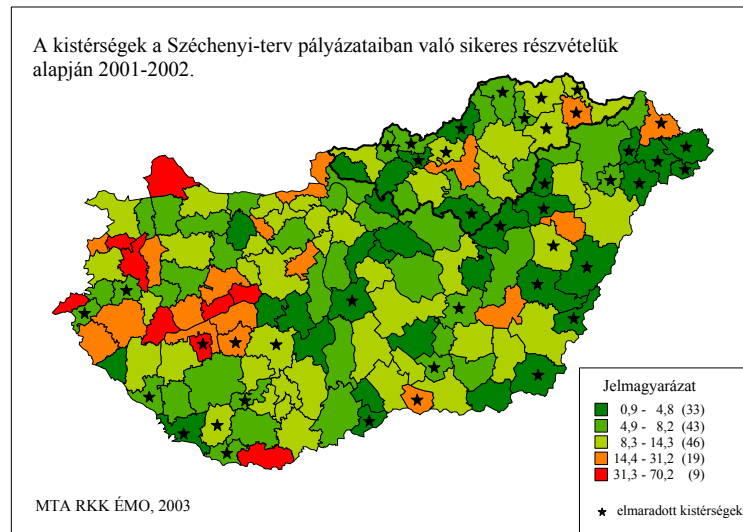
5/3.ábra

5/4.ábra

5/6. ábra

Az *Észak-magyarországi Régió* vállalkozóinak és önkormányzatainak pályázati aktivitása a 10 ezer főre jutó támogatott projektek száma alapján nem marad el lényegesen az országos értékektől. Kisebbségi sikerrel záruló aktivitás jellemzi azonban az ózdi és a kazincbarcikai kistérségeket, míg az egri, az abaúji és a zempléni kistérségekből fajlagosan több pályázat kapott támogatást.

Az 1 projektre és az 1 lakosra jutó támogatások értékei alapján a régió kistérségei elmaradnak az országos átlagoktól, illetve más térségektől. A vizsgált pályázati forrást tekintve összességében csupán az egri és a sárospataki kistérségek abszorpciós képessége bizonyult erősnek.

6. Összegzés

A vonatkozó dokumentumok és szakirodalom áttanulmányozása során megállapítottuk, hogy az Európai Unió közpénzeinek megszerzésének és hasznosításának fő feltételei:

1. A térségi tényezőket úgy kell alakítani, hogy a későbbiekben a térségek képesek legyenek a külső működőtőke befektetéseit vonzani, illetve saját erőforrásaikra alapozottan fejlődni.
2. Az EU-s források abszorválásának képessége egyet jelent a releváns, megvalósítható és fenntartható projektek kidolgozására és megvalósítására való képességgel.
3. A kistérségek abszorpciós képessége függ:
  - a térségi tényezőktől
  - a fejlesztő kapacitásoktól
  - érdekérvényesítő képességtől.
4. A térségi tényezők sorában a immobil (természeti és épített kulturális) elemek, a humánerőforrások, a meglévő gazdasági környezet, az életkörülmények és az elérhetőség játszanak szerepet.

Ezen tényezők együttesen alakítják az abszorpciós képesség térségi komplex mutatóját, amit a minden mutató esetében előforduló legnagyobb kistérségi értékekhez kötött kistérségi abszolút maximumponthoz való közelséget kifejező értéként határoztunk meg.

Az abszorpciós képesség térségi tényezőinek a magyarországi statisztikai kistérségekre elvégzett elemzése rámutatott, hogy:

5. A komplex mutató területi alakulása a természeti erőforrások elhelyezkedésével és az életkörülmények területi megjelenésével nincs összefüggésben, sőt bizonyos ezek bizonyos elemei és az abszorpciós képesség térségi adottságainak fejlettségét kifejező komplex mutató között negatív korreláció van.
Az abszorpciós képesség területi alakulásában a legszorosabb kapcsolat az elérhetőség és a meglévő gazdasági környezet mutatóival mutatható ki.
6. A kistérségi abszorpciós képesség mutatóiból képzett, a kistérségek egymáshoz viszonyított helyzetét kifejező komplex fejlettségi mutató alapján a hazai kistérségek három kategóriába sorolhatók.
  - A jó (0,5 feletti) abszorpciós potenciáljú kistérségek sorába 42 kistérség tartozik. Ezekből 18 alkotja a legjobb térségi tényezőkkel rendelkezők csoportját.
  - Az átlagos abszorpciós potenciál jellemez 91 kistérséget.
  - Gyenge abszorpciós potenciállal rendelkezik 17 kistérség.
7. A külső források befogadása szempontjából a legkedvezőbb, kimagasló abszorpciós potenciállal jellemezhető helyzetben a budaörsi, szentendrei, gödöllői, pilisvörösvári, székesfehérvári, dunakeszi, győri, tatabányai, veszprémi, gyáli, egri, bicskei, gárdonyi, gyöngyösi, ráckevei, dabasi, váci és szegedi kistérségek vannak. Ezek már most is számottevő belső erőforrásokkal rendelkeznek és már ma is leginkább képesek a működőtőke vonzására. Jellemző, hogy az ország keleti és déli részéből csak az egri és a szegedi kistérségek kerültek ebbe a kategóriába.
8. A leghátrányosabb helyzetű, gyenge abszorpciós potenciállal jellemzett térségeknek a nagykállói, letenyei, nagyatádi, barcsi, siklósi, csengeri, kisvárdai, marcali, sarkadi, sásdi, bácsalmási, szikszói, mátészalkai, vásárosnaményi, csurgói, szigetvári és a sellyei kistérségek tekinthetők. A természeti adottságok és a lakossági életkörülmények relatíve kedvezőbb mutatói sorolnak az átlagos kategóriába néhány kistérséget. A gazdasági, a humán erőforrásokból és az elérhetőségből adódó rangsor alapján a leghátrányosabb 41 kistérség: Sellyei, Csurgói, Szigetvári, Vásárosnaményi, Sarkadi, Barcsi, Fehérgyarmati, Sátoraljaújhelyi, Csengeri, Nyírbátori, Sásdi, Edelényi, Letenyei, Encsi, Siklósi, Baktalórántházi, Óriszentpéteri, Mátészalkai, Nagyatádi, Berettyóújfalui, Nagykállói, Kisvárdai, Sárospataki, Marcali, Lenti, Bácsalmási, Vasvári, Szikszói, Szerencsi, Lengyeltóti, Jánoshalmi, Szeghalmi, Püspökladányi, Mezőkovácsházi, Sümegi, Ózdi, Zalaszentgróti, Dombóvári, Balmazújvárosi, Pécsváradi, Bonyhádi.
A közpénzek újraelosztásának éppen ezeket az önmaguk erejéből tőkét vonzani nem képes térségeket tőkevonzó képességükben erősíteni kell. A leginkább lemaradó térségek esetén azonban ez csak hosszú folyamat, tartós külső támogatás esetén érhető el.
9. 26 kistérség elsősorban a humánerőforrások, 31 a háttér gazdaság, 30 az elérhetőség tekintetében szorul elsősorban felzárkóztatásra. A barcsi, a csurgói, az edelényi, a fehérgyarmati, a nyírbátori, a sarkadi, a sellyei, a szigetvári, a vásárosnaményi kistérségek mindhárom tényezőcsoport esetében messze lemaradnak a többiektől. A gazdasági és a humán erőforrások tekintetében a leghátrányosabb helyzetűek csoportjába tartozik még ezeken kívül az encsi, a hevesi, a lengyeltóti, a marcali, a sásdi és a tamási kistérség. A lakossági életkörülmények az általunk vizsgált mutatók alapján viszonylag kiegyenlítettnek mondhatók, míg a természeti erőforrások éppen az egyébként lemaradó térségekben a legerősebbek. Ez utóbbi tény esélyt, de egyben veszélyt is jelent, amennyiben a tartós lemaradás vagy a korábbi modernizációs folyamatokat követő felzárkóztatás éppen ezeket a még meglévő erőforrásokat fenyegethetik.
10. A térségi tényezők fejlettségének feltárt területi kategóriái egyben a kohéziós és a fenntartható fejlődési célok elérését segítő támogatások lehetséges céltérségeit is kijelölik.

A Strukturális Alapokból a Nemzeti Fejlesztési Terv Operatív Programjai keretében 2004-2006 között támogatandó célok és a térségi termelési tényezők egybeesésének elemzése rámutatott, hogy

11. Az intézkedések jelentős része egyáltalán nem tartalmaz földrajzi preferenciákat, azaz ezekben az esetekben a fejlettebb térségi tényezőkkel rendelkező térségek indulnak nagyobb eséllyel.
12. Az intézkedések között a vidékfejlesztési és egyes regionális fejlesztési célok azok, melyek kimondottan a lemaradt térségeket segítik. Ezek a teljes keretösszeg 10%-át-t fedik le. Összességében a támogatási keret 1/3-a részesíti előnyben a hátrányos helyzetű térségeket.

A 15 minta kistérségben végzett felmérés és a kistérségi fejlesztő kapacitások felmérésére végzett korábbi kutatások eredményeiből megállapítható, hogy:

13. A kistérségi fejlesztő kapacitások fejlettsége legalább olyan súllyal határozza meg az abszorpciós képességet, mint a térségi tényezők. A közpénzek elnyerésében a fejlesztési kapacitásoknak a térségi tényezőkhez viszonyítva nagyobb szerep jut mint a működőtöke befektetéseinek vonzásánál. A közpénzek gyakran éppen olyan térségekbe irányulnak, ahol a térségi tényezők fejletlenek.
14. A kistérségi kapacitások és a térségi tényezők fejlettsége között nincs egyértelmű összefüggés. Mintán esetében a legfejlettebb fejlesztő kapacitásokkal rendelkező kistérségek éppen a leggyengébb térségi adottságokkal rendelkező kategóriájából kerültek ki. Ugyanakkor a fordított összefüggés sem általánosítható. Részint mert a fejlett térségek között is van fejlett fejlesztési kapacitásokkal rendelkező társulás, illetve a fejletlen térségek körében is gyakori a gyenge fejlesztési kapacitás.
15. A kistérségi fejlesztő kapacitásokat leginkább a tervellátottság, a kapcsolati háló sűrűsége, a szakember-ellátottság és az anyagi háttér alakítja.
16. A magyarországi kistérségi szervezetek között kimondottan fejlett kapacitásokkal rendelkeznek azok, melyek

- legalább 15 kidolgozott tervvel rendelkezik
- a lehetséges 56-féle szervezetből minimum 15-féle szervezettel áll kapcsolatban
- a kistérségekben található fejlesztési szervezetek legalább 51 %-ával rendelkezik
- kistérségi szinten legalább 30-an dolgoznak a fejlesztő szervezetekben
- az alkalmazottak legalább 50%-a rendelkezik területfejlesztő szakképesítéssel
- a kistérségi társulás éves egy főre jutó költségvetése 1500 Ft-nál magasabb.

Ugyanezen szempontok szerint a kapacitások gyengének bizonyulnak ott, ahol

- Kevesebb mint 7 kidolgozott tervvel rendelkeznek
- a lehetséges 56 féle szervezetből kevesebb mint 8-cal állnak kapcsolatban
- a kistérségekben található fejlesztési szervezetek kevesebb mint 21 %-ával rendelkeznek
- kistérségi szinten 10-nél kevesebben dolgoznak a fejlesztő szervezetekben
- az alkalmazottak kevesebb mint 25%-a rendelkezik területfejlesztő szakképesítéssel
- a kistérségi társulás éves egy főre jutó költségvetése 200 Ft-nál kevesebb.

17. A társulások felében legalább egy szempont szerint kapacitás-hiányok mutathatók ki. A legtöbb hiány – a közelmúlt élénk tervezési folyamatai ellenére is - a tervezés területén adódik. Nem elsősorban a programok, mint inkább azok ágazati sokszínűsége és a programokra épülő projekttervek hiánya mutatható ki.

A tervezésen túl a másik három fő szempont szerint is a társulások kb. ¼-e szorul fejlesztésre.

A Széchenyi Tervből 2001-2002-ben támogatott projektek területi vizsgálata alapján megállapítható, hogy:

18. A támogatások több mint ¾-ét a vállalkozói szféra kötötte le. Az abszorpciós eredményekben az önkormányzati szféra 32 kistérségben bizonyult relatíve erősnak és összességében a támogatások 14%-át kötötte le. A magán és a civil szféra részesedése a támogatásokból csak alig 3,6% volt, miközben a projektek több mint 40%-a ehhez a körhöz kapcsolódott.
19. A kistérség lakosságához viszonyítottan kiemelkedően magas támogatásban részesülő kistérségek szinte kivétel nélkül a regionális gazdaságfejlesztési és turisztikai fejlesztési céljaik megvalósításához tudtak (kiemelt nagyságú) támogatásokat megszerezni.
20. A pályázatokban legaktívabb 28 kistérség közül összesen 5 került ki a leghátrányosabb helyzetűnek nyilvánított 42 kistérség közül.

7. Javaslatok a kistérségek abszorpciós képességének javítására

A vizsgálati eredmények alapján a kistérségi abszorpciós képesség javítására vonatkozóan az alábbi javaslatokat fogalmazzuk meg:

7.1. Kistérségi kapacitásépítési tervek kidolgozása minden kistérségre

A kapacitás-elemzést minden kistérségre célszerű elvégezni. Ebben segít az általunk kidolgozott kérdőív és a minta alapján megállapított határértékek.

Az elemzést a kistérségi fejlesztő szervezetek önmagukra is elkészíthetik. Az értékelés során a tervezés, a kapcsolatépítés, az információáramoltatás, a humánfeltételek és a pénzügyi feltételek kérdéskörökre érdemes koncentrálni.

A felmérés eredményei alapján kistérségenként kidolgozandók a kapacitásépítési tervek, melyek elemei:

1. **Szervezetépítési terv**, ami kijelöli:
  - a kistérségi szervezeti struktúra fejlesztésének céljait és fő irányait,
  - a kistérségen belül működő egyes szervezetek közötti hatáskör- és feladatmegosztást,
  - a szervezetek működtetésének technikai feltételeit, a humán- és pénzügyi erőforrásigényt és elérhető forrásokat
  - a működéshez szükséges dokumentumok, szabályzatok listáját és szempontrendszerét
  - a kistérségi kommunikáció csatornáit, fórumait.
2. **A tervezési folyamatok leírása**, ami a vonatkozó jogszabályokkal összhangban kiterjed:
  - az eddigi tervek hatáskörének, a megvalósítás tapasztalatainak értékelésére,
  - a komplex fejlesztési stratégia alapján kidolgozandó ágazati és mikro-regionális stratégiák, projekttervek és megvalósíthatósági tanulmányok meghatározására,
  - a tervezés szakmai hátterére, a belső- és külső szakértők bevonására és együttműködésére,
  - a programozás információs bázisának biztosítására,
  - a tervek egyeztetésének és elfogadásának menetére,
  - a tervezés és a tervek nyilvánosságának biztosítására,
  - a tervek felülvizsgálatának, változtatásának módjaira,
  - az elfogadott terveket megsértőkkel szembeni szankciókra és azok érvényesítésének módjaira,
  - a tervezés pénzügyi hátterére.

3. **Információs stratégia**, ami tartalmazza:
  - a kistérségi fejlesztő munka rendszeres és alkalmi információigényét,
  - a kistérséggel rendszeres információs kapcsolatban állók térképét,
  - a bejövő és a kimenő információk jellemző témaköreit és csatornáit,
  - az információs szolgáltatás szervezeti hátterét és személyi felelőseit,
  - az információáramlás technikai és személyi feltételeit, az azok megteremtéséhez szükséges fejlesztési igényeket,
  - a jogosultságok megállapítását,
  - a kistérségi adatbázis struktúrájának leírását,
  - a kistérségi kiadványok publikációs tervét,
  - a kistérség internet-es megjelenésére vonatkozó terveket, alapelveket és módszereket
4. **Humán erőforrás-gazdálkodás**, képzési terv, ami magába foglalja:
  - a jelenlegi személyi állomány szakmai értékelését
  - a szervezet-fejlesztési tervvel összhangban álló munkaerőigény várható alakulását
  - a kialakítandó munkakörök és a hozzájuk rendelt képzettségi követelmények leírását,
  - az egyéni karrierterveket, az abból következő szervezeti feladatokat,
  - a képzési igények összesítését,
  - az igények kielégítésébe bevonandó képzési formákat, szervezeteket,
  - a képzések finanszírozási tervét.
5. **Partnerség-építési stratégia**, ami kiterjed:
  - a fejlesztési célokból következően együttműködésbe vonandó partnerek körének meghatározására,
  - a potenciális partnerek érdekeltségi viszonyainak és az együttműködésbe bevonható erőforrásainak elemzésére,
  - az együttműködéstől várt előnyök és a várható veszélyek elemzésére,
  - az együttműködés alapelveire, szervezeti hátterének formájára, szabályaira,
  - a kapcsolatépítés szakaszaira, az egyes szakaszokban alkalmazott technikákra.
6. **Pénzügyi stratégia**, ami tartalmazza:
  - A kistérségi fejlesztő intézmények működtetésének és fejlesztésének (az előző stratégiák által érintett feladatok ellátásának) finanszírozási tervét (várható költségeit és lehetséges forrásait).

7.2. A kistérségi abszorpciót központilag segítő általános keretek kiépítése

A területfejlesztés regionális vagy országos irányítói a kistérségekben folyó kapacitásépítést az alábbi pontokon tudják segíteni:

1. **A területfejlesztési törvény** és abban a kistérségi területfejlesztési intézményrendszer szabályozása szükséges ahhoz, hogy kistérségi szinten a szervezetépítés elindulhasson, ismertté váljanak annak központilag elismert és támogatott kistérségi feladatok és intézmények.
2. **A kistérségi fejlesztés intézményesülési folyamatának végig vitele**, a különböző intézménytípusok hatásköreinek és a közöttük lévő munkamegosztásnak a meghatározása túlmutat a területfejlesztési törvényen, mivel más ágazati tárcák is szerepet vállalnak ezen a területen. A belügyi, a vidékfejlesztési, a foglalkoztatási, a szociális, az ifjúsági minisztériumok között e tárgyban végzett tárgyalásokat a kérdésben leginkább érintett Területfejlesztési Hivatalnak kellene kezdeményeznie és lefolytatnia. A cél ezen tárgyalások során nem a minden változatosságot és a térségi sajátosságokhoz való illeszkedés lehetőségét elsöprő egységesítés, hanem az ésszerű munkamegosztás, a hatáskörök tisztázása kell hogy legyen.

3. *A tervtörvény* elfogadása a tervezési kapacitásokat erősíthetik. A programozás menetének szabályozása, a jogosultságok, a tervek egyeztetési követelményeinek meghatározása egyértelművé, átláthatóvá teszi a kistérségi szinten megoldandó feladatokat és egyben megadja a minden kistérségben kielégítő szakmai színvonalat garantáló know-how-t is a tervezéshez.
4. *A kistérségi szervezetek és a térségfejlesztés szereplői közötti országos kapcsolatok építésében* a központi kormányzat a párbeszédet elősegítő országos kezdeményezések, fórumok létrejöttének és működésének segítségével játszhat szerepet. Ilyen információs és érdekegyeztetési kapcsolatokra az eddigiek alapján szükség van és a területfejlesztési törvény újabb módosításának elfogadása után várhatóan még nagyobb szükség lesz.
5. *A kistérségi menedzserek jogállásának tisztázása, a térségfejlesztés szakmaként való elfogadása* a kistérségekben dolgozó szakemberek egzisztenciális megerősítéséhez járulhat hozzá. Ezáltal pedig nő a térségmenedzseri munka vonzereje, javul a kistérségi fejlesztő kapacitás.
6. *A térségfejlesztési szakképzés rendszerének kiépítése* a folyamat elején tart. A területfejlesztési ismeretek átadására számos kezdeményezés létezik az országban, elsősorban a felsőfokú képzésben. Ezek között összhang nincs, egymásra épülésről pedig végképp nem beszélhetünk. A szakmává válás alapfeltétele a képzési háttér megteremtése. Célszerű a térségfejlesztésben szükséges képességek elsajátítására többszintű, a középfokú végzettségű térségfejlesztési projekt menedzsertől a felsőfokú graduális képzésben részt vett kistérségi menedzseren át a posztgraduális végzettségű EU-s területfejlesztési szakértőig a teljes skálát kiépíteni és a képzés elérhetőségét különösen az elmaradott térségekben biztosítani.
7. *Az országos és regionális kistérség-fejlesztési információs rendszer kiépítése* csakis felülről indulhat el és jelentős mértékben megnövelné a kistérségek fejlesztő kapacitásait. Az információs rendszerben a területi statisztikai adatok és elemzések mellett az ágazati piaci és technológiai információknak éppúgy jelen kell lennie, mint a támogatási források, fejlesztési programok és a területfejlesztés szereplői bemutatásának. Ez az információs rendszer hivatott a jó példák fejlesztési kapacitásokat növelő megismertetésére, a területfejlesztési innovációk terjesztésére, vagy éppen a szereplők párbeszédét elősegítő fórumok elérésének elősegítésére is.

7.3. Új szempontok érvényesítése a regionális politikában

1. *Eltérő bánásmódot* kívánnak a rövid és a csak hosszú távon fenntartható fejlődési pályára állítható térségek. Az utóbbi esetben a támogatások fogadásának feltételeit kell elsőként kialakítani. Ezért a hangsúly a kistérségi fejlesztő kapacitások erősítésére kerül – a kapacitásépítési terv szerint. A térségi tényezők alakítása erre épül és időben is várhatóan elhúzódik, amíg a térség „önjáróvá” válik. A fejlettebb térségekben a támogatások az alulfejlett vagy hiányos térségi tényezők megerősítését, ezáltal a térség viszonylag rövid távon elérhető önjáróvá válását szolgálják. Mások tehát a hangsúlyok és mások az eszközök is a két esetben.
2. *Alternatív fejlődési modellek* követése segíthet a leginkább lemaradt térségekben. A fejlett természeti potenciállal, de az összes többi térségi tényezőt tekintve gyenge adottságokkal rendelkező kistérségek esetén a klasszikus (az ipari termelés növekedésére, a vállalkozói infrastruktúrára koncentráló) modernizációs modelltől különböző, a kezdetektől a környezeti fenntarthatóságra és a szociális gazdaságban rejlő lehetőségekre összpontosító fejlődési modellt célszerű követni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács J. Zoltán – Varga Attila:* [2000] Térbeliség, endogén növekedés és innováció Tér és Társadalom 4. szám
- Antalóczy Katalin – Sass Magdolna:* [2000] Működőtőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világ gazdaságban és Magyarországon Közgazdasági Szemle
- Csatári Bálint* [szerk.] [1996] A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége – kistérségi folyamatok és a területfejlesztés lehetséges beavatkozási térségtípusai Magyarországon Kecskemét, MTA RKK ATI
- Dobosi Emília:* [2003] A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése Területi Statisztika 6.évfolyam 1. szám 15-33 o.
- Enyedi György:* [1993] Társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó
- Enyedi György:* [1996] Magyarország regionális fejlődése 2010-ig COMITATUS, VI. évfolyam 2. szám
- Faluvégi Albert:* [1994] A kistérségi területi vonzási rendszer [Statisztikai célú alkalmazás] COMITATUS, IV.évfolyam 2. szám.
- Faluvégi Albert:* [1995] Az elmaradott térségek lehatárolásának módszerei Statisztikai szemle, 73 évfolyam 7. szám
- Faluvégi Albert:* [2000] A magyar kistérségek fejlettségi különbségei Területi Statisztika 3. évfolyam 4. szám 319-346 o.
- Farkas Beáta - Lengyel Imre:* [szerk.] [2000] Versenyképesség – Regionális versenyképesség Szeged, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2000.
- Farkasházi Lászlóné:* [1998] A bruttó hazai termék GDP területi megoszlása Területi Statisztika januári szám
- Fazekas Károly:* [1993] A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól Közgazdasági Szemle XL évfolyam 7-8. szám
- Fóti János-Lakatos Miklós:* [1999] Foglalkoztatottság és regionális rendszerek Területi Statisztika májusi szám
- G.Fekete Éva - Bodolai Éva:* [1995] Együtt! – De hogyan?? Kistérségi szerveződések megjelenése a területfejlesztésben Miskolc, MTA RKK
- G.Fekete Éva:* [1999] A fizikai és a társadalmi környezet kölcsönhatásainak vizsgálata az Északkelet-magyarországi régióban Miskolc, MTA RKK

- G.Fekete Éva*: [2000] A siker titkai a kistérségi fejlesztésekben A FALU XV évfolyam Nyár 59-66 o.
- G Fekete Éva*: [2000] A vidékfejlesztési kistérségi operatív programok készítésének tapasztalatai A FALU XV. évfolyam 59-66o.
- G.Fekete Éva*: [2001] Együtt! – De hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésekben Pécs-Miskolc, MTA RKK
- G.Fekete Éva*: [2001] A kistérségi programozás helyzete a kelet-magyarországi kistérségekben Falu-Város-Régió
- G.Fekete Éva*: [2001] A kistérségi szintről praktikusán Comitatus IX./6. 14-26 o.
- Horváth Gyula – Illés Iván*: [1997] Regionális fejlődés és politika – a gazdasági és szociális kohézió erősítésének feladatai Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozás időszakában Európai Tükör Műhely tanulmányok 16. szám, Budapest
- István Tiborné*: [2001] Az elmaradott megyék országon belüli és egymáshoz viszonyított helyzete Területi Statisztika májusi szám
- Kollányi Margit*: [2001] A gazdaság fejlődése és egyensúlyi helyzete a kilencvenes évtizedben Gazdaság és Statisztika 4. szám
- Laczkó László*: [1995] A regionális egyenlőtlenségek mérése Statisztikai Szemle, 73. évfolyam 12. szám
- Laky Ildikó*: [1999] Az elérési viszonyok alkalmazása a kedvezményezett térségek lehatárolásában TERRA STUDIO Kft., Tanulmány
- Lengyel Imre*: [2000] A regionális versenyképességről Közgazdasági Szemle
- Lengyel Imre*: [2000] Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje Tér és Társadalom 4. szám
- Lengyel Imre – Mozsár Ferenc*: [2002] A külső gazdasági hatások [externáliák] térbelisége Tér és Társadalom 2. szám
- Meskó Anna*: [2001] A külföldi tőke szerepe Magyarországon Gazdaság és Statisztika 4. szám
- Nemes-Nagy József*: [1998] Vesztesek – nyertesek - stagnálók Társadalmi Szemle 8-9. szám
- Nemes-Nagy József*: [1999] Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években Statisztikai Szemle, 77. évfolyam 6. szám
- Obádovics Csilla – Kulcsár László*: [2003] A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon Területi Statisztika júliusi szám

- Palkovits István*: [2002] Régiók és gazdasági szereplők versenyképessége Tér és Társadalom 2. szám
- Rechnitzer János*: [1993] Szétszakadás vagy felzárkózás [a térszerkezetet alakító innovációk] Győr-Pécs, MTA RKK
- Rechnitzer János*: [szerk.] [1994] Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához Győr-Pécs, MTA RKK
- Rechnitzer János*: [1998] A területi stratégiák Budapest-Pécs, Dialog Campus Kiadó
- R. Nagy Zsófia*: [2002] Területi összehasonlítások Statisztikai Szemle május-júniusi szám
- Sándor István*: [1998] A gazdasági fejlődés regionális különbségei az elmúlt esztendőben Területi Statisztika
- Sándor István – Végh Lajosné*: [1999] A gazdasági fejlődés regionális különbségei 1998-ban Területi Statisztika
- Szörényiné Kukorelli Irén* [1997] A kistérségek gazdasági és társadalmi jellemzői és trendje az Északnyugat-Dunántúlon Tér és Társadalom 1. szám
- Szörényiné Kukorelli Irén* [1999] A kistérségi szerveződések finanszírozási lehetőségei – I. COMITATUS, IX. évfolyam 9. szám
- Szörényiné Kukorelli Irén* [2002] A kistérségi szint megjelenése a terület- és foglalkoztatás politikában Budapest, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány
- Timár Judit*: [2003] A városverseny, várossiker elméleti kérdései Várossiker alföldi nézőpontból [szerk.] Timár Judit – Velkey Gábor Békéscsaba-Budapest

Zsúgyel János:

Területi fejlettségi különbségek kialakulására ható tényezők vizsgálata az Európai Unió 27 tag- és tagjelölt államának régióiban

Az Európai Unió keleti bővítésének 2004. évi indulásával Európa újraegyesítése új lendületet kapott. Az első ütemben csatlakozó 8 kelet-közép-európai országot, valamint Máltát és Ciprust követően Románia és Bulgária felvétele tűnik elérhetőnek az évtized végére. Az így kialakuló, mintegy 500 millió lakossal rendelkező gazdasági tér minden bizonnyal a Föld legerősebb gazdasági övezetévé és egyik legbefolyásosabb társadalmi-politikai erejévé válhat. Természetesen a 27 államot integráló államszövetségnek a nemzetközi szinten történő egységes megjelenési lehetősége nem feledtetheti az egyes tagok közötti különbségeket. Ezeknek a különbségeknek a kezelésére az Európai Unió csak csekély tapasztalatokkal rendelkezik, hiszen ilyen mértékű bővítés az európai integráció történetében még nem valósult meg, a korábbi bővítések által előhívott adaptációs kényszer csak korlátozott terheket jelentett a tagállamok részére. Különösen a kelet-közép-európai országok esetében a mennyiségi jellegű lemaradás felszámolása mellett a korábbi parancsuralmi gazdaságok és társadalmak minőségi jellegű alkalmazkodását is végre kell hajtani. Ez az intézményrendszer átalakításán túl az integrációs közösség csaknem negyven éven keresztül felhalmozott vívmányainak átvételét is jelenti, s az emberi erőforrások generációváltáson keresztül érvényesíthető mentalitás váltását is tartalmazza. A folyamat mennyiségi és minőségi összetevőit mind az Európai Unió döntéshozókészítő intézményei, mind a gazdaság- és társadalomtudományok folyamatosan vizsgálják. Jelen tanulmány az Európai Bizottság által a gazdasági és társadalmi kohézióról készített harmadik jelentés⁸ által publikált adatok alapján elemzi az Európai Unió 27 tag- és tagjelölt államának és régióinak helyzetét az ezredfordulón. Az adatok a 27 tagállam 267 NUTS2 régiójára vonatkoznak, az egyes mutatók az említett régiók ezredforduló körül tapasztalható helyzetét rögzítik. Tekintettel arra, hogy az egyes adatok csak egy adott időpontra vonatkoztak, ezért a fejlődési tendenciákra vonatkozó vizsgálatra sem idősor- sem keresztmetszeti elemzés formájában sem volt alkalom. Így a vizsgálatok a jelenlegi állapot feltérképezését célozzák, a fejlődés további irányaira vonatkozó becsléseket nem tartalmaznak.

1. A jövedelmi helyzet alakulása az EU-27 tag- és tagjelölt államában

A jövedelmi helyzetet a kohéziós jelentés az egy főre eső bruttó hazai termék 2001. évi értéke alapján mutatja be. Nem okozhat nagy meglepetést az EU-15 és az EU-27 államok közötti jelentős különbségének ténye. Az EU-15 tagállamok az EU-25 tagállamok átlagának 109,7%-át érik el. Ennek eredményeképp a 2004-ben csatlakozott tagállamok csak az EU-25 tagállami átlagának 50,5%-val rendelkeznek, s Bulgária és Románia adataival kiegészítve csak az EU-25 átlagos érték 43,8%-át érik el. Az Európai Unió 1992-ben elhatározott kohéziós politikája az elmaradásban levő dél-európai tagállamok, valamint Írország fokozott fejlesztési támogatását tűzte ki célul, melynek következtében ez a támogatott országcsoporthoz közösségi átlagtól történő elmaradásait mérsékelte. A harmadik kohéziós jelentés arról számol be, hogy az 1994-2001 közötti időszakban a kohéziós országcsoporthoz növekedése mintegy 1%-kal meghaladta az EU-15 átlagát⁹, ami a kohézió erősödését hozta magával, illetve Írország esetében a korábbi átlag alatti

---

⁸ Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, 2003.

⁹ Uo. pVIII.

fejlettségi szintet az EU-25 átlagának 129,1%-os értékre történő javítását eredményezte, ami Luxemburg után a legkedvezőbb nemzeti értéknek felel meg. Ez a kedvező folyamat megtörik a 2004. évi bővítéssel, hiszen a keleti bővítés államai az EU-15 tagállamok jövedelmi értékeinek átlagát jelentősen alulmúlják, így a bővítés első szakaszának kezdetén az EU-25 tagállamok jövedelmi átlaga az EU-15 tagállami átlagának mintegy 90%-ára mérséklődik. A NUTS2 régiók egy főre eső GDP mutatójának értéke közötti eltérések csaknem 15-szörös eltérést mutatnak. A legkevésbé fejlett román régió 18,9%-os EU-27 átlagához viszonyított értéke és Belső-London régió 289,1%-os értéke áll szemben egymással. Nem sokkal kedvezőbb a helyzet akkor sem, ha az összehasonlítást az EU-25 tagállamokra korlátozzuk, s így a legkedvezőtlenebb helyzetben levő romániai és bulgáriai régiókat kivesszük az összehasonlításból. Ebben az esetben legfejletlenebb lengyel régió EU-25 átlagához mért 31,4%-os értéke áll szemben Belső-London régió kimagasló értékével, ami még mindig az európai uniós régiók fejlettsége közötti mintegy 9-szeres különbségről tanúskodik. E helyzet jelentős módosítását a kohéziós politika jelenlegi forrásai nem képesek megvalósítani.

A régiók jövedelmi szintje közötti szóródás elemzése a relatív szórás mutató alapján történt. Míg az EU-27 régiók között e mutató értéke 0,424, addig az EU-15 tagállamok esetében 0,293, a 10 csatlakozó kelet-európai országnál 0,386, a balkáni tagjelölt országoknál pedig 0,358. A relatív szórás mutató értékei arra utalnak, hogy a magasabb fejlettségű nyugat-európai országokban a területi fejlettségi különbségek enyhébbek, mint a csatlakozó kelet-európai és balkáni országok régióinál. A balkáni tagjelölt országok kelet-európai országoknál is kedvezőbb relatív szórás mutatójának értékét indokolhatja az a tény, hogy az összességében alacsony fejlettség kevésbé alkalmas a jelentős jövedelmkülönbségek kialakulására, illetve a két balkáni ország mindössze 14 régiójának értékei állnak szemben a 10 kelet-európai ország 41 régiójának értékével. A vizsgálatba bevont 27 ország esetében a területi fejlettségi különbségek relatív szórás mutatóval jellemzett összehasonlítása alapján mindössze Csehország és Szlovákia rendelkezik az EU-27 átlagát meghaladó értékkel. Ez a tény feltehetőleg annak tudható be, hogy mindkét ország központi régiójának fejlettsége jelentősen meghaladja az EU-25 tagállami átlagát, Prága 148,7%-os, Pozsony 111,7 %-os értékkel rendelkezik, míg e két ország egyéb régiói a kelet-európai átlagos régiók helyzetével összehasonlítható értékekkel rendelkeznek. (Csehország régióinak 66,51%, míg Szlovákia régióinak 49,03% az átlagos fejlettsége.

2. A foglalkoztatási arány és a régiók jövedelmi helyzete összefüggésének elemzése

A foglalkoztatási helyzet jellemzésére a munkanélküliségi arány mutató széles körben elterjedt, az Európai Unió különféle jelentéseiben is meglehetősen gyakran használják. Az Európai Unión belül érvényesített statisztikai számbavételi gyakorlat egységesítése természetesen e mutató számszerű értékeit nagy mértékben összehasonlíthatóvá teszi. Azonban az egyes országok eltérő foglalkoztatási gyakorlata, illetve kultúrája miatt objektívebb képet nyerhetünk a foglalkoztatás tényleges hatásáról az egyes országok gazdasági-társadalmi életében, ha a foglalkoztatási arány mutató értékei alapján végezzük el az elemzéseket. A foglalkoztatási arány a foglalkoztatottak számát a lakosság 15-64 év közötti kore csoportjához viszonyítja, s ezért viszonylag objektívan mutatja az egyes országok közötti valós különbségeket, míg a munkanélküliségi arány a foglalkoztatottak és a regisztrált munkanélküliek arányához viszonyítja a munkanélküliek számát, s nem veszi figyelembe a demográfiai lehetséges munkaerőforrást.

A foglalkoztatási arány 41,3%-os minimális és 79,4%-os maximális értéke mellett az EU-27 tagállam átlagában 62,33%-ot tesz ki. Viszonylag jelentősek az eltérések az egyes országcsoportok átlagos értékei vonatkozásában. Az EU-15 tagállamok esetében a foglalkoztatási arány átlagos értéke 64,13%, míg a kelet-európai tagállamok esetében csak 55,82%. A balkáni országok esetében a foglalkoztatási arány mutató 55,78%, vagyis a kelet-európai országok átlagától alig marad el. Meg kell azonban jegyezni, hogy a balkáni

országokban a gazdaságszerkezet átalakítása szinte még el sem kezdődött, s a kelet-európai országok is a gazdasági transzformáció eltérő szakaszaiban találhatók, így a foglalkoztatási helyzet stagnálásával, vagy esetenként rosszabbodásával is számolni kell, így a 2002. évi foglalkoztatási arány mutató értékek a kelet-európai tag- és tagjelölt országok esetében korántsem tekinthetők egyértelműen kedvezőnek. A nyugat-európai országok közül átlagon felüli foglalkoztatási képességekkel rendelkeznek Dánia (75,9%), Hollandia (74,4%), Svédország (73,61%) régiói, míg a legkedvezőtlenebb értéket Olaszország (55,49%) régiói mutatják fel. A kelet-európai országok közül Cyprus (68,5%), Csehország (65,56%) és Szlovénia (63,7%) régiói mutatnak a nyugat-európai átlagot megközelítő, illetve meghaladó értékeket, míg Lengyelország (51,48%) régiói kelet-európai mércével mérve is alacsony értéket értek el.

1. táblázat: Az EU-27 országok GDP/fő értékeinek statisztikai elemzése

Ország	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás
Ausztria	122,81	83,60	167,00	24,63	0,201
Belgium	117,32	75,90	238,50	43,53	0,371
Bulgária	28,57	23,80	39,90	6,83	0,239
Ciprus	85,40	85,40	85,40	0,00	0,000
Csehország	66,51	52,60	148,70	29,57	0,445
Dánia	126,50	126,50	126,50	0,00	0,000
Németország	110,20	66,00	187,30	27,02	0,245
Észtország	42,30	42,30	42,30	0,00	0,000
Spanyolország	92,41	58,70	123,30	20,19	0,218
Finnország	114,03	83,00	155,40	19,98	0,175
Franciaország	114,96	52,90	180,70	32,47	0,282
Nagy-Britannia	115,90	65,30	289,10	42,52	0,367
Görögország	73,68	57,80	104,20	9,99	0,136
Magyarország	56,46	37,00	89,20	21,37	0,379
Írország	129,12	93,70	141,80	21,20	0,164
Olaszország	109,87	68,10	157,40	28,67	0,261
Lettország	40,80	40,80	40,80	0,00	0,000
Luxemburg	212,90	212,90	212,90	0,00	0,000
Litvánia	36,60	36,60	36,60	0,00	0,000
Málta	76,20	76,20	76,20	0,00	0,000
Hollandia	124,31	90,40	156,70	17,87	0,144
Lengyelország	44,87	31,40	69,90	11,23	0,250
Portugália	77,59	61,20	115,40	22,48	0,290
Románia	26,80	18,90	57,30	10,58	0,395
Szlovákia	49,03	37,30	111,70	22,40	0,457
Szlovénia	74,40	74,40	74,40	0,00	0,000
Svédország	116,47	98,00	159,00	22,16	0,190
Összesen	95,48	18,90	289,10	40,48	0,424

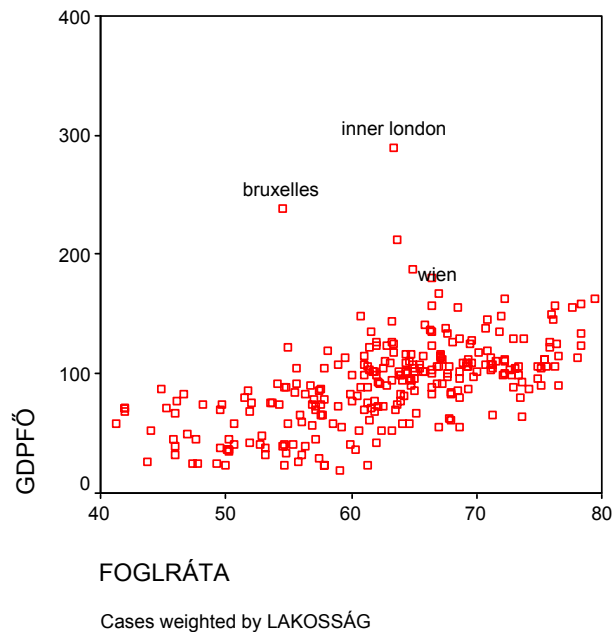
A területi különbségek mérésére a relatív szórás mutatót alkalmaztuk, melynek értéke az EU-27 országok vonatkozásában 0,134. A nyugat-európai országok esetében 0,126, a kelet-európai tagállamok esetében 0,117, míg a balkáni tagjelölt országok esetében 0,072. Ez azt jelenti, hogy a területi fejlettségi különbségek mindhárom részterületen, a nyugat-európai, kelet-európai és balkáni országok között mérsékeltebbek, mint az EU-27 egészében.

A balkáni országok viszonylag kedvező mértékére a jövedelmi helyzet elemzése kapcsán elmondottak érvényesek, hiszen a mindössze 14 régióra kiterjedő balkáni térségben a gazdasági transzformáció előrehaladásának alacsony üteme mellett a foglalkoztatási helyzet jelentős átalakítása – s ezzel a foglalkoztatási arány szükségszerű visszaesése - még nem következett be.

A nyugat-európai és kelet-európai tagállamok és a balkáni tagjelölt államok foglalkoztatási adatainak elemzése során megállapítható volt, hogy összességükben a kedvezőbb jövedelmi helyzetű országok rendelkeznek kedvezőbb foglalkoztatottsági értékekkel. Tekintettel arra, hogy az emberi tényező a makrogazdasági elméletekben a jövedelem növekedésének alapvető forrása (Kuznets, 1981 p153-157), célszerűnek tűnt megvizsgálni, hogy a foglalkoztatási arány és az egy főre eső GDP között az EU-27 régióinak vonatkozásában kimutatható-e empirikus összefüggés.

1. ábra: Az EU-27 régiói GDP/fő és foglalkoztatási arány értékeinek összefüggése

Forrás: Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, 2003.

2. táblázat: A foglalkoztatási arány mutató statisztikai elemzése

Ország	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás
Ausztria	69,00	66,90	71,80	1,64	0,024
Belgium	59,84	52,00	66,50	4,84	0,081
Bulgária	50,50	43,70	56,40	3,86	0,077
Ciprus	68,50	68,50	68,50	0,00	0,000
Csehország	65,56	59,20	72,00	3,69	0,056
Dánia	75,90	75,90	75,90	0,00	0,000
Németország	65,38	56,90	72,30	3,84	0,059
Észtország	62,00	62,00	62,00	0,00	0,000
Spanyolország	58,41	49,60	65,80	5,39	0,092
Finnország	66,73	59,90	77,60	2,74	0,041
Franciaország	62,38	41,30	67,10	5,02	0,080
Nagy-Britannia	71,72	63,40	79,40	4,74	0,066
Görögország	56,70	51,90	63,50	2,49	0,044
Magyarország	56,45	49,50	64,10	5,40	0,096
Írország	64,92	62,20	65,90	1,63	0,025
Olaszország	55,49	41,90	67,50	9,27	0,167
Lettország	59,90	59,90	59,90	0,00	0,000
Luxemburg	63,60	63,60	63,60	0,00	0,000
Litvánia	60,40	60,40	60,40	0,00	0,000
Málta	53,70	53,70	53,70	0,00	0,000
Hollandia	74,40	70,80	76,20	1,61	0,022
Lengyelország	51,48	45,80	57,10	3,80	0,074
Portugália	68,60	61,50	73,60	2,99	0,044
Románia	57,65	54,70	61,30	1,84	0,032
Szlovákia	56,70	53,20	67,20	4,04	0,071
Szlovénia	63,70	63,70	63,70	0,00	0,000
Svédország	73,61	68,60	78,40	3,32	0,045
Összesen	62,33	41,30	79,40	8,38	0,134

A két mutató regionális értékeinek összefüggését szemléltető 1. számú ábra alapján feltételezhető volt, hogy a magasabb foglalkoztatási arány magasabb jövedelmek kialakulásához vezet, bár pontosan az ábra egyes szélső értékeit felmutató régiók (London, Brüsszel, Bécs) példája arra utal, hogy az átlagos foglalkoztatási arány mellett is kialakulhatnak kiemelkedő jövedelmek. A két változó közötti korreláció viszonylag alacsony értéke (0,553) azonban arra utal, hogy a foglalkoztatás és a jövedelem közötti kapcsolat nem túl szoros. A 267 régió adataival elvégzett klaszterelemzés, melyben két klaszter (magas jövedelmű, magas foglalkoztatottságú, valamint alacsony jövedelmű, alacsony foglalkoztatottságú) kialakítását kíséreltem meg. A klaszteranalízis 14 iterációs lépésben mutatott stabil eredményt, s ennek alapján a magas jövedelmű magas foglalkoztatottságú és az alacsony jövedelmű, alacsonyabb foglalkoztatottságú régiók klasztere kialakítható. 145 régió került be a fejlett, míg 122 régió a

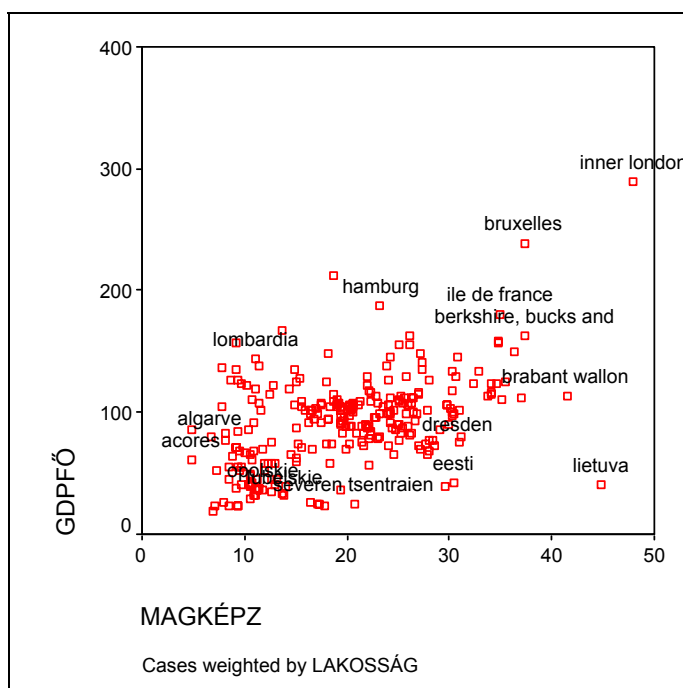
fejletlen klaszterbe. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fejlett és a fejletlen klaszter középpontjai a foglalkoztatási ráta vonatkozásában meglehetősen közel kerültek, a vonatkozó értékek 67,0%, valamint 55,7%. Az adatok ábrázolása alapján inkább az a következtetés indokolt, hogy a régiók klaszteresedése nem jellemző. Sokkal inkább folyamatos átmenet figyelhető meg az alacsony és magas jövedelmű régiók között, a foglalkoztatási arány enyhe emelkedése, de viszonylag magas fokú szórása mellett.

3. A magas képzettségű munkavállalói erőforrás és a régiók jövedelmi helyzete összefüggésének elemzése

A foglalkoztatási arány mutató és a régiók jövedelmi helyzete közötti összefüggés elemzése nem vezetett az egyértelmű, szoros kapcsolat elfogadásához. A humán erőforrások gazdasági fejlettséget alakító szerepe azonban a közgazdaságtudományok olyan alapvető felismerése, amely indokolta az ebben az irányban végzett további vizsgálatokat. Tekintettel arra, hogy a harmadik kohéziós jelentés tartalmazza a foglalkoztatottak képzettségének megoszlására vonatkozó adatsorokat is, ezért a 25-64 éves korosztályban található magas képzettségűek aránya mutató értékeivel további elemzéseket végeztem. A magasan képzett foglalkoztatottak aránya az EU-27 tag- és tagjelölt államokban átlagosan 20,3%, az adatok szóródása pontosan tízszeres, hiszen a legalacsonyabb 4,8%-os érték mellett a maximális érték 48%.

2. ábra: Az EU-27 régiók GDP/fő és magas képzettségűek arány értékeinek összefüggése

Forrás: Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, 2003.

3. táblázat: A magas képzettségűek aránya a 25-64 éves korcsoportban statisztikai elemzése

Ország	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás
Ausztria	14,526	11,600	20,600	2,303	0,159
Belgium	28,077	21,500	41,500	5,199	0,185
Bulgária	21,125	16,500	29,500	5,175	0,245
Ciprus	29,100	29,100	29,100	0,000	0,000
Csehország	11,823	7,200	27,100	5,711	0,483
Dánia	28,000	28,000	28,000	0,000	0,000
Németország	22,614	15,500	30,900	4,480	0,198
Észtország	30,500	30,500	30,500	0,000	0,000
Spanyolország	24,269	18,000	34,100	5,278	0,217
Finnország	29,756	26,100	30,300	1,373	0,046
Franciaország	23,303	15,000	35,000	6,389	0,274
Nagy-Britannia	29,510	21,600	48,000	6,417	0,217
Görögország	17,199	7,800	23,000	5,099	0,296
Magyarország	14,173	10,500	21,500	4,572	0,323
Írország	25,343	19,600	27,400	3,437	0,136
Olaszország	10,143	7,700	12,800	1,276	0,126
Lettország	44,800	44,800	44,800	0,000	0,000
Luxemburg	18,700	18,700	18,700	0,000	0,000
Litvánia	19,300	19,300	19,300	0,000	0,000
Hollandia	25,025	16,500	34,700	4,458	0,178
Lengyelország	12,569	10,400	16,600	1,992	0,158
Portugália	11,738	4,800	15,000	3,048	0,260
Románia	9,733	7,000	22,100	4,299	0,442
Szlovákia	10,765	8,500	24,300	4,816	0,447
Szlovénia	15,300	15,300	15,300	0,000	0,000
Svédország	26,277	20,200	34,700	4,808	0,183
Összesen	20,289	4,800	48,000	8,527	0,420

A mutató értékeiben mutatkozó területi különbségeket a relatív szórás mutató szemlélteti, mely az EU-27 tagállamra viszonylag magas értéket vesz fel (0,42). A magas átlagos értéket is meghaladja Csehország (0,483), Szlovákia (0,447) és Románia (0,442) értéke.

Az egy főre eső GDP érték, valamint a magas képzettségűek aránya mutató értékei közötti korreláció értéke 0,522, tehát a kapcsolat még kevésbé tekinthető szorosnak, mint a foglalkoztatási arány mutató esetében. A kapcsolat szorosságát a 2. számú ábra szemlélteti.

Az ábra alapján az egyes régiók adatainak bizonyos klaszteresedése megfigyelhető az átlagos valamint az átlag alatti GDP/fő értékek közelében. A klaszterelemzés eredményei alapján 14 iterációs lépésben sikerült a két meghatározott klaszterközéppont stabilitását elérni. Ennek alapján az átlag feletti GDP/fő és átlagon felüli magas képzettségű foglalkoztatotti aránnyal rendelkező klaszter, valamint az átlag alatti GDP/fő és átlag alatti magas képzettségű foglalkoztatotti aránnyal rendelkező klaszterbe voltak sorolhatók az EU-27 tag- és tagjelölt

államok régiói. 146 régió sorolható be a fejlett, 116 régió a fejletlen régiók körébe, míg 5 régió besorolása hiányzó adat miatt maradt el.

4. A tudományos-technikai haladás és a régiók jövedelmi helyzete összefüggésének elemzése

A rendelkezésre álló adatok alapján megkíséreltem a régiók jövedelmi helyzetére ható egyéb tényezők hatását is számszerűsíteni. A gazdasági teljesítmény és a tudományos technikai haladás közötti összefüggés a közgazdaságtanban általánosan ismert (Mankiw, 1999 p133-136). Rendelkezésre álltak az EU-27 tag- és tagjelölt államok régióinak vonatkozásában az 1 millió lakosra eső bejelentett találmányok száma mutatójának értékei, így az elemzést ennek alapján végeztem el.

4. táblázat: Az 1 millió főre eső szabadalmi bejelentések száma statisztikai elemzése

Ország	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás
Ausztria	156,614	69,200	387,800	54,926	0,351
Belgium	151,527	65,800	460,100	80,323	0,530
Bulgária	3,100	3,100	3,100	0,000	0,000
Ciprus	11,900	11,900	11,900	0,000	0,000
Csehország	11,300	11,300	11,300	0,000	0,000
Dánia	192,900	192,900	192,900	0,000	0,000
Németország	297,220	28,000	781,600	193,995	0,653
Észtország	9,400	9,400	9,400	0,000	0,000
Spanyolország	24,070	0,000	57,500	19,206	0,798
Finnország	262,819	80,000	291,400	72,114	0,274
Franciaország	136,336	0,600	309,100	97,078	0,712
Nagy-Britannia	123,886	35,400	318,800	75,596	0,610
Görögország	7,570	0,000	14,000	5,495	0,726
Magyarország	17,100	17,100	17,100	0,000	0,000
Írország	83,600	62,100	91,300	12,868	0,154
Olaszország	73,484	7,100	163,000	58,149	0,791
Lettország	1,400	1,400	1,400	0,000	0,000
Luxemburg	203,500	203,500	203,500	0,000	0,000
Litvánia	5,400	5,400	5,400	0,000	0,000
Málta	13,000	13,000	13,000	0,000	0,000
Hollandia	223,307	64,600	697,800	200,475	0,898
Lengyelország	2,300	2,300	2,300	0,000	0,000
Portugália	4,508	0,000	6,300	1,512	0,335
Románia	0,900	0,900	0,900	0,000	0,000
Szlovákia	5,700	5,700	5,700	0,000	0,000
Szlovénia	30,500	30,500	30,500	0,000	0,000
Svédország	346,078	127,000	582,100	146,285	0,423
Összesen	120,218	0,000	781,600	148,742	1,237

Az EU-27 országok vonatkozásában az átlagos érték 120,3 volt, az egyes régiók adatainak szóródása 0 és 781,6 között volt. A legkedvezőbb értékekkel rendelkeztek Svédország (346,1), Németország (297,2), valamint Finnország (262,8), míg a legalacsonyabb értékeket Románia (0,9), Lengyelország (2,3) és Bulgária (3,1) esetében figyelhetjük meg.

A területi különbségeket kifejező relatív szórás mutató az EU-27 országcsoport vonatkozásában rendkívül magas 1,237 értéket vett fel. Ez a magas érték egyetlen országon belül sem vett fel ilyen kedvezőtlen értéket, a régiók közötti különbségek mértéke a legmagasabb érdekes módon Hollandia (0,898) Spanyolország (0,798), valamint Olaszország (0,791) régiói között jelentkezett. Ez a tudományos–technikai haladás központjainak országokon belüli kiemelkedő részarányára vezethető vissza a szabadalmak bejelentésében.

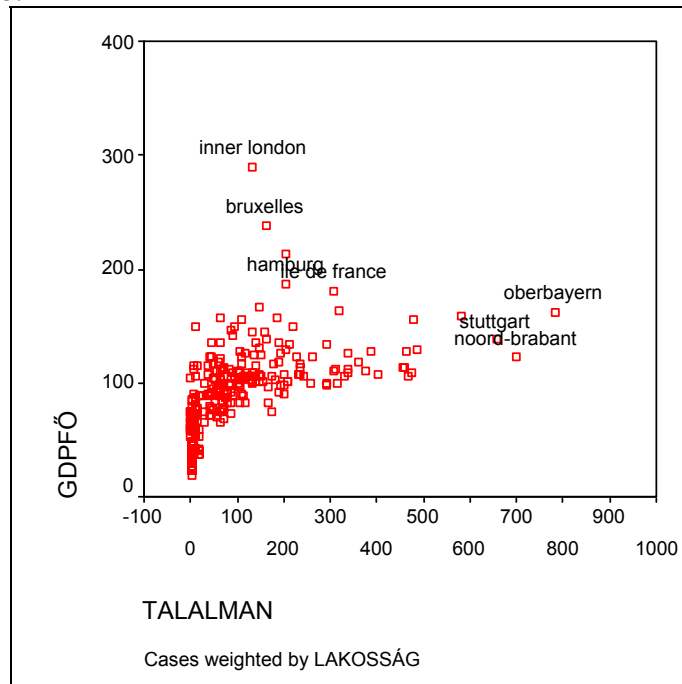
A jövedelmi helyzet, valamint a bejelentett találmányok száma alapján végzett korrelációs elemzés 0,591 korrelációs együttható értékre vezetett, ami a foglalkoztatási, képzettségi adatoknál erősebb kapcsolatra utal.

A GDP/fő érték, valamint az 1 millió főre eső találmányok száma alapján elvégzett klaszterelemzés 5 iterációs lépést követően vezetett stabil eredményre. Ennek alapján a magas jövedelem és a benyújtott szabadalmak magas száma közötti kapcsolat létezése megerősítést nyert. A klaszterelemzés abból a szempontból is meggyőző eredményre vezetett, hogy a régiók klaszterbe e két mutató értékei alapján történt besorolása alapján mindössze 29 régió került a magas fejlettségű klaszterbe, s ebben a klaszterben a GDP/fő mutató klaszterközéppontra jellemző értéke 135,1% volt.

A kapcsolatot a 3. számú ábra jeleníti meg.

3. ábra: A GDP/fő és benyújtott szabadalmak aránya mutató összefüggése

Forrás: Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, 2003.

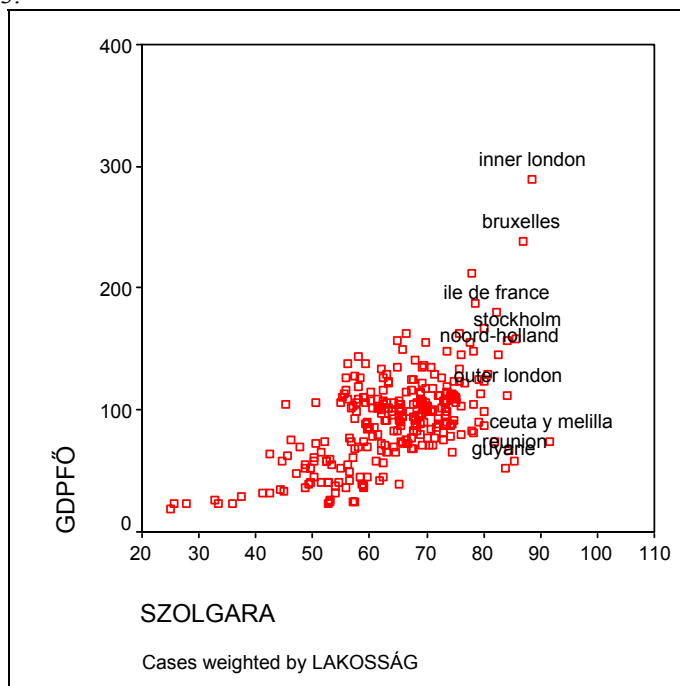

Az ábra alapján a kapcsolat szorosságára vonatkozóan az alábbi megállapítások vonhatók le. Különösen az átlag alatti jövedelmi helyzetben levő régiók vonatkozásában halmozódnak a benyújtott szabadalmak arányának nullához közeli értékei. Ugyanakkor a kiemelkedő jövedelmi helyzetben lévő régiók némelyikénél a szabadalmak száma átlagos értéket mutat (Inner-London, Brüsszel, Ile de France), míg a kiemelkedő szabadalmi mutató értékkel rendelkező régiók az átlagot csak enyhén meghaladó jövedelmi pozícióban mutatkoznak. Ez a tény arra utal, hogy a jövedelmi helyzetet meghatározó tényezők csak egyike, s nem is a legfontosabbika a műszaki-technikai haladást jellemző benyújtott szabadalmak 1 millió lakosra vonatkozó arányát tartalmazó mutató.

5. A gazdaságszerkezet és a régiók jövedelmi helyzetének összefüggése

Az ezredforduló világgazdasági tendenciái közül talán legjellemzőbbnek tekinthető a gazdaságszerkezet terciarizálódása. Ez a hagyományos mezőgazdasági-ipari tevékenységek fokozatos visszaszorulását jelenti a foglalkoztatásban és a bruttó hazai termék létrehozásában, s egyidejűleg a szolgáltató jellegű gazdasági tevékenységek súlyának erősödését. Ennek a folyamatnak az EU-27 tagállamok régióiban történő vizsgálatára rendelkezésre állt a 2002. évi szektoronkénti foglalkoztatási arány.

4. ábra: A GDP/fő és a szolgáltatási szektor foglalkoztatási aránya mutató összefüggése
 Forrás: Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, 2003.

5. táblázat: A szolgáltatási szektor foglalkoztatási súlyának statisztikai elemzése

Ország	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás
Ausztria	64,962	57,500	80,000	8,357	0,129
Belgium	73,403	65,500	86,900	5,930	0,081
Bulgária	57,250	52,700	65,200	5,107	0,089
Ciprus	71,600	71,600	71,600	0,000	0,000
Csehország	54,893	48,600	78,200	8,719	0,159
Dánia	72,500	72,500	72,500	0,000	0,000
Németország	65,260	55,000	80,100	5,783	0,089
Észtország	61,700	61,700	61,700	0,000	0,000
Spanyolország	62,524	50,400	91,500	6,986	0,112
Finnország	62,353	62,000	77,600	1,293	0,021
Franciaország	70,658	56,600	85,400	7,592	0,107
Nagy-Britannia	74,238	65,500	88,500	5,387	0,073
Görögország	61,473	44,500	74,300	11,340	0,184
Magyarország	59,368	49,600	71,900	8,197	0,138
Írország	65,105	57,300	67,900	4,671	0,072
Olaszország	63,904	55,200	76,700	6,530	0,102
Lettország	54,600	54,600	54,600	0,000	0,000
Luxemburg	77,900	77,900	77,900	0,000	0,000
Litvánia	58,900	58,900	58,900	0,000	0,000
Málta	66,500	66,500	66,500	0,000	0,000
Hollandia	76,080	69,100	84,100	5,720	0,075
Lengyelország	52,363	41,100	62,200	6,156	0,118
Portugália	52,766	42,300	69,000	10,514	0,199
Románia	33,822	25,100	62,400	10,525	0,311
Szlovákia	54,747	50,300	74,700	7,232	0,132
Szlovénia	52,100	52,100	52,100	0,000	0,000
Svédország	74,291	65,200	85,800	6,307	0,085
Összesen	63,806	25,100	91,500	11,678	0,183

Az EU-27 tag- és tagjelölt állam esetében a szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak átlagos aránya 63,8%, a szóródás a 25,1%-os minimális és 91,5%-os maximális érték között van. Az EU-27 átlagot jelentősen meghaladó értékkel rendelkeznek Luxemburg, Svédország, Nagy-Britannia, ahol a terciér szektor foglalkoztatási aránya csaknem a foglalkoztatottak háromnegyedét eléri, vagy meg is haladja, míg 50% alatt marad Románia esetében, de alig haladja meg az 50%-os réteket Bulgária, Szlovénia, Lengyelország, s a nyugat-európai államok közül Portugália. A területi különbségeket kifejező relatív szórás mutató az EU-27 országsoport esetében 0,183, ezt meghaladó mértékű különbség Romániában (0,311), Lengyelországban (0,199), valamint Görögországban (0,184) figyelhető meg. Tehát mind a szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak arányát tekintve, mind az országokon belüli területi különbségek vonatkozásában kelet-európai, illetve balkáni országok rendelkeznek a legnegatívabb értékkel, a

nyugat-európai országok közül pedig a negatív példaként említett országok a dél-európai kohéziós térség államai közül kerülnek ki, s gazdasági fejlettségük alapján az EU-15 átlagától elmaradók közé tartoznak.

A régiók jövedelmi helyzetének és a szolgáltatások foglalkoztatási aránya közötti összefüggés elemzése során a szoros kapcsolatra utaló 0,666 értékű korrelációs együttható mutatkozott.

A két mutató alapján végzett klaszterelemzés 15 iterációs lépésben jutott el a stabil klaszter kialakításához. A kialakított klaszterek alapján a magas jövedelem és a szolgáltatási szektor magas foglalkoztatotti arányának, illetve az alacsony jövedelem és az alacsony szolgáltatási foglalkoztatotti arányának összefüggésére vonatkozó feltételezés elfogadható. 155 régió besorolása történt a magas fejlettségű, míg 115 régió az alacsony fejlettségű régió klaszterébe.

A jövedelmi helyzet és a szolgáltatási szektor foglalkoztatási részaránya közötti kapcsolat szorosságát a 4. számú ábra mutatja.

Az ábra alapján viszonylag szemléletesen jelentkezik a magasabb szolgáltatási szektor részarány és a kedvezőbb jövedelmi helyzet összefüggése. Megállapítható azonban, hogy a magas szolgáltatási szektor részarány ma már átfogó gazdaságfejlődési tendenciává vált, hiszen átlag alatti fejlettségű régiók is rendelkezhetnek – főként a turizmusnak köszönhetően – kiemelkedő szolgáltatási szektor részarányal. Ez mutatkozik meg néhány spanyol és francia tengeren túli régió esetében. (Ceuta y Melilla, Reunion, Guyana)

6. Összefoglaló megállapítások

A vizsgálat alapján megállapítást nyert, hogy az Európai Unió 27 tag- és tagjelölt államában a az egy főre eső GDP mutatójával jellemzett jövedelmi helyzet alapján jelentős különbségek alakultak ki. Tekintettel arra, hogy a 2004-től beindult kelet-európai és az előreláthatólag 2007-re megvalósuló balkáni bővítés az Európai Unió 15 tagállamára is jellemző területei fejlettségi különbségek kiéleződésével jár majd. A fejlettségi különbségek nemcsak a jövedelmi helyzet régiók és országok közötti eltéréseivel jellemezhető, hanem valamennyi – hozzáférhető és a vizsgálatba bevont mutató alapján megállapítható. A foglalkoztatási, képzettségi helyzetre, a tudományos-technikai haladás lehetőségeinek kihasználására, a gazdaságszerkezet átalakítására vonatkozó mutatók alapján egyaránt igazolható a kelet-európai és balkáni országok jelentős lemaradása a nyugat-európai országoktól, s a lemaradás legtöbbször a térségen és az országok közötti fejlettségi különbségek kiélezettségében is jelentkezik. Ennek alapján rögzíthető, hogy Európa gazdasági-társadalmi újraegyesítésének folyamata feltehetőleg konfliktusok sokaságán keresztül, s mindenképpen csak hosszú idő alatt valósulhat meg. A vizsgálat során klaszteranalízis segítségével különítettem el az egyes régiók helyzetét egymástól, s mutatópáronként került sor a fejlett és fejletlen régiók közé történő besorolásra. A vizsgálat lezárásaként valamennyi mutató együttes értékelése alapján végeztem el a klaszterelemzést, melyben valamennyi felsorolt mutató értékei alapján került sor a régiók klaszterekbe történő sorolására. A klaszterelemzés viszonylag kevés számú, összesen 5 iterációs lépésben stabil eredményre vezetett, melynek alapján kialakult a fejlett és fejletlen régiók klasztere. A fejlett régiók klasztere az EU- 27 átlagánál magasabb GDP/fő értékkel, foglalkoztatási aránnyal, magasan képzettek arányával, 1 millió főre eső szabadalmi aránnyal, illetve magasan terciarizált gazdaságszerkezettel rendelkező régiókat foglalja magába. Ez a megállapítás akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy az 1 millió főre eső szabadalmak számának magas abszolút értéke miatt a klaszter kialakításban e mutató volt meghatározó. A fejlett régiók klaszterébe a 267 vizsgált NUTS2 régió közül 29 volt besorolható, A régiókat az 6. számú táblázat tartalmazza. Valamennyi régió a fejlett nyugat-európai országok csoportjába tartozik, 15 német régió mellett

4 svéd, 3 finn, 2 belga és brit, valamint 1-1 holland, francia, osztrák régió található a fejlett klaszterban. A nyugat- és kelet-európai régiók közötti fejlettségi szakadékot mi sem szemlélteti erőteljesebben, minthogy a kelet-német tartományok közül egyik sem tudott bekerülni a fejlett régiók klaszterébe, nem beszélve természetesen a kelet-európai, illetve balkáni térség régióiról, melyeknek esélyük sem volt a kedvezőbb helyzetű régiók klaszterében szerepelni.

6. táblázat: A fejlett régiók klasztere a vizsgálatba bevont öt mutató alapján

vlaams brabant	Belgium
brabant wallon	Belgium
stuttgart	Németország
karlsruhe	Németország
freiburg	Németország
tübingen	Németország
oberbayern	Németország
oberpfalz	Németország
mittelfranken	Németország
unterfranken	Németország
schwaben	Németország
darmstadt	Németország
giessen	Németország
braunschweig	Németország
düsseldorf	Németország
köln	Németország
rheinhessen-pfalz	Németország
ile de france	Franciaország
noord-brabant	Hollandia
vorarlberg	Ausztria
etela-suomi	Finnország
lansi-suomi	Finnország
pohjois-suomi	Finnország
stockholm	Svédország
ostra mellansverige	Svédország
sydsverige	Svédország
vasisverige	Svédország
east anglia	Nagy-Britannia
berkshire, bucks and oxfordshi	Nagy-Britannia

A klaszterelemzést a változók standardizált értékeire vonatkozóan is megismételtem, hogy az 1 millió főre eső bejelentett szabadalmak változó többi változóhoz képest magas abszolút értékei miatti torzító hatást kiküszöböljem. A klaszterelemzés 11 iterációs lépést követően stabil eredményre vezetett. Bár a standardizált változók értékeire vonatkozó klaszterbesorolás alapján 126 régió került a fejlett régiók klaszterébe, a kelet-európai régiók közül mindössze 2, Prága és Pozsony régiók kerültek e klaszterbe, s a 2004. évi beindult csatlakozási folyamattal előállt

problématömeget nemigen teszi leküzdhetőbbé az a tény sem, hogy a Cyprus szintén a fejlett régiók számát szaporítja. (Málta klaszterba sorolása adathiány miatt nem történt meg.) Ez a tény továbbra is megerősíti azt a kiinduló feltételezést, mely szerint a kelet-európai és balkáni tagjelölt és tagállamok régiói előtt még hosszú menetelés áll, míg a fejlett nyugat-európai országok régióinak szintjére tudják magukat felküzdeni.

Felhasznált irodalom:

Dritter Bericht über den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, Europäische Kommission, [2003].

Simon Kuznets: [1981]. A népesség növekedésének néhány gazdasági vonzata. In: *Struktúra és növekedés a modern gazdaságban*. KJK Budapest

Gregory Mankiw: [1999]. *Makroökonómia*. Osiris Budapest

Robert J. Barro- Xavier Sala-i-Martin: [1985]. *Economic Growth*, McGraw-Hill

Műhely

Az Észak-magyarországi régiót mutatta be az ÉMRFÜ Brüsszelben

Soós Gergely/Pfliegler Péter

Az Európai Bizottság brüsszeli intézményeiben március 15–19. között kiállítások, szakmai beszélgetések, filmbemutatók, és más kulturális rendezvények közvetítésével kaptak képet az érdeklődők a május elsején EU-tagga váló Magyarországról.

A Bizottság mind a tíz csatlakozó országot bemutatta, ilyen módon Magyarország elsőként került sorra.

A Bizottság Bővítési Főigazgatóságának is helyet adó épületben az érdeklődők már a rendezvénysorozat hétfő esti hivatalos megnyitása előtt megtekinthették az országról általános jellegű tájékoztatást nyújtó magyar standot, valamint a Budapestet, a Nyugat-magyarországi és az Észak – magyarországi régiókat bemutató kiállítást.

Az Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség egy kiállítási stand és a régiót bemutató idegen nyelvű kiadványok kiállításával készült.

A NORDA standja Brüsszelben (fotó: Soós Gergely)

A képzőművészeteket Kádár János Miklós és Judy Cassab festményeiből nyíló, egész héten át látható kiállítások képviselték, a filmkedvelők pedig Salamon András *Közel a szerelemhez*, Incze Ágnes *I love Budapest* és Káel Csaba *Bánk Bán* című alkotása révén kaphattak ízelítőt a magyar filmművészetből.

A szakmai beszélgetéseken többek között Magyarország belpolitikai és gazdasági helyzetéről, valamint az esélyegyenlőségről és ezzel összefüggésben a roma közösségek számára indított egészség-megőrzési programokról volt szó.

Nem maradt ki a bemutatkozásból a gasztronómia sem: csütörtökön a bizottság valamennyi éttermében magyaros ételeket szolgáltak fel, majd péntek este az egyikben borkóstolót is rendeztek.

Az ÉMRFÜ munkatársai elektronikus és írott anyagokkal, illetve verbális kampánnyal irányították az eurokraták és a számtalan vendég figyelmét hazánkra és kiemelten régióinkra. Elsősorban többnyelvű turisztikai, befektetés ösztönzési és gasztronómiai kiadványaink, világörökségi helyszíneinket bemutató ismertetőink, illetve az „Egy táskában a régió” (CD, videó kazetta, írott anyagok) voltak kelendőek a látogatók között.

Bízunk abban, hogy a Magyar Hét keretében bemutatkozó standunkkal hozzájárultunk egyrészt hazánk küszöbön álló belépésének sikeréhez, másrészt pedig az észak-magyarországi régió ismertségének bővítéséhez, természeti, kulturális és gazdasági értékeinek ismertté tételéhez.

Gyakornoki munkán az Európai Unió fővárosában

Vásárhelyi Katalin/Pfliegler Péter

Az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség újabb munkatársa kapott arra lehetőséget, hogy Brüsszelben egy hónapot töltsön el a Magyar Régiók Brüsszeli Képviselőtén.

Mielőtt Vásárhelyi Katalin projektmenedzser kiutazására sor került volna, összefoglalta, hogy mik lesznek számára az egy hónap főbb céljai:

- megismerni a Képviselő munkáját és azt, hogy a régióink miként profitálhat az ő működésükből
- különböző programokon-eseményeken való részvétel, ahol olyan információk birtokába juthat, amelyeket a későbbiek során alkalmazni tud
- kapcsolatteremtés olyan emberekkel, akik az esetleges későbbi kapcsolatok felkutatásában lehetnek az Ügynökség segítségére.

A Képviselőten éppen átszervezés volt az április 18-a és május 15-ei időintervallumban, Vásárhelyi Katalin ennek ellenére a képviselő segítségére tudott lenni, olyan feladatokban, mint például: rendezvények esetén az arra való előkészületekben, táblázatok készítésében, telefonügyelet tartásában, stb.. Továbbá a Képviselőtnek szüksége volt egy angol nyelvű powerpoint előadásra a régióról a hatékonyabb munka érdekében. Mindezek mellett részt vett azokon a programokon, amelyekre lehetősége nyílt és információkkal, adatokkal szolgált az érdeklődők számára az Észak-magyarországi régióról.

Ilyen események, konferenciák voltak:

- A Régiók Bizottságának 54. plenáris ülése (2004.április 21.)
Ezen az ülésen nagyvonalakban a következőkről esett szó:
  - a március 19-i 53. plenáris ülés fontosabb momentumai
  - az elnök állásfoglalása az aktuális problémákról, a jelenlegi politikai dokumentumok ismertetése
  - olyan vélemények megtárgyalása és elfogadása, mint:
    - az európai turizmus alapvető irányai
    - az analóg közvetítésről a digitálisra való áttérés
    - a diplomák és a szakértelem átláthatósága

- esélyegyenlőség
- európai akcióterv a fogyatékkal élők számára
- európai nyelv portfolió

Mindezek mellett szó volt a május 10-11-i Kohéziós Fórumról, továbbá arról, hogy az első kibővült ülése júniusban kerül sor.

- Social Economic City című konferencia a REVES szervezésében (2004. április 23.)

A REVES egy nemzetközi non-profit társulás, amely a tevékenységét a következő országok támogatásával kezdte meg: Svédország, Olaszország, Belgium, Franciaország és a CECOP (European Confederation of workers co-operatives, social co-operatives, participative enterprises)

A konferencián különböző városok eseteit mutatták be: Róma, Brüsszel, Roubaix, Barcelona és Marseilles. Minden városban más és más tervek vannak, de mindegyik sikeressé vált, ha nemelyik a kezdeti kudarcok árán is.

- A Regionális Főigazgatóság Információs Centruma (2004. április 26.)

Ebben a centrumban mindenféle fontosabb kiadvány megtalálható, amelyekből néhány érdekesnek látszó dokumentumot el is hozott az Ügynökség számára: „Harmadik jelentés a gazdasági és szociális kohézióról” és az ehhez kapcsolódó COTER vélemény; rövid leírás a Strukturális Alapok felhasználásáról Írországból, Hollandiából és Nagy-Britanniából; továbbá két kiadványt, ami már magyarul is rendelkezésre áll.

A különböző dokumentumokhoz, ülésekhez kapcsolódó vélemények a következő weboldalon találhatóak: <http://cortoad.cor.eu.int>.

- Global Grants – ESF at the local community level (ESZA helyi, települési szinten) a Greater London Enterprise szervezésében (2004. április 28.)

A Bizottság álláspontját Santiago Loranca-Garcia ismertette, aki a jelenleg az ESZA programok monitoringja Nagy-Britanniában, Írországból és Magyarországon egységért felelős.

Szerinte a siker tényezői a következők: támogatások együttes használata, mert egy kis támogatás önmagában nem sokat ér, menedzsmentmódszerek célcsoporthoz való igazítása, nagyfokú partnerség és a célcsoport elérésének kidolgozott módszerei.

Továbbá bemutatták két FastForwardGrants alapú projekt tapasztalatait. Ez a Londonban élő feketék beilleszkedésére (African Community Partnership) és a Franciaországban élő etiópiaiak beilleszkedésére (Ethiopean Development Association) irányult.

- A Képviselő bemutatása egy OFA szervezésében érkezett csoport számára (2004. április 29.)

Tulajdonképpen ezen az előadáson értesült Vásárhelyi Katalin először a Képviselő konkrét tevékenységéről, ami nagyon hasznos volt számára. Ez az előadás is igazolja, hogy szükség van arra, hogy a mi régióink is minél több információval lássa el a Képviselőt, mert nagyon sok konkrét kérdés érkezik felőlük, amire esetleges információhiány miatt nem mindig tudnak válaszolni. Ezt is feldolgozva és szem előtt tartva, Ügynökségünk a régióból, annak három megyéjéből információs, befektetés ösztönzési és turisztikai célú anyagokat juttat ki Brüsszelbe, a Képviselőre.

- Enlargement Welcome Evening (2004. április 30.)

Ezt inkább csak érdekességként írjuk le, mint szakmai programnak. Ez az este annyiban különbözött egy szokásos szombat estétől, hogy a 10 ország éppen Brüsszelben jelenlévő tagjai kötetlen formában vettek rajta részt és folyamatosan ki voltak vetítve a csatlakozó ország fontosabb adatai.

Ezt követte a csatlakozás napja, ami Brüsszel minden parkjában otthagyta a nyomait. Sok helyen és sokféle rendezvényre került sor és a magyarok is mindenhol jelen voltak.

- Szlovák kedd a Valencia Régiók Képviselőténél (2004. május 4.)

Ez egy rendezvénysorozat, ahol bemutatkozik mind a 10 újonnan csatlakozó ország. A spanyolok által készített Szlovákiáról szóló film után Flórián László, a Szlovák Állandó Képviselő munkatársa mesélt az országról, majd a feltett kérdésekre válaszolt. Itt is felmerült a kérdés, hogy hogyan használják fel a Strukturális Alapok pénzeit. Szlovákiában 4 Operatív Program van, a mi Regionális OP-knak megfelelő ott hiányzik.

Tervezési biztos fogja össze régióink tervezési folyamatait

Pfliegler Péter

A Magyar Kormány 1076/2004. (VII.22.) sz. határozatával elindította a 2007-2013. közötti időszakra vonatkozó országos szintű tervezési folyamatot és meghatározta az egyes feladatok végrehajtásának ez évre vonatkozó határidőit.

A határozat előírása szerint „a tervezésben a régiók azonos súllyal vegyenek részt”.

Ez azt jelenti, hogy a régiókban folyó tervezésnek olyan regionális tervezési anyagokat kell produkálnia, amelyek

- teljes szakmai alapot szolgáltatnak a 2007-2013-as időszakban 7 regionális operatív program működtetésére,
- az „ágazati” és területi tervezés szinkronját elő tudják segíteni,
- segítik a minisztériumi tervezői munkát a 8 témacsoport (nyaláb) belső tartalmának kidolgozásához.

Az Észak-magyarországi régió Regionális Munkacsoportjának megalakítására ez év augusztus 5-én került sor.

A munkacsoport intézményi összetétele a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal nem kötelező ajánlásának megfelelően került meghatározásra. (Szakmai felelős szervezetek: BAZ Megyei Önkormányzati Hivatal; Miskolci Egyetem; BAZ Megyei Munkaügyi Központ; BAZ Megyei Kereskedelmi és Iparkamara; Károly Róbert Főiskola; Észak-magyarországi Regionális Környezetvédelmi Egyesület; MTA RKK, az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség pedig a koordinátorokat biztosítja.)

A regionális tervezési munkacsoport alapvető feladata az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács elé kerülő regionális tervezési dokumentumokra vonatkozó szakmai döntés-előkészítő munka elvégzése.

A konkrét tervezési munka (anyagok írása, szerkesztése) elvégzését felkért intézmények fogják végezni, saját és külső szakértők igénybevételeivel megbízási szerződéses alapon.

Az Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács a 2007-2013-as tervezési időszakra vonatkozó regionális tervezési folyamatok irányításával, koordinálásával *Varga Lászlót*, az Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség programigazgatóját bízta meg 2004. augusztus 18-i ülésén.

A koordinációs munka kapcsán a regionális tervezési biztos feladatai lesznek:

- folyamatos kapcsolattartás biztosítása az érintett minisztériumokkal
- a regionális tervezői munkacsoport szakmai irányítása
- az egyes tervezési témakörök kidolgozásáért szakmailag felelős, a Tanács által megbízott régióban működő intézmények munkájának összehangolása

- a regionális tervezői munka szakmai és társadalmi nyilvánosságának biztosítása
- a Regionális Ügynökségen tervezéssel foglalkozó munkatársak tevékenységének irányítása
- az országos tervezői folyamatok kapcsán előírt határidőknek megfelelően regionális tervezési anyagok elkészítése és azok döntés céljából Tanács elé vitele

Az új funkció biztosíték lehet a regionális és központi fejlesztések közötti összhang megteremtésére, a kölcsönös érdekek figyelembevételére, illetve a hatékony partnerségi kapcsolatok kialakítására, végső soron pedig a tematikus fejlesztési programok és az intézkedések legmegfelelőbb munkaszervezési formáinak létrehozatalára.

A nyolc tematikus „nyaláiban” megindult tervezési folyamatot a Nemzeti Fejlesztési Hivatal fogja össze, a munka 8 központi és 7 regionális munkacsoportban történik. A tervezési nyalábok a következők:

- egészséges társadalom (EüSzCsM): a nyaláb a szorosan vett egészségügyön kívül magában foglalja az agár- és környezet egészségügyi szempontokat, az időskori és gyermekvédelmi szociális ellátásokat, valamint kiterjed a demográfia, a család, az ifjúság és a sport területeire is,
- okos, művelt társadalom (OM): a nyaláb magában foglalja az egész életen át tartó tanulás stratégiájának részeleleit, a tudomány, illetve a kultúra területét,
- aktív társadalom (FMM): a nyaláb mindenekelőtt az aktív munkaerő-piaci politikára koncentrál, különös tekintettel a nők, az idősebb munkavállalók és a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci helyzetének javítására, illetve a migráció kérdésére,
- információs társadalom (IHM): a nyaláb az információs társadalom és gazdaság minden szegmensére kiterjed, horizontális módon, ezen kívül magában foglalja a kutatás, fejlesztés és innováció területeit is,
- versenyképes gazdaság (GKM): a nyaláb a gazdaság versenyképességének javítását közvetlenül szolgáló területek (beruházás-ösztönzés, technológiatranszfer, kvk-k beszállítói kapcsolatai, hálózatosodása, üzleti szolgáltatások, turizmus logisztika, szállítás, közlekedés) mellett támaszkodik a többi, kapcsolódó munkacsoport (képzés, vállalkozó kedv, K+F, innováció, IT, jog- és belbiztonság) eredményeire, valamint kiterjed olyan, a versenyképességet befolyásoló területekre is, mint a szolgáltató közigazgatás/igazságszolgáltatás, a települési környezet. Az ipar és a szolgáltatások területén belül az egyes ágazatok vizsgálatára is kiterjed.
- felzárkózó vidék (agrár-szerkezetváltás) (FVM): a nyaláb az agráriumban a csatlakozás miatt végbemenő folyamatokra koncentrál, különös tekintettel az agrárszerkezet változásaira, az agrár-környezetvédelemre, valamint az agrárfoglalkoztatottak alternatív jövedelemszerzésére, tevékenységük diverzifikálására, a felszabaduló munkaerő kezelésére,
- élhető környezet (KvVM): a nyaláb a környezet- és természetvédelmet számos aspektusból közelíti meg, így figyelemmel van az agrár- és egészség-környezetvédelem, a környezetipar kérdéseire is,
- dinamikus településrendszer (NFH): a nyaláb magában foglalja a település- és településhálózat-fejlesztés minden aspektusát, különös tekintettel az urbánus jellegű települések közlekedésére, illetve a rurális jellegűek integrált, térség szemléletű kezelésére; a közlekedés kérdését a településhálózatok összefüggésében értelmezi. A fejlesztéspolitika sikeressége szempontjából továbbá alapvető szempont a hatékonyan működő közigazgatás és igazságszolgáltatás léte.

Székelyföldi tanulmányúton a kistérségi fejlesztők társaságában

Baksa Sára

A Kistérségi Fejlesztők Országos Szövetsége szakmai tanulmányutat szervezett Székelyföldre 2004. május 10-14. között, a SAPARD program romániai eredményeinek és tapasztalatainak megismerésére. A tanulmányúton régiókat önkormányzatok polgármesterei, kistérségi menedzserek és a Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztályának munkatársai képviselték.

Csíkszeredán Hargita megye elnöke, Zsombori Vilmos köszöntette a tanulmányút résztvevőit. A Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának vezetője, Bíró A. Zoltán az 5 éve éppen magyar segítséggel megindult kistérségi szerveződésekről és már harmadik éve folyó vidékfejlesztési képzésről tartott tájékoztatót. A SAPARD iroda vezetője, Dadanics Mária a program mezőgazdasági, kollégája pedig annak infrastruktúra fejlesztési prioritásairól, intézkedéseiről tartott beszámolót.

A nagyobb részben Hargita megyét lefedő kistérségi társulások jelenlévő képviselői elmondták, hogy Romániában modell jellegű a tevékenységük. Kiemelték az információk hasznosításában betöltött szerepük fontosságát, mellyel az általuk képviselt térségek fejlesztése érdekében sokat tudnak segíteni.

Az egy napos találkozót és ismerkedést követően egy-egy kistérség képviselője kíséretében nyílt alkalma a résztvevőknek Székelyföld gyönyörű vidékeit, többek között a Kászoni tájegység, a Csíki- és Gyergyói-medence székely hagyományokat őrző apró településeit és tájait megismerni.

Osgyáni Gábor

A tanulmányút kapcsán a látogatóknak lehetősége volt a vidékfejlesztés eredményeinek személyes tapasztalatok útján való megismerésére, de nagy segítségükre volt ebben Vincze Mária erdélyi helyzetelemzése¹⁰ is, melyből a Székelyföld vidékfejlesztési helyzetére vonatkozóan a következőket tudtuk meg:

A kelet-közép-európai országok közül előreláthatólag a második körben az Európai Unióhoz csatlakozó Románia térségeiben elsők között a Székelyföldön körvonalazódtak vidékfejlesztési kezdeményezések. A Székelyföld lakosságának több mint a fele él vidéken. Itt különösen fontos a lakosság életminőségének javítása, a természeti-, környezeti értékek megőrzése, a tájfenntartás és a fenntartható fejlődés megteremtése. A fejlődés fő meghatározó tényezői a humán erőforrás minőségében, a rendelkezésre álló tudásban és annak alkalmazhatóságában rejlenek. Fontos az új kihívásoknak megfelelő információáramlásba bekapcsolódni, és a megszerzett ismeretek adaptálni.

A rendszer kialakításának egyik első lépéseként került sor 1999-ben az első Nemzeti mezőgazdasági és vidékfejlesztési terv kidolgozására, amit az Európai Bizottság a SAPARD-programot megalapozó dokumentumként elfogadott. Egyes elképzelések szerint felvetődött, hogy az EU modelljét kell alkalmazni a román mezőgazdaság- és vidékfejlesztésre. Az EU vidékfejlesztési filozófiája azonban nem emelhető át romániai, azon belül székelyföldi viszonyokba. Sem a földrajzi, természeti, sem a társadalmi, kül- és belföldi gazdasági tényezők nem teszik lehetővé a nyugaton bevált irányelvek és módszerek alkalmazását.

---

¹⁰ Vincze Mária: Vidéki helyzetelemzés, Csíkszereda, 2002.

Csíkrákos a Hargita felől (fotó: G.Fekete Éva)

A megnövekedett termékmennyiség értékesítése nehézségekbe ütközik, a jövedelemszint alacsony, a szolgáltatásokra a Székelyföld vidéki térségeiben nincs fizetőképes kereslet. A szükségszerűen kialakítandó vidékfejlesztési program első lépése a célcsoportként szereplő területek meghatározása.

A vidéki térség fogalmát a fejlett országok (OECD), az Európai Unió és a csatlakozott és a csatlakozni kívánó országok egységes definícióként kezelik. Egy térség ilyen módon való besorolását a rajta élő népesség lakhely szerinti százalékos megoszlása dönti el. Ez alapján megkülönböztetünk *többségében (alapvetően) vidéki régiót (predominantly or mainly rural regions)*, ahol a lakosság több mint 50%-a községekben, falvakban él. Továbbá *meghatározóan (alapvetően) vidéki régiót (significantly or relatively rural regions)*, ahol a lakosság 15-50% arányban él falun. *Többségében (alapvetően) városi régió (predominantly or mainly urban regions)* az, ahol a lakosság kevesebb mint 15%-a él falusi közösségekben.

A *vidéki település* fogalma már nem ilyen egységes. A kategóriával szemben támasztott kritériumok országcsoportonként és országonként változnak. Az OECD a 150 fő/km² népsűrűség alatti településeket tekinti vidéki településnek. Az EU 100 fő/km² értéknél húzza meg a határt. Magyarországon a 10 ezer főnél kevesebb lakónépességgel rendelkező településeket tekintjük vidéki településnek.

Romániában valamennyi település státuszát a 2/1968-as önkormányzati és területi szervezési törvény szabályozza, amely az önálló önkormányzatokkal rendelkező községeket tekinti vidéki településnek, illetve ezek összességét vidéki térségnek. Így szerepel a vidék meghatározása a *Románia Országos Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Terve* (a SAPARD-terv) keretében is. Ezt a területet 2688 község (12 751 falu) alkotja, amelyek önálló önkormányzattal rendelkeznek. Nem tartozik ide 343 falu, amelyek városi önkormányzatokhoz tartoznak. Az OECD által felállított kategóriák szerint Románia területének 99,04%-a vidéki jellegű és a népesség 90,6%-a

él vidéki térségekben. Romániában a népesség átlagos értéke 94,8 fő/km², csupán 3 megyében (Iasi, Ilfov, Prahova) és a fővárosban haladja meg a 150 fő/km² értéket.

A vidék fogalma a népsűrűsége és a lakónépesség megoszlásán túl nagymértékben függ a centrum-periféria viszonytól is, hiszen a vidékfejlesztés lényegében perifériafejlesztés. Az EU-ban ezt a demográfiai változással és különböző társadalmi, gazdasági mutatókkal mérik. Romániában a vidékmeghatározás legnagyobb hiánya, hogy az EU vidékmeghatározásával ellentétben nem veszi figyelembe a centrum-periféria viszonyt.

Az EU-országok és Románia vidékfejlesztési adottságai jelentősen eltérnek egymástól. A teljesség igénye nélkül néhány szempontot összevetve érzékelhetővé válik, mekkora különbség van az EU-országok és Románia, azon belül a Székelyföld vidékfejlesztési lehetőségei között. Míg az Unióban a lakosság 9,7%-a él alapvetően vidéki térségekben, addig ez az érték Romániában 47%. Az EU foglalkoztatottainak 4,7%-a dolgozik a mezőgazdaságban, míg Romániában az aktív korú lakosság 40%-a foglalkozik mezőgazdasággal. Az Unióban a falun élő lakosság csak kis hányada foglalkozik mezőgazdasággal, Romániában a falun élő aktív lakosság 70%-a a mezőgazdaságban dolgozik. A nagy arányú vidéki lakosságot foglalkoztató mezőgazdaság fejlettségi színvonala azonban elmarad az EU gazdaságaitól. Az Unióra jellemző átlagos birtoknagyság 18,4 ha, Romániában ez mindössze 2,3 ha. Ehhez társul még az alacsony ingadozó termelési szint, a gyenge technikai szint, az alacsony támogatottság és a kiszámíthatatlan gazdasági környezet. Előnyként jelenhet meg a fejlesztés szempontjából a román vidéki térségekben – így a Székelyföldön is – a hagyományos extenzív termelés és a viszonylagos környezetkímélő gazdálkodás, amely már az erdőgazdálkodásról napjainkban egyre kevésbé mondható el.

A mezőgazdaság jellemzésén túl a vidéki állapotokat összehasonlítva, abszolút ellentétes viszonyokat kapunk. A romániai, azon belül a székelyföldi infrastruktúra fejletlensége, a viszonylag instabil gazdasági, demográfiai, társadalmi helyzet, a kevés vidéki vállalkozás és az alacsony színvonalú társadalmi szolgáltatások ellentétesek az EU-ra jellemző képpel. A romániai vidéki területek alacsony szakképzettségű helyi humán erőforrás-potenciállal rendelkeznek. A fokozatosan teret nyerő szaktanácsadó programok egyenlőre kevés embert érintenek és főleg a mezőgazdasági termelési technikák ismertetésére korlátozódnak.

Az Európai Unió elsősorban az együttműködésen alapuló programokat támogatja intézkedéseivel. A pályázatok elnyerését nehezíti, hogy a partnerkapcsolatok formálisak, az együttműködéssel szembeni bizalmatlanság nagyfokú. Kialakulatlanok a szervezetek formái, jellemző az individualizmus. A fejlesztéshez elengedhetetlen innovatív hozzáállás helyett a központi intézkedésekre való várakozás a jellemző. A vidékfejlesztési programok pénzügyi támogatása Romániában nagyságrendekkel alatta marad az EU-országokra jellemző támogatásoknak. Még az Unióra az alulról jövő közösségi kezdeményezés a jellemző, a projektjavaslatokat a későbbi projektgazdák nyújtják be a pályázatok részére, addig Romániára a központilag meghirdetett, egységes pályázatok a jellemzők, amelyekről viszonylag kevés falusi ember szerez tudomást, így a pályázók köre is leszűkül. Az integrált fejlesztés helyett az egyedi projektek a jellemzőek. A vidékfejlesztés jelenlegi résztvevői a minisztériumok, SAPARD-ügynökségek, helyi vállalkozók, helyi önkormányzatok.

A romániai vidékfejlesztés főbb célkitűzései az extenzív mezőgazdasági termelés megreformálása, a termelés fokozása, a kisipar fejlesztése. Középtávú célként a mezőgazdasági termelőegységek erősítése, a vidéki infrastruktúra fejlesztése jelenik meg. Nyilvánvaló, hogy a vidéki térségek nagy része nem képes önerőből talpra állni.

A stratégia hosszú távon az önellátó gazdaságok arányának csökkentésére, a képzettségi szint emelésére, a helyi lakosok közügyek iránti érdeklődésének fokozására, munkahelyek

teremtésére irányul. További stratégiai terv a turizmus fejlesztése, a kulturális hagyományok ápolása, de ehhez nem biztosított a korszerű infrastruktúra. Sajnos a stratégia jellemzője az alacsonyfokú helyi erőforrás hasznosítás és a megalapozottság hiánya.

A vidékfejlesztés nehézségeként jelentkezik, hogy az alacsony jövedelmek gyenge keresletet teremtenek a helyi szolgáltatásokra, így nem segíti elő azok fejlődését. További kiragadott nehézség, hogy a bionövénytermesztés kiterjesztését nem teszi lehetővé az alacsony belső piaci kereslet, az exportot pedig a megbízható minőségellenőrzési hálózat hiánya gátolja. Hasonló problémákkal kerül szembe a faluturizmus kialakítása. A helyi városi lakosság nem képes megfizetni a szolgáltatást, a külföldieket a kiépítetlen infrastruktúra riasztja el.

A székelyföldi vidékfejlesztési stratégia dilemmái közé tartozik, hogy mely fejlődési irányt preferálja. A sürgős vagy a fontos programok élvezzenek prioritást. A gazdasági és a szociális problémák más-más kezelést igényelnek.

A fejlesztés szempontjából a legfontosabb lépés a *kistérség-központú* megközelítés kialakítása, ahol egy adott kistérség számára kell meghatározni a leghatékonyabb stratégiát. Ehhez szükséges a megfelelő kistérség-rendszer kialakítása. Jelenleg romániai viszonylatban a *program-központú* megközelítés élvez elsőbbséget, amelyben egy adott programhoz rendelnek hozzá egy térséget, de már létjogosultságot kapott a kistérség-központú fejlesztés. A központilag meghirdetett vidékfejlesztési pályázatok lehetőséget nyújtanak arra, hogy a két megközelítés egyidejű jelenléte javítsa a romániai, ezen belül a székelyföldi vidék jelenlegi állapotát.

Terület- és településfejlesztési szakképzés 1.

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Szociológia Tanszékének településszociológus képzése keretében folyó műhelymunkáról adunk számot folyóiratunk első számában azzal, hogy későbbi számainkban szeretnénk térségünk további területfejlesztési képéseit sorra részletesebben, az ott folyó alkotómunkával együtt bemutatni.

Dr. Mezei István

2000 és 2003 között lehetőséget kaptam a Miskolci Egyetem Szociológia Tanszékén, hogy településszociológiából előadásokat tartsak harmadéves szociológus hallgatók számára. Tulajdonképpen ez volt az az évfolyam, amelynek a tagjaiból kialakult egy önképzőkörnek nevezhető 10-15 fős csoport. Ezek a diákok negyedéves korukban résztvettek két tiszaujvárosi kutatásban, részben kérdezőbiztosként (azóta is állítom, hogy a legjobb kérdezőbiztosok a szociológus hallgatók, de csak a harmadik éves kollokviumaik után), részben pedig esettanulmányok készítőiként. Megfigyeléseiket, észrevételeiket a kutatás során többször megbeszéltük, azokat a záró dolgozatban fel is tudtam használni. Ez a szoros munkakapcsolat azt eredményezte, hogy heti rendszerességgel találkoztam velük, és eközben fogalmazták meg azt az igényüket, hogy kezdjük az évfolyamdolgozataikat megbeszélni. Két féléven át kerítettünk arra alkalmat, hogy elképzeléseiket, vázlataikat, dolgozataik első változatait megvitassuk. Mindig más két diákoopponens és jómagam olvastuk és bíráltuk a készülő dolgozatokat, a többiek teljes jogú tagként pedig kérdezhettek, véleményt formálhattak. Ezek voltak a heves viták alkalmai, ezeken alakult ki bennük az a szemléletmód, ami a területfejlesztéshez, de tágabban a térbeliség szociológiai szemléletéhez elvezette őket. Közülük immár ötödévesként 12 hallgató jelentkezett szakdolgozatíráásra, ami azt jelentette, hogy szintén heti rendszerességgel találkoztunk azokkal, akik segítséget igényeltek.

Az elkészült szakdolgozatok minőségét jelzi, hogy ezek közül egy dolgozatíró (Márczi Éva) nagy sikerrel szerepelt az MTA RKK 2003-as júniusi falukonferenciáján Pécsen, előadása megjelent a konferencia-kötetben. Egy másik dolgozatírónak (Németh Csilla) elfogadott kézirat

van a nyíregyházi Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében. A dolgozatok színvonala és sokfélesége miatt néhány kiemelkedően jó dolgozatot az alábbiakban bemutatok.

A szakdolgozatok készítése során az első nehézséget a témaválasztás jelenti minden hallgatónak. Válságos perceket okozott számukra az, hogy a tanult tudományágak nagy teljesítményeit, az elmélet nagy alkotásait hogyan tudnák alkalmazni? Beszélgetéseink során úgy konkretizálódott a kérdésük, hogy vajon az a saját környezet, amiben ők élnek, alkalmas-e elemzésre? Érvényesek-e rá a szociológia nagy kérdéskérdései? A dolgozatírók közül azok választották a településszociológiával kapcsolatos témákat, akik eldöntötték, hogy ifjú éveik élményt adó közegét mint szociológusok vizsgálják meg. Elismerem, ez a megközelítés először komoly lelki terhet jelentett számukra, de a döntés után a felismerés, a rácsodálkozás örömét hozta.

Ez az élményközpontúság olvasható ki abból a dolgozattól, amely Hejőkeresztúrról szól. Paczoly Adél szakdolgozata klasszikusan mutatja azokat a jegyeket, amelyeket egy érdeklődő hallgató bejár dolgozatírás közben. Ahogy közelít témájához, észreveszi, hogy a falufejlesztés az esély arra, hogy a település megmaradjon, fennmaradjon. Ahogy keresi a megoldási módokat, úgy jut el a vidékfejlesztés, ezen belül a turizmus témaköréhez. Beszélgetései a falu vezetőivel, a régi és az új lakókkal, a nyaralókkal – és persze a szakirodalom alapos feldolgozása – fokozatosan fejlesztési programmá állnak össze.

Egy másik dolgozat a sályi cigányok helyzetét dolgozza fel. Gáll Hella dolgozata tanúskodik arról, hogy az idő (a történelem) és a tér (a földrajzi-területi elhelyezkedés) milyen erős nyomokat hagy egy népcsoport életében. A hagyományos falusi társadalomban megvolt a cigányok helye, szerepe, különösen a sályi zenész cigányok esetében, akik megbecsült tagjai voltak a falu társadalmának. Húsvétkor és karácsonykor terített asztal várta a magyar családokhoz betérő (ismerős) cigányokat, ezek az ünnepek közösek voltak. Mára megváltozott a helyzet. A demográfiai változások, a bevándorlások és elvándorlások, majd a munkanélküliség széttröste ezt az egyensúlyt. A falu belső tagoltságát is egyre inkább a növekvő cigány népesség területfoglalása határozza meg. Most már kimutatható, hogy a köztük lévő társadalmi különbségek (iskolázottság, munka, mentalitás) is befolyásolják letelepedési, házvásárlási szokásaikat. Mindezek a feszültségek a településfejlesztés módszerével oldhatók fel.

Egy vecsési származású hallgató (Gombos Zsuzsa) arra vállalkozott, hogy megvizsgálja a budapesti agglomeráció történetét, és ezen belül azokat a változásokat, amelyeket Budapest közelsége okozott szülőfalujában. Kimutatta, hogy az 1980-as évekig a vidékről felköltözők telepedtek le elsősorban Vecsésen, majd ezt követően a fővárosból kiköltözők növelték a lakosság számát. Ez befolyásolta a foglalkozási viszonyokat, az iskolázottság mutatóit, a jövedelmek értékeit. Ha földrajzi-természeti értelemben nem is számít vonzó, szép helynek Vecsés, a közlekedési lehetőségek (4-es főút, autópálya, repülőtér) vonzóvá teszik a vállalkozások számára. Mindezek növelik a falu logisztikai potenciálját. A gazdasági növekedés jólétet hozott, ami a település intézményi ellátottságában fejeződik ki. A kellemes lakóhelyi funkciók és a növekvő helyi vállalkozások kiemelték a falut az alvótelepülés kategóriájából, önálló gazdasági élettel bíró település lett. Keveredik benne tehát az agglomerációs és az önálló gazdálkodási funkció.

Nagyvolumenű munkára vállalkozott Horváth Eszter, aki szintén szülőfaluja, jelen esetben Balatonmáriafürdő történeti-szociológiai bemutatását, elemzését végezte el. Korabeli dokumentumok, fényképek, elbeszélések és statisztikai adatok segítségével adott világos képet arról, hogyan változott a balatoni fürdőkultúra az elmúlt bő évszázadban. A magánérv, a középosztály üdülését biztosító fázistól az állam által támogatott tömegturizmusig, amit maga a Balaton ökológiája nem tudott már elviselni, majd a napjainkban zajló új jelenségekig. Külön megkereste kérdőíves felmérés keretében az innen származó fiatal, különböző felsőfokú képzésben résztvevő diákokat, hogy jövőbeli terveikről érdeklődjön, hiszen az ő elhelyezkedési lehetőségeik a balatoni fejlesztési elképzelések záloga. Ha keserűen azt állapította is meg, hogy

egyetlen megkérdezett diák sem akar visszamenni szülőfalujába dolgozni, ő maga itt kapott munkahelyet. A balatoni fejlesztési elképzeléseket dolgozatában igen ügyesen összevetette az ausztriai Wörthi-tó fejlesztési koncepciójával, hiszen ez a legközelebbi édesvízi tó, amely versenytársa a magyarországi Balatonnak.

Kuriózummal is szolgálnak a szakdolgozatok, mert egy hallgató, aki édesapja révén lengyel származású, egy magyar és egy lengyel kisváros összehasonlító elemzését tűzte ki célul. Luszcz Dominika szülővárosa Jászberény, amely kisváros a jázság dinamikus vonzásközpontja, az apai kisváros pedig Lancut, szintén hasonló központi szereppel Kárpátalja megyében, a történelmi Galícia területén. Ez az összehasonlítás alkalmat adott arra, hogy összevesse a két ország vidékfejlesztési, területfejlesztési gyakorlatát, eredményét. Jelentős hasonlóságokra derült fény, hiszen mindkét kisváros mezőgazdasági területen fekszik, gond az elaprózott birtokszerkezet, a tőkeszegénység, a piac hiánya. Ezzel függ össze a jelentős munkanélküliség, az iskolázottsági gondok, a fiatalok elvándorlása. Külön érdekessége a dolgozatnak, hogy rávilágít, milyen erős formáló szerepe van a jázsági, illetve a galíciai öntudatnak a tervek készítésekor.

Szilágyi Tímea Miskolc város egy történelmi városrészét, Diósgyőrt vette górcső alá. Azt kívánta megtudni, hogy ennek a városrésznek milyen a társadalmi összetétele, és ebből milyen szociálpolitikai következtetések vonhatók le. Egy ilyen nagyváros már azzal a gonddal is szembesülni kénytelen, amit egy-egy városrész elkülönülése hoz magával.

Német Csilla publikálásra váró dolgozata két Szabolcs megyei falu, Gáva és Vencsellő egyesítésének szociológiai következményeit vizsgálja. Arra keresett választ, hogy a két falu eltérő társadalmi struktúrája (gazdagabb, illetve szegényebb falvak), milyen módon befolyásolták a jelenlegi társadalmi szerkezetet. Kimutatja, hogy a gávaiak közül ma is többen töltenek be vezetői állásokat, minden valószínűség szerint amiatt, mert Gáván több nemes, több önállóan gazdálkodó egyén élt. Hiába volt a kommunista diktatúra kíméletlen homogenizáló törekvése, a múltat nem lehetett végképp eltörölni. A fenti elemzés kimutatta, hogy a két falu eltérő történelmi múltja, azon belül az eltérő birtokmegoszlás, a belőle következő eltérő társadalmi szocializáció több társadalmi rendszeren átnyúlva is érezteti hatását. Az eltérő foglalkozási megoszlásban ennek a múltnak a nyomait fedezhettük föl.

Márczi Éva dolgozata¹¹ a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzatok költségvetésén keresztül mutatja be, hogy a főbb feladatok közül az oktatás, a szociálpolitika és felhalmozás idővel eltérő fontossággal szerepeltek. Kezdetben az oktatásban látták az önkormányzatok a kitörés lehetőségét, ma egyre inkább a fejlesztést helyezik előtérbe. Az is látható, hogy egy megyén belül is erős hierarchia épült ki az önkormányzatok között költségvetési lehetőségeiket tekintve.

Befejezésül szeretném megemlíteni, hogy ezeknek a dolgozatoknak a létrejöttét nagyban segítette, hogy munkahelyem, az MTA RKK Észak-magyarországi Osztálya viszonylag jól felszerelt könyvtárral rendelkezik, ahol az olvasmányélményeken túl az önképzőkori foglalkozásokat is tarthattuk. A legfontosabb viszont a hallgatók lelkesedése, érdeklődése volt, mert egymással vitázva alakultak a személyiségüket is formáló gondolatok, dolgozatok. Ezúton is köszöntöm őket, kívánva nekik és családjuknak sikeres életutakat.

---

¹¹ Márczi Éva: Az önkormányzatok rétegződése területi különbségeik alapján Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In.: *A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt*. VI. falukonferencia. Szerk.: Kovács Teréz. MTA RKK Pécs, 2003. 382-390.pp.

Szakirodalmi figyelő

Ladányi János - Szelényi Iván: A kirekesztettség változó formái (2004)

Baksa Sára

A szerzők történelmileg hosszabb távon és Kelet-Európai összehasonlításban is vizsgálják a társadalmi kirekesztettség kialakulását előidéző helyzeteket, társadalmi körülményeket.

A szerzőpáros bemutatja egy Észak-magyarországi település – Csenyété – lakosságának több, mint száz év alatt bekövetkezett kicserélődésének okait, mely cserélődés folyamán az eredetileg parasztok által lakott település mára majdnem teljesen cigányok lakta településsé vált. E hosszan tartó folyamat során eleinte az eredetileg kézműves tevékenységet is folytató néhány, cigányként meg nem különböztetett lakos a falu belterületén lakott, de még csak a helyi társadalom alsó osztályába tartozott. A két világháború között a falu cigány lakossága a falu szélén felépülő cigánytelepre szorult, s ezzel társadalmi helyzete az alsó kaszt szintjére süllyedt. Ezzel együtt gazdasági kirekesztettsége is nőtt, nem tartva lépést az iparosodás következtében szükséges szakismeretekkel. Az államszocializmus korában társadalmilag javult pozíciójuk, kevésbé vált megkülönböztetetté az etnikai hovatartozás, s mivel a hiánygazdaság a cigány munkaerőt is felszívta, javította gazdasági helyzetüket. Az 1980-as évek közepétől mind társadalmi, mind gazdasági helyzetük ismét jelentősen megváltozik. Éppen a szocialista asszimilációs politika következményeként azok a cigányok, akik nem értek el bizonyos pozíciót, a piacgazdasággal szembesülve a kirekesztettség legszélsőségesebb helyzetébe kerültek.

A falu történetének vizsgálódásai alapján a szerzők következtetése az, hogy a társadalmi-gazdasági kirekesztettség kialakulása az olyan átalakulási folyamatok következménye, mint amilyen például a dezindustrializáció és a piacgazdaságba való átmenet. A szegénység kultúrája ugyanakkor maga is elősegíti, hozzájárul a szegénység újratermeléséhez. Vagyis ha már kialakult ez a kultúra, akkor nagyon nehéz kitörni, létrejön egyfajta tartós kirekesztettség. Rámutatnak arra is, hogy az etnikai hovatartozás és a szegénység közötti összefüggés nem szükségszerű és nem is megváltoztathatatlan jelenségek.

A szerzők 12 éven át tartó kutatásuk során a Csenyétén élő cigányok túlélési stratégiáinak és önpusztító magatartásának okait is vizsgálták. Bemutatják mindazon gazdasági kísérleteket, melyeket az itt élők külső segítséggel folytattak fennmaradásuk érdekében. Hogy miért fulladtak kudarcba ezek a gazdasági kezdeményezések, arra a szerzők fejtegetései adnak választ, akik arra is kísérletet tesznek, hogy megállapítsák, mennyire sajátos vagy általános az itt élők viselkedése, beszélhetünk-e hazánkban a társadalom kettészakadásával együtt járó, a szakirodalomban underclass-nak nevezett jelenség kialakulásáról?

Területfejlesztési programok, szakmai anyagok

Baksa Sára

Régióink aktuális tervezési munkálatai közül a közelmúltban elkészült Regionális Akcióterv és a regionális innovációs stratégia és akcióterv emelhető ki. Rövid ismertetésükön túlmenően az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség honlapjáról részletesen is megismerhető mindkét dokumentum.

Regionális Akcióterv (RAT), Észak-magyarországi régió, 2004.

A Regionális Akciótervet az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács idén fogadta el. Elkészítésében a három megyei fejlesztési ügynökség munkatársai vettek részt.

A RAT célja:

- meghatározza a Regionális Operatív Program (ROP) prioritásaihoz kapcsolódóan a régió sajátosságait, hogy azok a tervezés következő szakaszában beépülhessenek a Programkiegészítő Dokumentumba,

- segítse a régió stratégiai céljaira összpontosító és ahhoz illeszkedő projektfejlesztés folyamatát,
- feltárja a régió legszükségesebb igényeit a ROP-hoz kapcsolódóan, a koncentráció elvét alapul véve.

A RAT prioritásai a régió területfejlesztési stratégiai programjaihoz illeszkedően a következők:

1. Humán erőforrás fejlesztés, tartalékok mozgósítása
2. A gazdasági dinamizmus erősítése
3. A környezeti, kulturális és természeti értékek védelme
4. A jobb életminőség feltételeinek megteremtése
5. A régió belüli egyenlőtlenségek csökkentése, a belső integráció előmozdítása

A Regionális Akcióterv meghatározza a fentiek szerint megfogalmazott prioritások és a Regionális Operatív Program közötti kapcsolatokat.

Észak-magyarországi regionális innovációs stratégia és akcióterv, 2004.

Az észak-magyarországi régióból három társprojektből álló integrált elképzelés került benyújtásra a Minisztérium pályázatára, mely projekteket 100 %-os, összesen 15 millió forint értékű támogatással a Minisztérium el is fogadott. A szakmai koncepció alapján két "megyei" szintű (BAZ INNOV és NH INNOV), keresleti oldali (kis és középvállalkozások) felmérés eredményeit a "regionális" szintű (ÉM INNOV), kínálati vagy szolgáltatói oldalt felmérő projekt egészíti ki, foglalja keretbe és fogalmazza meg mindezek alapján a Regionális Innovációs Stratégiát. A társprojektek közötti átjárhatóságot és koordinációt a megvalósító konzorciumok összetétele biztosította.

A stratégia alapvető célkitűzése és eredménye a regionális konszenzus kiépítése az innováció területén a régió gazdasági, társadalmi és szociális szereplői, valamint a döntéshozók között. A létrejövő regionális konszenzus záloga lesz a stratégia megvalósításának, az innovációs folyamatoknak, valamint a regionális szintű társfinanszírozási (saját erő) háttér megteremtésének. A stratégia prioritásai, melyre az akcióterv is épül:

1. Innovációs infrastruktúra fejlesztése
2. Oktatás és képzés az innováció szolgálatában
3. Az innováció tudatosítása, terjesztése
4. Az innováció finanszírozása
5. Kutatási együttműködések fejlesztése

A regionális stratégián túlmutató, a régió valós igényeire és adottságaira, valamint a helyi szereplők részvételére alapozott Regionális Innovációs Stratégia létrehozza az innováció kiemelt prioritásként történő kezelésének tervezési, majd végrehajtási kereteit a régió gazdaságfejlesztési elképzeléseiben.

Kistérségi fejlesztések dokumentumai

A közelmúltban elkészült az „Észak-Heves megyei kistérségek (Pétervására és Bélapátfalva térsége) ökoturisztikai prekonceptiója. A két kistérségbe tartozó 33 település közel egynegyed része aprófalú. Mindkét kistérség társadalmi és gazdasági szempontból is hátrányos, kiemelten támogatott kategóriába tartozik, ezért egyfajta kitörési lehetőség a turizmus fejlesztése lehet. A térség gazdag természeti kincsei, táji értékei, a kulturális örökség gazdag tárháza, a népi hagyományok jelenléte ezt egyaránt indokolja. A prekonceptió készítői az ökoturizmus fogalmának tágabb értelmű használatát követve megvizsgálták a természetközeli turizmus, aktív turizmus nyújtotta lehetőségeket, amelyekkel kedvezőbbé tehető a kínálati elemek eladhatósága,

nagyobb vonzást jelent, szélesebb rétegek megcélzását segíti és lehetőséget ad turisztikai termékcsomagok kialakítására.

A Heves Megyei Területfejlesztési Tanács munkaszervezete által készített prekonceptió összeállításához az Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács nyújtott támogatást.

A régió területfejlesztését érintő témákban készített szakdolgozatok a 2003/2004-es tanévben

Baksa Sára

A jövő leendő terület- és településfejlesztési szakembereinek képzésében régióink több felsőoktatási intézménye is szerepet vállal. Ezek közül is kiemelkedik a Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtani Tanszékének posztgraduális, az egeri Eszterházy Károly Főiskola idegenforgalmi szakmenedzser, valamint a Miskolci Egyetem Szociológiai Tanszékének településszociológus képzése, melyek segítségével évente jelentős számban gyarapszik a térség szakembergárdája.

A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának terület- és településfejlesztési menedzser szakán folyó képzés keretében idén 13 hallgató készített a végzős 14 hallgató közül régiókat érintő témákban szakdolgozatot. A terület- és településfejlesztési menedzserek (vagy szakközgazdászok) az öt féléves képzés keretében elsajátítják a regionális tervezéssel és fejlesztéssel, a térségi és települési stratégiák és programok kidolgozásával, végrehajtásának irányításával kapcsolatos ismereteket. Főbb tantárgyaik a regionális (regionális gazdaságtan, stratégia és politika, vidékfejlesztés, urbanisztika, régió- és településmarketing ill. projektmenedzsment), az európai, valamint közgazdasági és módszertani ismeretek ágai köréből (pl. nemzetközi összehasonlító gazdaságtan, környezetgazdaságtan, prognosztika, térinformatika) kerülnek ki. A szakon végzők regionális fejlesztési ügynökségeknél, önkormányzatoknál, nonprofit szervezeteknél hasznosíthatják tudásukat.

A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának terület- és településfejlesztési menedzser szakán készített szakdolgozatok

NÉV	TÉMA
Csuhai Melinda	Csincse község gazdaságfejlesztési koncepciójának előkészítése és megalapozása
Filep Edina	A Nemzeti-Agrár Környezetvédelmi Program beindítása és tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében
Horváth Róbert	A Nemzeti-Agrár Környezetvédelmi Program Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tapasztalatának elemzése
Illés Gábor	Tiszamenti Települések Térségfejlesztési Társulása, Tiszatér program kritikai elemzése
Mályinkóné Mihályfi Rita	Településfejlesztés-közművelődés
Nagy István	Emőd város gazdasági potenciáljának elemzése a rendszerváltástól napjainkig
Párkányi Zsolt	Miskolci önkormányzat térinformatikai rendszerének értékelő elemzése
Rezesné Andó Csilla	A Bátorfyerenyi kistérség helyzetértékelése és fejlesztési lehetőségei
Roppantó Marianna	Bócs és vonzáskörzetének infrastrukturális ellátottsága és hatása a településfejlesztésre
Simon Ildikó	A Tisza-tó hatása a vonzáskörzetében lévő települések gazdaságfejlesztésére
Szabó Andrea	Pétervására kistérség gazdasági-társadalmi helyzetének és fejlesztési lehetőségeinek elemzése
Telepó János	Nyíregyháza kistérség területfejlesztési gyakorlatának elemzése: 1990-2001
Wagner István	Marketing lehetőségek az edelényi kistérség élelmiszeriparában

Az Eszterházy Károly Főiskola idegenforgalmi szakmenedzser képzésén belül 4 félévben lehetősége nyílik a hallgatóknak az idegenforgalom lebonyolításához, fejlesztéséhez, idegenforgalmi tervezési, szervezési tevékenységekhez kapcsolódó legújabb ismeretek megismerésére. A falusi turizmus szakirányon az általános ismereteken kívül (általános alapozó, közgazdasági és idegenforgalmi szakmai ismeretek) elsajátítják mindazon tudnivalókat az oktatott tantárgyakon keresztül (régiónörtörténet, településfejlesztés, településmenedzsment, faluszociológia, néprajz, népi építészet, falusi turizmus kisvállalkozásainak gazdaságtana, marketingje), melyek ahhoz szükségesek, hogy kreatív, megfelelő elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező, idegen nyelven is kommunikálni tudó, jó kapcsolatteremtő képességgel bíró szakemberek legyenek. Az idegenforgalmi szakmenedzser szakon végző hallgatók önálló vállalkozóként vagy középvezetőként, illetve a menedzsment tagjaként vállalhatnak munkát. Az idén idegenforgalmi szakmenedzser szakon végzők száma 60 fő volt, közülük 47-en a régiót érintő témákban készítettek szakdolgozatokat.

A Főiskola felsőfokú szakképzésén belül a **tanár szakos, valamint gazdálkodási szakon végzők** is készítettek terület- és településfejlesztési témájú szakdolgozatokat. A gazdálkodási szakon a képzési idő 6 félév. A választott szakiránynak megfelelően lehetőség van az általános alapozó ismeretek elsajátítását követően a regionális gazdaságtan (regionális folyamatok, regionális politikák, település-menedzsment) és a turizmus szakismereteire szert tenniük. A gazdálkodási szakon 42 szakdolgozathoz 22 témája régióink terület- ill. településfejlesztését érintette. A gazdaságismeret tanár szakán végzők közül 8-ból 7 szakdolgozat író gyarapította ezt a témakört.

Az Eszterházy Károly Főiskola felsőfokú szakképzésén belül az idegenforgalmi szakmenedzser szakon terület- és településfejlesztési témában szakdolgozatot készítő hallgatók

NÉV	TÉMA
Barna Péter	Eger és a bor
Bátka Ildikó	A Bükki Nemzeti Parkban megvalósítható turizmusformák
Bereczné Szép Beáta	Vonzerőfejlesztés az egri várban (A Dobó István Vármúzeum tevékenysége)
Berta Henrietta	A tokaji borvidék bemutatás és borturizmusa
Bocsa Viktória	Az Egri Borút Egyesület és Eger Város Hegyközségének szerepe az egri borvidéken
Csépányi Ildikó	A borászati turizmus hazai fejlesztésének lehetőségei Észak-magyarország borvidékein
Csúsz Csilla	Palóc néphagyományok, a „Palóc út” tematikusturisztikai útvonal kialakításának lehetőségei
Dancs Anita	Az észak-magyarországi régió turisztikai fejlettségi szintjének mérése a SWOT analízis segítségével
Demkó Dalma	Utazás a Zemplénben
Farkas Ágnes	Észak-magyarország turizmusának elemzése – idegenforgalmi látnivalók Heves megyében
Fekete Judit	A falusi vendéglátás lehetőségei Ostoroson
Fereczki Tünde	A Tisza-tó és Abádszalók idegenforgalma
Fülöp Helga	Várturizmus Heves megyében – Eger, Kisdána, Sirok, Szarvaskő
Havasi Norbert	Turizmus a Bükki Nemzeti Parkban
Héjja Rita Mária	A falusi turizmus helyzete, fejlesztési lehetőségei Károlyfalva településen és környékén
Hlavináné	A falusi építészet és életmód turisztikai bemutatása Heves megyében tájházak,

NÉV	TÉMA
Koczka Andrea	falumúzeumok példáján keresztül
Horváth Andrea	Észak-magyarország, mint turisztikai régió. Az első vidéki ötcillagos kastélyszálló bemutatása és szerepe a turizmusban
Imre Diána	A szabadidő aktív eltöltésének lehetőségei Magyarországon, különös tekintettel az Észak-magyarországi és Tisza-tavi régióra
Kovács Enikő	Az Egri Borvidék borturizmusa
Kovács Krisztina	A falusi turizmus jelentősége, fejlődési lehetőségei az Észak-magyarországi régióban
Krétiné Pölös Tímea	A borászati turizmus fejlesztési lehetőségei az egri borvidéken – az egri borút
Lázár Andrea	A dél-borsodi régió és Mezőkövesd bemutatása
Magyar Nikolett	Észak-magyarországi régió: Borsod-Abaúj-Zemplén megye idegenforgalmának bemutatása
Márkus Linda	Egri Borvidék borturizmusa. Az Egri Borút
Marton György	A helyi önkormányzatok szerepe a turizmus fejlesztésében
Mayer Gábor	Szerencs településfejlesztése
Munkácsi Mihály	Noszvaj idegenforgalmának bemutatása
Nagy Angelika	Az észak-magyarországi régió idegenforgalmának bemutatása
Nagy Judit	A Heves megyei rendezvényekről készült marketingkutatás bemutatása
Nagy Katalin	Salgótarján és agglomerációjának területfejlesztése idegenforgalmi szempontból
Nagy László Gábor	Bélapátfalva idegenforgalmának bemutatása, turisztikai fejlesztési lehetőségek
Nagyfejő András	A bélapátfalvi Apátság és környékének rendezése, idegenforgalmi hasznosítása
Németh Szabina	A falusi turizmus és gasztronómia kapcsolata különös tekintettel Domoszló és Kisnána településekre
Nyeste Gábor	Mezőkövesd és kistérségének turizmusa
Okos Eszter	A horgászturizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei a Tisza-tó Heves megyei oldalán
Orosz Adrienn	A falusi építészet és életmód turisztikai bemutatása Heves és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében falumúzeumok, tájházak példáján keresztül
Orosz Orsolya	Észak-magyarország idegenforgalmának bemutatása, különös tekintettel a zempléni tájegységre
Papp Erika	Egy régió idegenforgalmának bemutatása, különös tekintettel az Észak-magyarországi régióra
Réka Ivett	Az Észak-magyarországi régió. A nyitott apuk városa, Miskolc
Rostás Péter	Eger kistérségének turisztikai adottságai, gasztronómiai szerepe az idegenforgalomban
Simon Furzsina	A barlangok szerepe a turizmusban (A lillafüredi Anna barlang példáján)
Soós Marianna	A bélapátfalvi apátság és környékének rendezése és idegenforgalmi hasznosítása
Süll Katalin	A barlangok szerepe a turizmusban. Az aggteleki Baradla-barlang
Szánthó Krisztina	A rendezvények hatása Heves megye idegenforgalmára (a vállalkozók körében végzett marketingkutatás eredményének értékelése)
Szilágyi Gertrúd	Eger idegenforgalmi fejlesztési lehetőségei, kiemelten a Szépasszony Völgye
Sztancsik Tamás	Palóc népszokások
Táboriné Nagy Katalin Ágnes	Eger és környéke idegenforgalmának bemutatása

*Az Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézet főiskolai képzésén belül
gazdálkodási szakon terület- és településfejlesztési témákban szakdolgozatot készítő hallgatók*

NÉV	TÉMA
Ballók Katalin	Magyar Turizmus Rt. Tisza-tavi Regionális Turisztikai Projekt Iroda
Erdélyi Pál	Felsőtárkány falusi turizmusának marketingszemléletű bemutatása
Fürjné Nyeste Edit	Az Európai Unió hatása Heves Megye regionális politikájára
Gál Ildikó	Az idegenforgalom gazdasági jelentősége, és alakulása Eger városában „-Múlt, jelen és jövő-„
Hajdu Mária	Mezőkövesd idegenforgalmának elemzése
Jakubovics Dóra	Buják turisztikai hasznosításának lehetőségei
Juhász Nikoletta	A Tisza-tó régió idegenforgalmának elemzése
Kada Éva	A gyógyturizmus lehetőségei Észak-magyarországon, különös tekintettel Egerben és környékén
Kormos Ildikó	Marketing terv 2004. Egri Korona Borház
Lengyel Krisztina	Mezőtúr turisztikai adottságainak és fejlesztési lehetőségeinek elemzése
Magyar Krisztina	Hollókő idegenforgalma
Mohácsi Ákos	Eger Megyei Jogú Város idegenforgalmi elemzése
Nagy Nikolett	Turisztikai adottságok és lehetőségek Miskolcon
Nagyné Kalmár Annamária	Az Észak-magyarországi régió és azon belül Mezőkövesd idegenforgalmának elemzése
Oláh Ildikó Melinda	Borsod-Abaúj-Zemplén Megye marketing stratégiája és üzleti információs rendszere
Pál Éva	Mezőkövesd idegenforgalma és fejlesztési lehetőségei
Rubint Erika	Salgótarján és környékének idegenforgalma, a térség turizmusának fejlesztése és lehetséges hatása a település fejlődésére
Sütő Zsuzsanna	Eger idegenforgalma
TóbiK Krisztina	A turizmus és területfejlesztés kapcsolata Eger és térsége példáján
Toporniczki Marianna	Ízelítő a bormarketingből, és a Bükkaljai borvidék
Varga Attila	Az egri borvidék marketing szemléletű értékelése
Varga Marianna	A Tokaj – Hegyaljai borvidék kiemelkedő településeinek gazdasági és turisztikai elemzése

*Az Eszterházy Károly Főiskola tanár szakos hallgatói által készített területfejlesztési témájú
szakdolgozatok*

NÉV	TÉMA
Bobák Melinda	Mezőkövesd idegenforgalmának elemzése
Deák Barbara	A falusi turizmus helyzetének elemzése Hollókőn
Mihálszki Henrietta	Miskolc idegenforgalmának elemzése
Méhész-Balázs Krisztina	A Tisza-tavi régió idegenforgalmának elemzése
Pásztorné Takács Ibolya	A falusi turizmus jelenlegi helyzete, korlátai és lehetőségei a Tisza-tavi régióban
Simándi Zsolt	Eger idegenforgalmi piacának elemzése

Angol nyelvű összefoglalók / Summaries

György Kocziszký:

Innovation potential analysis the Nord Hungarian Region

Abstract

Innovation potential plays an increasingly important role in the competitiveness of small regions, counties and regions. It means that the global economic position of a country is determined not only by the innovations present in the products and services developed in laboratories and research centres and successfully marketed, but also by every novel and successfully implemented idea that positions a region in the national economy of the country. On the other hand, as it is proven by international practice, only that region can be successful whose presence is not linked to an original or a chance action, but is a process consciously performed by figures constantly in action and organised into an institutionalised network. One of the major tasks of our model program designed to elaborate a model for innovation-based economic development in small regions is to provide a guideline for working out small region innovation strategies in Hungary. The European Union is also making great efforts to strengthen innovation skills. The European Commission published its Green Paper on Innovation in 1995 and the Commission Staff Working Paper, 2001 Innovation Scoreboard in 2001. Innovation strengthening programs are operating currently in Europe in the form of Framework Programs 5 and 6, in which Hungary is also involved.

EUROSTAT databases are published regularly and the indicators in them can be used in attempts to measure and compare the development levels of innovation. These data (e.g. Statistics on Innovation in Europe), however, are of national levels and do not quantify the innovation potential of individual regions, although innovation is to be examined at regional level, for it may play a major role in bridging the gap by the backward regions.

In more developed market economies, competition and market regulating mechanisms play a greater role in strengthening and spreading innovation, but in backward region centrally controlled intervention is required. This will require the development of indicators and measurement and comparison methodology, which are suitable for quantifying the innovation potential also at lower levels of statistics and planning (NUTS IV-V). Based on them, realistic development strategies and programs can be planned and supported in order to close the gaps and decrease disparities.

That is why it is necessary to conduct the survey at settlement and small region level and to utilise them. In the East German counties with the support of the Leader program several projects are being developed with the objective of measuring and developing the innovation potential of rural regions. Their measurement methodology is similar to what we have in mind. We have contacted those involved in the projects.

General objectives of small region innovation development

We wish to provide a model that will help small regions being formed in Hungary to work out an innovation strategy. The model proposed is significantly based on the methodology of regional innovation strategies (RIS) developed in the regions of the European Union, but it substantially relies on Hungarian innovation research practice and on the experience of the Institute of the Economics of Europe of the University of Miskolc in strategy development. The model takes into account the differences in the innovation infrastructure, institutional system and

instruments of the innovation policy between Hungary and the EU member countries. It also takes into consideration the difficulties small regions in a weak position nowadays experience in enforcing their interests as well as the low amount of resources that can be used for technology and research and development.

The strategic management of bottom-up initiatives can achieve a significant improvement in the condition of systems of innovation at the national level as well. Our objective is for small regions to develop their innovation capacities, for the different forms of co-operation between businesses, the scientific and technology sphere to develop and for successful developers to be rewarded for their achievement.

The elaboration of the measurement and development strategy of small region innovation potential is a process that integrates all those involved in the research and technology development, supports them in thinking and acting collectively and in co-operating in order to improve the efficiency of innovation and to enhance the competitiveness and welfare of small regions.

Concrete objectives of the project are:

- Elaborating an independent, small region innovation strategy covering the complete statistical area and based on the local conditions and potentials and prepared with the involvement of local and external experts.
- Creating connections between the small region strategies of a region, consciously taking advantage of effects strengthening each other.
- Preparing innovation managers at small region level for performing their functions.
- Elaborating and implementing a solution which will be of model value at national level; which may contribute to shaping the image of the region positively and to strengthening the “knowledge-centred innovation regional image”.
- Preparing a manual for “small region innovation planning, managing and monitoring”, which will be suitable for successful application in the small regions of all regions, i.e. may contribute to building an innovation network.
- Comparing the innovation maps of the small regions of a given region (in harmony with the EU practice) and preparing projects for strengthening innovation.
- Elaborating local projects that can be connected to national and international (e.g. projects supported by the EU) projects. This will achieve continuity and a possibility for supplementary financing.

The process of performing the task

The task will be performed in seven steps:

- The first step will determine the innovation potentials of the statistical areas of the region in accordance with EU standards (in accordance with the EUROSTAT measuring and quantification system).
- The second step will use the figures for a comparison that will position the small regions of the region at national and international levels.
- The third step will prepare the SWOT analyses for the “innovation small regions” for all the statistical areas of the region.
- The fourth step will compile the R&D future image for each small region with the involvement of local and external experts.
- The fifth step will elaborate small region level projects.
- The sixth step will formulate recommendations.
- The seventh step is continuous monitoring.

Éva G.Fekete:

The absorption ability and the situation of subregions in the North-Hungarian region compared to other subregions of Hungary

Abstract

The aim of the research carried out by the order of the Prime Minister's Office, Office for Regional Development in 2003 is to create and test a method which could be used for measuring the absorption ability of subregions. We defined absorption ability as the receiving and locking ability of external capital in Hungarian subregional statistical-planning districts.

The theme was very up-to-date because by 2004 Hungary had to prepare for the reception of the Structural Funds and the correct, effective and efficient use of the 1100-1600 billion forints available for Hungarian subregions (6-8 billions for each). The basic questions were the following:

- Which factors determine and how can subregions' ability of locking external capital be measured?
- How can Hungarian subregions be evaluated according to their absorption ability?
- What further steps must be taken to prepare?

Studying the relevant documents and special literature we stated that the ability of absorbing EU funds was equal with the ability of elaborating and implementing relevant, attainable, sustainable projects. The absorption ability of subregions depends on spatial factors, development capacity and the ability to enforce interests. These factors together form the complex spatial indicator of absorption ability, which was determined as a value expressing the closeness to the subregional absolute maximum point tied to the biggest subregional values occurring in each indicator's case.

The analysis of spatial factors of the absorption ability accomplished to Hungarian statistical subregions indicated that in the spatial formation of absorption ability the closest connection could be proved with the indicators of being accessible and the present economic environment.

According to the complex development indicator describing the situation of subregions compared with each other, which was created from the indicators of subregional absorption ability, the Hungarian subregions can be classified in three categories.

- The number of subregions with good (above 0,5) absorption potential is 42. Of these 18 constitutes the group of subregions with the best spatial factors.
- Average absorption potential characterizes 91 subregions.
- 17 subregions have weak absorption potential.

At the same time, the defined regional categories of the spatial development factors mark out the target area of the subsidies which help achieving the goals of cohesion and sustainable development. On the basis of the development of absorption conditions, besides the usual Budapest-Győr, Budapest-Balaton spatial structural axis, became important the Budapest-Keckskemét-Szeged and the Budapest-Miskolc axis. The significance of the Budapest-Pécs axis decreased.

In the North-Hungarian region, according to spatial factors, subregions situated along the M3 motorway as a main spatial structural line (in close relationship with attainableness) are the most suitable to receive external economic resources. The Eger subregion is the 7th most attractive subregion in the country. This is followed by the subregion of Miskolc, Salgótarján and Gyöngyös in the 21st, 22nd and the 28th place, respectively. Besides the areas which are far from the centres along the northern and eastern borderline and cannot be accessed easily, the subregions of Szécsény, Balassagyarmat and Pásztó turn up as the inner periphery of the region.

The analysis of the coincidence of spatial production factors and the supportable objectives from the Structural Funds in the frame of the Hungarian National Development Plan between 2004 and 2006 revealed that a significant part of the measures did not contain geographical preferences at all, e. g. in these cases areas with more developed spatial factors would start with more chance. Among the measures, the rural development and some regional development objectives are the ones which help definitively the disadvantaged areas. These cover the 10 percents of the total amount of money.

The results of the survey carried out in 15 sample subregion (3 of them are North-Hungarian) and former researches on assessing subregional development capacity reveal that the development of subregional development capacity has at least the same role in determining the absorption ability as the spatial factors. There is no unambiguous relationship between the development of subregional capacity and spatial factors. In the case of our sample, subregions with the most developed development capacity are from the category of the weakest spatial conditions. At the same time, nor can the reversed relationship be generalized.

The subregional development capacity is formed mostly by plan supply, the density of connections network, professionals supply and the financial background.

In the case of half of the associations lack of capacity can be expressed according to at least one point of view. The most shortfalls are in the field of planning (despite the lively planning processes in the near past). Primarily not the programmes but the lack of the colourfulness of those and the project plans built on them can be indicated.

The subregional development associations of the North-Hungarian region show strong dispersion which is similar with the national situation.

Beyond planning, on the basis of the other three main condition approximately the one-fourth of the associations need being developed.

Our recommendation is that capacity analysis must be carried out for every subregion. In this process help the questionnaire elaborated by us and the marginal values created by the sample.

On the basis of the results of research the capacity-building plans are to be worked out for subregions. The elements of the plans:

- the development of organizational structure, documents needed for operating, list and system of conditions of rules
- description of planning processes
- information strategy
- human resource management, training plan
- financial strategy

General frames helping subregional absorption, which must be constructed and regulated centrally. The elements of these:

- the plan law, which regulates the process of programming, authority, harmonizing plans
- helping the creation and operation of national initiatives, forums, which build connections between subregional organizations and other participants of regional development
- carrying through the process of the institutionalization of subregional development, determining the authority and the division of tasks among different types of institutions
- clearing up the legal status of subregional managers, accepting it as a job
- constructing the system of the vocational training of regional development
- constructing the national and regional subregional-development information system.

János Zsúgyel:

The impact of the factors on the regional development disparities in the EU-27 member and candidates countries

Abstract

The paper analyses the regional development disparities of the EU-27 member and candidate countries and their factors at the regional level. The author analyses the data published by the European Commission in the Third Report on Economic and Social Cohesion. The analyses deals with descriptive statistical methods and cluster analyses.

The GDP per capita figures of the EU-27 member and candidate countries show that the EU-15 countries have a favourite situation comparing with the new member and candidate countries. In the elimination of the development disparities were the western-European countries also more successful as the new member states. Because of the low level of general development the regions of the candidate Balkan countries have a lower level of regional disparities than the other east-European countries. The regional disparities are more serious in the Czech Republic and in Slovakia where the developed central regions and the less developed rural regions caused that phenomenon.

The author investigated the determinants of the spatial disparities on behalf of the following available figures:

- activity rate
- high level educated population rate
- patent number per 1 million inhabitants
- employment rate in the tertiary sector

The investigated figures represent the human resource potential of the economy, the scientific-technological progress and the modernisation level of the economy.

The relation between the income level and the investigated figures show only a loose connection measured with the correlation coefficient. A cluster analyses divided the EU-27 regions in more and less developed regions proved that high activity rate, high rate of educated population, high patent number per 1 million inhabitant and high employment rate in the tertiary sector are necessary for achieving a high income level in the regions.

In the developed region's cluster that consists the regions with the best figure on behalf of all 4 coefficients there are only 29 western-European regions. No one of the eastern-European regions could be member in the developed region's cluster.

This fact shows that the elimination of the development disparities between the EU-15 and the east-European countries is possible only in a longer historical process.

Szerzőink

<i>Baksa Sára</i>	okleveles közgazdász, MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztálya kutatószervezője
<i>G.Fekete Éva</i>	földrajztudomány kandidátusa, MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztálya tudományos osztályvezetője, Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék egyetemi docense
<i>Kocziszky György</i>	közgazdaságtudomány kandidátusa, Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék tszv. egyetemi tanára, Miskolci Egyetem Európa Gazdaságtana Intézet intézetigazgatója
<i>Mezei István</i>	bölcsészdoktor, MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztálya tudományos munkatársa
<i>Osgyáni Gábor</i>	kulturális antropológus, MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztálya tudományos segédmunkatársa
<i>Pfliegler Péter</i>	külkereskedelmi üzemgazdász, Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség menedzsere
<i>Soós Gergely</i>	angol szakfordító, nyelvtanár, Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség menedzsere
<i>Vásárhelyi Katalin</i>	okleveles közgazdász, Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség menedzsere
<i>Zsúgyel János</i>	okleveles közgazdász, Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék egyetemi docense